

Чорноморський національний університет імені Петра Могили
(повне найменування вищого навчального закладу)

Науково-навчальний інститут післядипломної освіти
(повне найменування інституту, назва факультету (відділення))

кафедра історії
(повна назва кафедри (предметної, циклової комісії))

«Допущено до захисту»
Завідувач кафедри історії
_____ І. С. Міронова
“ _____ ” _____ 2024 року

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
на здобуття ступеня вищої освіти

магістр
(ступінь вищої освіти)

на тему: **БРЕТОНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНИЙ РУХ
GWAŁARN ЯК СКЛАДОВА БРЕТОНСЬКИХ
НАЦІОТВОРЧИХ ПРОЦЕСІВ ХХ СТОЛІТТЯ**

Керівник: д.ю.н., професор (б.в.з.)
Підберезних Інна Євгеніївна
(вчене звання, науковий ступінь, П.І.Б.)

Рецензент: директор Центрального державного
архіву вищих органів влади та
управління України,
д.і.н., професор
Левченко Лариса Леонідівна
(посада, вчене звання, науковий ступінь, П.І.Б.)

Виконала: здобувачка VI курсу групи 634 Мз
Вісько Ганна Генріхівна
(П.І.Б.)

Спеціальності 032 «Історія та археологія»
:
(шифр і назва спеціальності)

Миколаїв – 2024 рік

Чорноморський національний університет імені Петра Могили

(повне найменування вищого навчального закладу)

Інститут, факультет, відділення	Навчально-науковий інститут післядипломної освіти
Кафедра, циклова комісія	кафедра історії
Рівень вищої освіти	другий (магістерський)
Спеціальність	032 «Історія та археологія» (шифр і назва)

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри історії

І. С. Міронова

“ _____ ” _____ 2024 року

**ЗАВДАННЯ
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТЦІ**

Вісько Ганні Генріхівні

(прізвище, ім'я, по батькові)

1. Тема проєкту (роботи): **Бретонський національно-культурний рух Gwalarn як складова бретонських націотворчих процесів ХХ століття**

керівник проєкту (роботи): Підберезних Інна Євгенівна, д.ю.н., професор (б.в.з.)
(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

затверджені наказом закладу вищої освіти від
«11» жовтня 2023 року № 184

2. Строк подання здобувачем проєкту (роботи): «06» лютого 2024 року

3. Вихідні дані до проєкту (роботи): вступ, основна частина, висновок, список використаних джерел та літератури, додатки (якщо є).

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити): згідно з планом дипломної роботи магістра.

5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень):
не планується

6. Консультанти розділів проекту (роботи)

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
Вступ	Підберезних І. Є.		
Розділ 1	Підберезних І. Є.		
Розділ 2	Підберезних І. Є.		
Розділ 3	Підберезних І. Є.		
Висновки	Підберезних І. Є.		

7. Дата видачі завдання 11.10.2023 р.**КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН**

№ з/п	Назва етапів дипломного проекту (роботи)	Строк виконання етапів проекту (роботи)	Примітка
1	Вступ до дипломної роботи	жовтень 2023	
2	Розділ 1. Стан наукової розробки проблеми	жовтень 2023	
3	Розділ 2. Формування ідей бретонського націоналізму та панкельтизму в пошуках бретонської ідентичності.	листопад 2023	
	Розділ 3. Три хвили Емзаву та рух Гваларн (1925-1944 рр.) як центральний феномен другого Емзаву (1918-1944 рр.)	листопад 2023	
	Висновки	грудень 2023	
	Переддипломна практика	22.01 – 04.02.2024	
	Оформлення списку використаних джерел та літератури	січень 2024	
	Попередній захист	01.02.2024	
	Рецензія на дипломну роботу	06.02.2024	
	Захист дипломної роботи		

Здобувачка_____
(підпис)**Керівник проекту (роботи)**_____
(підпис)**Вісько Г. Г.**_____
(прізвище та ініціали)**Підберезних І. Є.**_____
(прізвище та ініціали)

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ.....	5
ВСТУП.....	6
РОЗДІЛ 1. СТАН НАУКОВОЇ РОЗРОБКИ ПРОБЛЕМИ.....	11
1.1. Історіографія проблеми.....	12
1.2. Джерельна база дослідження.....	22
1.3. Методологія та методи дослідження.....	29
РОЗДІЛ 2. ФОРМУВАННЯ ІДЕЙ БРЕТОНСЬКОГО НАЦІОНАЛІЗМУ ТА ПАНКЕЛЬТИЗМУ.....	34
2.1. Мовна і національна політика Франції.....	35
2.2. Поняття панкельтизму. Формування ідей панкельтизму.....	40
РОЗДІЛ 3. ТРИ ХВИЛІ ЕМЗАВУ ТА РУХ ГВАЛАРН (1925-1944 рр.) ЯК ЦЕНТРАЛЬНИЙ ФЕНОМЕН ДРУГОГО ЕМЗАВУ (1918-1944 рр.).....	46
3.1. Поняття "Емзав". Три Емзави. Особливості другого міжвоєнного Емзаву (1918-1944 рр.).....	46
3.2. Журнал «Гваларн» (1925-1944) - центральний феномен другого Емзаву... 49	49
3.3. Погляди Ропарза Емона (1900-1978) - засновника та ідейного лідера «Гваларн»у.....	57
ВИСНОВКИ.....	.....
Ошибка! Закладка не определена.	
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ.....	71
ДОДАТКИ.....	80

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ECRML — European Charter of Regional and Minority Languages

IDBE - Institut de Documentation Bretonne et Européenne

ILF - idéologie linguistique française (французька лінгвістична ідеологія)

OED — Oxford English Dictionary

ЄС – Європейський Союз

ВСТУП

Актуальність теми дослідження обумовлена необхідністю детального та поглибленого дослідження націотворчих процесів, що відбувалися в Європі у першій половині 20 століття та розглядалися українськими суспільно-політичними діячами та інтелектуалами як можливі зразки для побудови власних рухів національного відродження. Націє- та державотворчі процеси, які протікали в кельтомовних спільнотах (Ірландія, Північна Ірландія, Уельс, Шотландія, Бретань) і були якраз серед таких зразків для наслідування, досліджені сьогодні не повною мірою, або ж постійно переосмислюються.

Національно-культурні рухи у позбавленій державності Бретані ХІХ-першій половині ХХ століття тісно перепліталися зі спробами відродження і реформування бретонської мови та пошуками імпульсів для розвитку бретонської художньої літератури. Серед трьох хвиль емзавів (так бретонським словом *emsav* позначають мовно-літературне та культурне відродження) друга хвиля, між двома світовими війнами, виявилася, імовірно, найдраматичнішою та найнеоднозначнішою, такою, що потребує постійного переосмислення та перепрочитання. “Флагманом” другого Емзаву стало періодичне видання *Gwalarn* (1925-1944), з його засновником та ідейним лідером філологом Ропарзом Емоном (1900-1978). Попри безсумнівно вагомий внесок у розвиток сучасної бретономовної художньої літератури, учасники Гваларну були задіяні у неоднозначних акціях під час окупації Франції німецькими військами, що і досі викликає дискусії навколо цього феномена навіть всередині бретономовної спільноти.

Об’єктом дослідження є націотворчий процес, що протікав у Бретані у першій половині ХХ століття між двома світовими війнами, точніше – період т.зв. другого емзаву (1918-1944), бретонського мовно-культурного руху між двома світовими війнами та під час німецької окупації Бретані.

Предметом дослідження є діяльність політичних та культурних бретонських діячів, які згуртувалися у своєрідний рух навколо заснованого ними літературного часопису Gwalarn (1925-1944).

Мета дипломної роботи полягає в комплексному аналізі історичних фактів, трансформацій суспільно-політичної думки в бретономовній спільноті, які сприяли появі літературного бретономовного часопису та інших бретономовних медій у міжвоєнний час, а також у визначенні ролі часопису Gwalarn для ідей націотворення Бретані.

Для реалізації поставленої мети сформульовано такі **завдання**:

- визначити стан наукової розробки проблеми;
- охарактеризувати мовну та культурну політику Франції, яка спонукала бездержавні етноси до мовно-культурного опору;
- визначити змістове наповнення ідеології панкельтизму;
- розкрити поняття Емзав та коротко охарактеризувати хвилі бретонського мовно-культурного руху;
- сфокусувати увагу на другому Емзаві та описати феномен журналу Гваларн;
- описати інші види діяльності видавництва;
- створити ідейно-політичний портрет лідера руху Гваларн - філолога Ропарза Емона;
- запропонувати проект просопографії гваларністів як можливий крок для подальшого дослідження феномену.

Хронологічні межі дослідження охоплюють часовий відрізок між 1918 та 1944 роками. Нижня межа – 1918 рік. У 1918 році завершилася Перша світова війна, яка мала для бретонської спільноти катастрофічні наслідки не тільки за такими очевидними моментами, як людськими втрати, руйнування тощо, але й невітні соціолінгвістичні зміни для бретонської мови, яка й до цього перебувала в складному стані. Проте саме цей рік вважається відліком другого емзаву - хвилі мовно-культурного відродження Бретані, розгортання націотворчих процесів нової якості. Верхня межа – 1944 рік, рік умовного

згортання другого ємзаву та припинення випуску журналу Гваларн, який знаходиться у фокусі нашого дослідження.

Територіальні межі роботи охоплюють кордони Франції, точніше, регіону Бретань.

Методологічна основа дослідження обумовлена його предметом та завданнями. Дослідження ґрунтується на комплексі сучасних підходів, принципів і методів історичного пізнання. Сукупне їх поєднання спрямоване на всебічне й об'єктивне висвітлення явищ, подій і фактів та дозволяє у повній мірі відтворити загальну картину феномена бретонського літературного періодичного видання у період між світовими війнами.

Міждисциплінарний характер роботи потребував застосування науково-методологічного апарату в рамках історичного, соціолінгвістичного, філологічного та соціологічного напрямів.

Важливе значення для дослідження мають принципи наукового пізнання: історизму, об'єктивності, всебічності, комплексності, системності, взаємозв'язку та конкретності.

У роботі було застосовано такі методи дослідження: загальнонаукові (аналіз, синтез, порівняння, узагальнення); спеціально-історичні (історико-генетичний, історико-порівняльний, історико-системний); джерелознавчі, метод close reading.

Наукова новизна отриманих результатів полягає у міжпредметному характері нашого дослідження: всебічний аналіз мовного руху Бретані міжвоєнного періоду відбувається через призму історії, політології, соціології, соціолінгвістики. Широке використання здобутків цих галузей знань дозволяє краще зрозуміти феномен літературного журналу Гваларн. Наукова новизна також полягає в залученні до наукового обігу зразків франкомовних та бретономовних джерел - політичних есеїв одного з лідерів бретонського мовного та національного руху Ропарза Емона, Маніфесту Гваларну.

Практичне значення одержаних результатів полягає у можливості їх раціонального застосування у процесі поглибленого вивчення мовної та

культурної політики Франції, рухів націотворення у бездержавних етносів, дослідження політики пам'яті. Певні моменти нашого дослідження можуть зацікавити з огляду на подальший розвиток наукових та культурних контактів України з Францією.

Апробація результатів дослідження. Окремі аспекти дослідження розкривалися під час виступів на трьох конференціях – “Могилянські читання-2022” та “Ольвійський форум-2023”. Виступи викладено у формі тез:

1) Вісько Г. Г. Бретонський національно-культурний рух GWALARN в оцінках Ольгерда-Іполита Бочковського // *Україна і Європа: спільність історичної долі (ціннісний аспект)*. 2022. С.72–75.

2) Вісько Г. Г. Михайло Драгоманов про бретонський національно-культурний рух XIX століття // *Ольвійський Форум - 2023 / Європейський Союз і Україна: передісторія, історія, сучасність*, 133-136.

3) Вісько Г. Г. Есперанто як lingua franca в уявленнях бретонських мовно-культурних діячів у 1920-1930 рр. // *Конфлікти, війни та соціальні трансформації епохи модерну: теорія, історія, сьогодення: Матеріали XI науково-практичної конференції (м. Київ, НТУУ КПІ ім. Ігоря Сікорського, 12-13 червня 2023 р.)*, 35-37.

4) Вісько Г. Г. Prosopography of the Gwalarnists: Portraiting the Language and Literature Movement // XXVI Всеукраїнська щорічна науково-практична конференція «Могилянські читання – 2023: досвід та тенденції розвитку суспільства в Україні: глобальний, національний та регіональний аспекти»

За матеріалами дослідження опубліковано статтю у фаховому виданні категорії «Б»:

Підберезних І., Вісько Г. (2023) Бретонські національно-культурні рухи другої половини XIX – першої половини XX століття в оцінках Михайла Драгоманова та Ольгерда-Іполита Бочковського // *Етнічна історія народів Європи*, 71, 63-70. DOI: <https://doi.org/10.17721/2518-1270.2023.71.09>

Структура дипломної роботи побудована за предметно-хронологічним принципом та відповідає поставленій меті і визначеним завданням та

зумовлена метою, предметом та завданнями нашого дослідження. Дипломна робота складається зі вступу, трьох розділів основної частини, загальних висновків, списку використаних джерел і літератури, який містить 108 найменування, та 10 додатків. Обсяг дипломної роботи складає 97 сторінок.

РОЗДІЛ 1. СТАН НАУКОВОЇ РОЗРОБКИ ПРОБЛЕМИ

1.1. Історіографія проблеми

У дослідженні висвітлюється діяльність об'єднання бретонських інтелектуалів навколо бретономовного часопису *Gwalarn*, що видавався з 1925 по 1944 роки у Франції і мав за мету відродження бретонської мови та закріплення її статусу як мови художньої літератури, мистецтва, освіти та науки, мови освіченої еліти. Бретонським мовно-культурним рухам присвячено чимало наукових розвідок, у першу чергу, літературознавчого плану, а також соціолінгвістичні, історичні, соціологічні та міждисциплінарні напрацювання. Основний масив наукових напрацювань здійснений французькими та британськими дослідниками. Певною мірою проблемою цікавляться американські та канадські науковці. Також нам вдалося знайти декілька наукових розвідок українських дослідників, присвячених детальному аналізу сучасних їм подій у Бретані.

Крім того, увагу приділяють таким дотичним темам, як революція 1789 року та її наслідки для бездержавних етносів Франції, трансформація мовної політики Франції, націєтворчі процеси у 19 столітті, зародження та формування бретонського націоналізму, ідеї панкельтизму тощо.

Ми вважаємо за доречне згрупувати наукові джерела за проблемно-тематичним принципом і розглянути ступінь дослідженості таких аспектів:

- бретонська мова і мовна політика Франції після 1789 року;
- формування ідей бретонського націоналізму та панкельтизму у пошуках бретонської ідентичності;
- три хвилі Емзавів та журнал Гваларн як центральний медіум другого Емзаву.

Бретонська мова і мовна політика Франції після 1789 року

Бретонська мова є однією з шести живих мов кельтської мовної групи, розповсюджена на північному сході Франції, у регіоні Бретань. На сьогодні нараховує, за різними даними, від 207 тис.¹ до 500 тис.² носіїв, хоча бретономовних монолінгвів, імовірно, немає. На 1914 рік кількість мовців становила близько 1 млн³.

Для попереднього панорамного ознайомлення з проблемою бретонської мови можна звернутися до доповіді Лоїса Кутера «Бретонська мова – мова під загрозою»⁴ для Міжнародного Комітету захисту бретонської мови ICDBL⁵. Дослідник пропонує панорамний енциклопедичний огляд історії поступового занепаду бретонської мови як мови активного спілкування, показує, як паралельно зі зміцненням статусу французької мови бретонська мова втрачала своїх носіїв, наводить до цього промовисті статистичні дані. У доповіді автора знаходимо детальний коментар щодо негативних кліше, що з'явилися і закріпилися за бретонською мовою за тривалий період її протистояння з французькою мовою та з мовною політикою французького уряду. Це також негативно вплинуло на кількість мовців, адже у старших поколіннях не було мотивації передавати бретонську мову молодшим поколінням, через її вкрай непрестижний імідж, у порівнянні з французькою.

Новіші соціологічні дослідження надають оптимістичніше уявлення про регіон, принаймні з соціально-економічного боку. Станом на 2020 рік відзначалося економічне пожвавлення регіону, збільшення ВВП, привабливість регіону в економічному, соціальному та освітньому аспекті (хоча, у порівнянні з регіонами-лідерами, частка ВВП виглядає суттєво меншою), його ключова

---

¹ Betermin, F. (2018). Enquête socio-linguistique : qui parle les langues de Bretagne aujourd'hui? URL: <https://www.bretagne.bzh/actualites/enquete-socio-linguistique-qui-parle-les-langues-de-bretagne-aujourd'hui/>

² ELA (Endangered Languages). URL: <https://www.elalliance.org/languages/breton>

³ Kuter, L. Breton – an endangered language of Europe. URL: http://linguae-celticae.de/dateien/Lois_Kuter_Endangered_Breton.pdf

⁴ Ibidem.

⁵ International Committee for the Defense of the Breton Language – U. S. Branch ICDBL. URL: <https://icdbl.org/index.php>

вагомість для Франції з огляду на географічне положення та на розвиненість морської справи⁶.

Бретонський націотворчий процес нової та новітньої історії отримав поштовх після Революції 1789 року і був тісно пов'язаний зі спробами підтримання та підняття престижу бретонської мови, створення та розвитку бретонської літератури як однієї з ідентичнісних опор. Такі заходи були необхідні зокрема через жорстку мовну політику Франції щодо регіональних мов та діалектів корінних етносів. Франція же, у свою чергу, вела таку політику з метою створити свою міцну національну спільноту та побудувати національну унітарну державу.

Із низки досліджень, наприклад, у Егре⁷, або Бодана та Слімані⁸ про підвалини та передумови революції в Бретані дізнаємося, зокрема, яким чином певні соціальні групи та юридичні інститути реагували на революційні зміни, у яких стосунках один з одним знаходилися представники різних соціальних та професійних верств, наприклад, аристократія, студентство, буржуазія.

Неоднозначній мовній політиці Франції в історичному вимірі дослідники приділяють регулярно увагу, наприклад, Cohen⁹, Flaherty¹⁰.

Серед сучасних українських дослідників слід, у першу чергу, згадати історикиню Ольгу Казакевич, яка пропонує до розгляду статтю, що детально описує трансформацію мовної політики французьких урядів по відношенню до мов корінних етносів від 1789 року до сьогодні: «Феномен мовної політики Франції полягає в тому, що ця країна упродовж усієї своєї нової та новітньої

---

⁶ Herault, R., & Willis, C.R. (2021). European Union Structural and Investment Funds and Celtic Language: An analysis of the 2007–2020 funding period in relation to Breton, Irish, Scottish Gaelic and Welsh, 4–5.

⁷ Égret, J. (1955). Les Origines de la Révolution en Bretagne (1788–1789). *Revue Historique*, 213(2), 189–215. URL: <http://www.jstor.org/stable/40950356>

⁸ Baudens, S., & Slimani, A. (2009). La Bretagne : Un autre Laboratoire Juridique et Politique de la Révolution Française (1788–1789). *Revue Française d'Histoire Des Idées Politiques*, 29, 95–148. URL: <http://www.jstor.org/stable/24610575>

⁹ Cohen, Paul. (2000). «Of Linguistic Jacobinism and Cultural Balkanization: Contemporary French Linguistic Politics in Historical Context». *French Politics, Culture & Society*, vol. 18, no. 2, 2000, pp. 21–48. *JSTOR*. URL: <http://www.jstor.org/stable/42843113>. Accessed 31 May 2023.

¹⁰ Flaherty, Peter. (1987). «Langue Nationale/Langue Naturelle: The Politics of Linguistic Uniformity during the French Revolution». *Historical Reflections / Réflexions Historiques*, vol. 14, no. 2, pp. 311–28. URL: <http://www.jstor.org/stable/41298882>. Accessed 31 May 2023.

історії проводить безпрецедентний для Західної Європи за своєю жорсткістю курс, спрямований на підтримку національної мови та розширення сфери її вжитку»¹¹. Таких успіхів у просуванні французької мови державі вдалося досягти зокрема через систематичні шкільні реформи, які штучно піднімали престиж французької мови та маргіналізували патуа (говірки) та мови бездержавних етносів.

О. І. Чередниченко робить історичний екскурс до витоків мовної політики Франції до сьогодення, при цьому фокусується не на негативних наслідках для регіональних мов Франції, а на успішних кроках у бік мовної уніфікації держави, унормування французької мови та зміцнення її міжнародного авторитету. Автор детально аналізує сучасне мовне законодавство Франції та оглядає заходи щодо захисту французької мови від впливу англійської та витіснення нею¹².

Колектив авторів під керівництвом Фанша Постіка описує актуальну ситуацію визнання регіональної бретонської культури і мови та описує французьку політику щодо збереження регіональних мов¹³.

Ряд дослідників фокусується на бретономовному питанні та на проблемі бретонської мови як політичного інструменту, навіть при виборі її у якості мови художніх текстів чи перекладів. Наприклад, Рене Галян зазначає, що бретонська мова при творенні літературних текстів ставала (і сьогодні стає) виявом політичного акту: «Більшість бретонських письменників вбачають себе солдатами, що ведуть відчайдушну боротьбу проти чужої сили (alien power), що покликана роздавлювати їхню етнічну ідентичність»¹⁴. Схожу думку про бретонську мову як політичний акт в художній літературі підтримує і Хезер

¹¹ Казакевич О. М. (2017). Від загрози єдності до визнання цінності: політика Франції щодо мов корінних народів після 1789 року. *Гілея: науковий вісник*. 126, 173. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/gileya_2017_126_44

¹² Чередниченко О. І. (2013). Захист офіційної мови в національній державі: досвід Франції. *Мовознавство*. 5, 28–36.

¹³ Postic, F., Laurent, D., Simon, J.-F., & Veillard, J.-Y. (2003). Reconnaissance d'une culture régionale: la Bretagne depuis la Révolution. *Ethnologie Française*, 33(3), 381–389. URL: <http://www.jstor.org/stable/40990589>

¹⁴ Galand, R. (1980). Poets and Politics: The Revival of Nationalism in Breton Poetry since World War II. *World Literature Today*, 54(2), 218. URL: <https://doi.org/10.2307/40134790>

Вільямс (2009). Дослідниця вважає, що, переклад художніх творів на бретонську мову є виявом політичної позиції, оскільки носіїв бретонської мови, які не зрозуміли б французьку мову, імовірно за все немає¹⁵.

Формування ідей бретонського націоналізму та панкельтизму у пошуках бретонської ідентичності

Ідея кельтської співдружності та збірний концепт «кельт» беруть свої витоки у XIX столітті та є певною мірою породженням романтичної літературної традиції. Проте в XX столітті їхня популярність стала зростати після Великоднього Повстання 1916 року і перейшла в політичну площину як одна з підвалин кельтських націєтворчих процесів¹⁶.

Майкл Дітлер (1994) розмірковує про виникнення модерної кельтської ідентичності та про проблеми співставлення її з цивілізаціями давніх кельтів залізного віку. Дослідник згадує діяльність Кельтської Академії – організації, створеної за Наполеона і за його наказом з метою збору та вивчення матеріалів про гальське минуле Франції. Діяльність цієї організації потягнула за собою хвилю кельтоманії. Не оминає він увагою і явище кельтофілії в літературній традиції¹⁷.

Алексіс Леонар також окреслює основні риси явища кельтоманії у Франції XIX ст. Ідеї кельтоманії стали підвалинами до ідей панкельтизму. Або ж навпаки: наратив панкельтизму став однією зі змістових складових кельтоманії. Дослідник відмічає такі риси: по-перше, кельтомани заперечували греко-римське минуле як автентичне, натуральне минуле Європи; по-друге, спостерігалася тенденція до злиття вірувань у друїдів з християнськими уявленнями; «покельчення» деяких важливих християнських персонажів та

---

¹⁵ Williams, Heather. (2009) Between French and Breton: The Politics of Translation // *Romance Studies*, 27, № 3, 223–233.

¹⁶ Stover, J. D. (2012). Modern Celtic Nationalism in the Period of the Great War: Establishing Transnational Connections. *Proceedings of the Harvard Celtic Colloquium*, 32, 286–301. URL: <http://www.jstor.org/stable/23630944>

¹⁷ Dietler, Michael. (1994). 'Our Ancestors the Gauls': Archaeology, Ethnic Nationalism, and the Manipulation of Celtic Identity in Modern Europe. *American Anthropologist*, vol. 96, no. 3, 584–605. URL: <http://www.jstor.org/stable/682302>. Accessed 31 May 2023

діячів; зближення християнських реформаторів та друїдів у рамках однієї традиції, розміщення їх в одній локації¹⁸.

Подальші розвідки про формування «гальського» чи «кельтського» міфу представлені у Agulhon¹⁹, Gross²⁰, Hupel²¹.

У XIX столітті елементи бретонської ідентичності часто формувалися як реакція на створюваний Францією негативний імідж або гетерообраз Бретані. Кельтоманію можна розглядати і як «державне замовлення» для дослідження минулого Франції і створення єдиного національного нарративу, так і як саме спробу протистояти тим негативним кліше, які вже утворилися на той момент про бретонців. Серед українських досліджень з'являються поодинокі розвідки, присвячені процесу формування як негативного, так і позитивного етноіміджу Бретані, зокрема в літературних текстах французьких та бретонських авторів. Також деякі розвідки стосуються питання недоступності давньої бретонської літератури як можливої ідентичнісної опори²².

Про проблему визначення та конструювання бретонської ідентичності розмірковують також Kuter²³, Franz²⁴, Le Coadic²⁵.

Бретонські націотворчі процеси та національно-культурні рухи як їхня складова не є популярною темою для дослідження у сучасних українських

---

¹⁸ Léonard, A. (2010). « Nos ancêtres les Gaulois » : la celtomanie en France. In Burle-Errecade, É., & Naudet, V. (Eds.), *Fantasmagories du Moyen Âge : Entre médiéval et moyen-âgeux*. Presses universitaires de Provence. doi :10.4000/books.pup.2131

¹⁹ Agulhon, Maurice. (1998). Le Mythe Gaulois. *Ethnologie Française*, vol. 28, no. 3, 296–302. URL: <http://www.jstor.org/stable/40990074>. Accessed 31 May 2023

²⁰ Gross, Janice. (2005). «Revisiting ‘Nos Ancêtres Les Gaulois:’ Scripting and Postscripting Francophone Identity». *The French Review*, vol. 78, no. 5, 948–59. URL: <http://www.jstor.org/stable/25479983>. Accessed 31 May 2023

²¹ Hupel, E. (2017). What is Celtic in Breton culture? The case of the flooded city of Ys. *Proceedings of the Harvard Celtic Colloquium*, 37, 124–134. URL: <http://www.jstor.org/stable/45048891>

²² Mouton, J.-Y. (2010). In Quest of an Ancient Breton Literature. *Proceedings of the Harvard Celtic Colloquium*, 30, 148–156. URL: <http://www.jstor.org/stable/41219658>

²³ Kuter, L. (1985). Labeling People: Who Are the Bretons? *Anthropological Quarterly*, 58(1), 13–29. URL: <https://doi.org/10.2307/3317743>

²⁴ Franz, N. A. (2009). At the Crossroads: World War One and the Shifting Roles of Men and Women in Breton Ballad Song Practice. *Proceedings of the Harvard Celtic Colloquium*, 29, 81–90. URL: <http://www.jstor.org/stable/41219634>

²⁵ Le Coadic, Ronan. (2003) Les contrastes Bretons. *Ethnologie française*. 3 (3), 373–379. DOI: <https://doi.org/10.3917/ethn.033.0373>

дослідників. Проте деякі науковці торкаються мовної проблеми у Франції в діахронічному аспекті, або досліджують схожі з бретонськими національні рухи в інших кельтських спільнотах, наприклад, в Ірландії. Так, історики Геннадій Казакевич і Ольга Казакевич обґрунтовують думку, що деякі кельтські націєтворчі рухи могли слугувати взірцем та орієнтиром для українського націєтворчого процесу²⁶.

Три хвилі Емзаву та рух Гваларн як центральний феномен другого Емзаву

Мовно-літературні процеси в бретономовній спільноті протікали хвилеподібно та отримали назву «емзав». На сьогодні окреслюють три емзави. Перший емзав охоплює головним чином добу Романтизму у ХІХ столітті. Другий емзав пов'язаний з періодом між двома світовими війнами у ХХ столітті. Третій емзав – теперішній, розпочався у 50-х рр. ХХ ст.

Усі три хвилі Емзаву є мовно-літературними рухами та представлені заходами щодо збереження, підтримання та підняття престижу бретонської мови, реформування та популяризації бретономовної літератури.

Літературний журнал *Gwalarn* видавався з 1925 по 1944 роки, тобто в хронологічних межах другого Емзаву (1918–1944). Другий Емзав відзначився своєю драматичністю, неоднозначністю та багатовимірністю. Його остання фаза пов'язана з колабораціонізмом частини бретонських діячів із німецьким окупаційним режимом, що створило негативний імідж усій хвилі Емзаву і мало негативні наслідки для наступних поколінь бретонських активістів. Із трьох Емзавів саме другий Емзав є найсуперечливішим, таким, що викликає безліч дискусій.

Видання *Gwalarn* та його головні персоналії є центральним предметом оповіді низки монографій та дисертаційних досліджень, як-то дисертація Ервана Юпеля під керівництвом Гвендаля Денеца «Гваларн: Історія

---

²⁶ Казакевич Г., Казакевич О. (2020). В поисках «своего» Чужого: Ирландия и Финляндия в украинском национальном нарративе рубежа XIX–XX веков. *Ab Imperio*. 2020. № 2. С. 73–101.

літературного руху в Бретані» (2010)²⁷. У дисертації автори описують витoki руху, мету, літературну діяльність та превалюючі теми. Дослідники торкаються також низки соціолінгвістичних досягнень та стратегічних виборів учасників руху. Наголошується також на тому, що у дисертації фокус робиться на колективному досвіді руху зі спробою приділити увагу не тільки центральній постаті Ропарза Емона, а й проаналізувати внесок інших учасників. Це дослідження здійснено на стику історії літератури та соціолінгвістики.

Ронан Кальве присвятив свою історичну працю «Радіо бретонською мовою. Ропарз Емон та П'єр-Жакез Еліас: дві мрії Бретані» (2000) двом кейсам створення бретономовних радіопрограм, однією з яких була саме спроба Ропарза Емона, лідера гваларнівців, під час окупації території Бретані німецькими військами у 1940–1944 роках²⁸.

Крім того, часопис *Gwalarn* згадується фрагментарно у численних дослідженнях процесів бретонського національно-культурного відродження.

Оскільки літературну діяльність Гваларну пов'язують з конструюванням бретонської ідентичності, то згадку про них знаходимо у всеохоплюючій праці «Бретонська ідентичність» соціолога Ронана Ле Коадіка. У роботі дослідник зазначає, що Гваларн відіграв ключову роль у метаморфозі орієнтирів бретонської літератури від низової, сільської до літератури освіченого елітизму²⁹. Іншими словами, учасники Гваларну проголошували відхід від літературних традицій ХІХ століття.

У монографії «Постколоніальна Бретань: література поміж мовами» (2007) Гезер Вільямс згадує заснування журналу в главі «Постколоніальна література». Метою монографії є проаналізувати збірний образ Бретані, створюваний бретонськими письменниками та його метаморфози від Революції 1789 року до другої половини ХХ століття. Момент заснування журналу «Гваларн» дослідниця, співзвучно до думки Ле Коадіка, відзначає, як

²⁷ Hupel, E. (2010). *Gwalarn : Histoire d'un mouvement littéraire en Bretagne*. Université Rennes 2.

²⁸ Calvez Ronan. (2000). *La Radio en langue bretonne. Roparz Hemon et Pierre-Jakez Hélias: deux rêves de la Bretagne*.

²⁹ Le Coadic Ronan. (1998). *L'identité bretonne*. Terre de brume, 233.

«системний розрив з Бретанню, винайденою ентузіастами дев'ятнадцятого століття»³⁰.

Гвендаль Денез та Ерван Упель (2009) у спільній розвідці, розмірковуючи про інтелектуальне та духовне коріння Гваларну, фокусуються на розв'язанні питання, яким чином діячам «з різним політичним, релігійним та освітнім бекграундом вдалося зібратися з метою створити літературний журнал мовою, на долі якої було вже і офіційно, і політично поставлено хрест»³¹. Схожі дослідження на перехресті літературознавства, історії, політичних та культурологічних студій представлені у Déniel³², Galand³³, Krol³⁴, Leach³⁵.

Про способи взаємодії французького суспільства з німецькою окупацією та про подальші політичні наслідки для колаборантів розмірковують Т. В. Соломенна³⁶ та А. Ю. Бадида,³⁷ Bergère³⁸, Bougeard³⁹, Perschke⁴⁰.

³⁰ Williams, Heather. (2007). Postcolonial Brittany: Literature between languages, 135.

³¹ Denez, G., & Hupel, E. (2009). Gwalarn: An Attempt to Renew Breton Literature. *Proceedings of the Harvard Celtic Colloquium*, 29, 72. <http://www.jstor.org/stable/41219633>

³² Déniel, Alain. (1976). Le mouvement breton: 1919–1945.

³³ Galand, R. (1985). The Tragic Vision of Tangi Malmanche. *World Literature Today*, 59(3), 357–363. URL: <https://doi.org/10.2307/40140842>

³⁴ Krol, J. (2020). Roparz Hemon: Combative Linguistic and Literary Nationalism in the 1920s and 1930s. In: *Minority Language Writers in the Wake of World War One*. Palgrave Studies in Minority Languages and Communities. Palgrave Macmillan, Cham. URL: https://doi.org/10.1007/978-3-030-52040-3_5

³⁵ Leach, D. (2010). 'A sense of Nordism': the impact of Germanic assistance upon the militant interwar Breton nationalist movement. *European Review of History: Revue européenne d'histoire*, 17, 629–646.

³⁶ Соломенна Т. В. (2020). Стратегії відносин французьких діячів культури і німецьких окупантів в роки Другої світової війни. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції: «Європейські антитоталітарні культурні практики», м. Чернігів, 26–27 червня 2020 р. Чернігів, 143–146.

³⁷ Бадида А. Ю. (2022). Колабораціонізм у Франції 1940–1944 років та його оцінки: чи можливі уроки для України? *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. Т.1, 72, 7–10. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.72.1>

³⁸ Bergère, M. (2006). Les usages politiques de la Seconde Guerre mondiale en Bretagne : histoire, mémoire et identité régionale. In Crivello, M., Garcia, P., & Offenstadt, N. (Eds.), *Concurrence des passés : Usages politiques du passé dans la France contemporaine*. Presses universitaires de Provence. doi :10.4000/books.pup.5980

³⁹ Bougeard, C. 2011. Chapitre VI. Partis et notables pendant la Seconde Guerre mondiale (1939-1944). In *Les forces politiques en Bretagne : Notables, élus et militants (1914–1946)*. Presses universitaires de Rennes. doi :10.4000/books.pur.110657

⁴⁰ Perschke, Reena. (2014). Ausgrabungen und Zerstörungen an den Megalithen von Carnac während der deutschen Besatzung der Bretagne (1940–1944). *Archäologische Informationen*, 2014, Band 37, 81–152. DOI: <https://doi.org/10.11588/ai.2014.0.18196>

Стану повоєнного бретонського руху, тобто третього Емзаву присвячено статтю Себастьяна Карне «Бретонський рух у дзеркалі своєї історіографії» (2016)⁴¹.

Окремо слід відзначити дві україномовних наукові праці, присвячені першому та другому емзавам – оглядово-аналітичну статтю Михайла Драгоманова про мовно-культурні рухи у Франції станом на 1875 рік (для бретонського руху це період першого Емзаву)⁴² та схожу статтю соціолога Ольгерда-Іполита Бочковського про бретонські мовно-культурні та суспільно-політичні рухи станом на 1932 рік (другий емзав і поява Гваларну)⁴³. Українські мислителі аналізували сучасні їм події в Бретані.

Імперський період української історіографії. Сюди можемо віднести наукову аналітичну статтю Михайла Драгоманова «Новокельтський та провансальський рух у Франції» (1875)⁴⁴, яку було видано на сторінках петербурзького видання «Вестник Европы». У цій розвідці дослідник детально описує суспільно-політичні процеси навколо національно-культурного відродження в бретонській спільноті, які зараз дослідники класифікують як перший емзав. М. Драгоманов виокремлює тенденції кельтоманії та кельтофілії, критично аналізує діяльність ключових персоналій – збирачів фольклору, поетів, пропонує шляхи підтримання престижу бретонської мови.

---

⁴¹ Carney, Sébastien. (2016). «Le mouvement breton au miroir de son historiographie», *Annales de Bretagne et des Pays de l'Ouest* [En ligne], 123–2 | 2016, mis en ligne le 28 juillet 2018, consulté le 07 mai 2023. URL : <http://journals.openedition.org/abpo/3300>. DOI: <https://doi.org/10.4000/abpo.3300>

⁴² Драгоманов М. (1875) Новокельтское и провансальское движение во Франции. *Вестник Европы*. 8, 688—740; 9, 153—203.

⁴³ Бочковський О.-І. (1932). Молода Бретанія і необретонський активізм. *Діло*, 249, 4. URL: <https://libraria.ua/issues/192/23121/>; *Діло*, 250, 3. URL: <https://libraria.ua/issues/192/23066/>; *Діло*, 251, 3. URL: <https://libraria.ua/issues/192/23169/>; <https://libraria.ua/issues/192/23169/>; *Діло*, 252, 3. URL: <https://libraria.ua/issues/192/23061/>; *Діло*, 253, 3. URL: <https://libraria.ua/issues/192/23175/>; *Діло*, 255, 3. URL: <https://libraria.ua/issues/192/23036/>; *Діло*, 256, 2. URL: <https://libraria.ua/issues/192/23294/>; <https://libraria.ua/issues/192/23294/>; *Діло*, 259, 3. URL: <https://libraria.ua/issues/192/23152/>; *Діло*, 261, 3. URL: <https://libraria.ua/issues/192/23105/>; *Діло*, 264, 2. URL: <https://libraria.ua/issues/192/23298/>; *Діло*, 266, 3. URL: <https://libraria.ua/issues/192/23284/>

⁴⁴ Драгоманов М. (1875). Новокельтское и провансальское движение во Франции. *Вестник Европы*, 8, 688–740; 9, 153–203.

Діаспорна українська історіографія. Ця секція, як і попередня, представлена так само одним автором-сучасником подій бретонського руху – українським істориком та соціологом в еміграції Ольгердом-Іполитом Бочковським. У 1932 році він опублікував об’ємний текст «Молода Бретань і необретонський активізм» у декількох номерах львівської газети «Діло»⁴⁵, присвячений сучасним йому подіям у Бретані – новій хвилі суспільно-політичного та мовно-культурного руху. Мислитель панорамно окреслює попередні спроби бретонських активістів відродити мову та культуру – «старобретонську фазу», під якою він розуміє національно-культурний рух ХІХ століття. Поміж іншим, дослідник детально аналізує діяльність руху Gwalarn. Примітно, що він не вдається до жодної критики у бік їхніх, навіть ідеалістичних (наприклад, вибір мови есперанто для «ознайомлення чужини з бретонським духом») кроків. На момент написання статті О.-І. Бочковський мав змогу спостерігати за Гваларном протягом перших семи років їхнього становлення – з 1925 по 1932 роки.

Отже, історіографічна база представлена здебільшого англомовними та франкофонними текстами. У достатній мірі досліджені мовна політика Франції в діяхронічному розрізі, її вплив на стан мов корінних етносів Франції, зокрема, бретонської мови. Відносно регулярно моніториться соціолінгвістична ситуація бретонської мови (останні дані оновлювалися у 2018 році).

Щодо формування та розгортання бретонських національно-культурних рухів та пошуків бретонської ідентичності у ХІХ – першій половині ХХ ст., то дослідники приділяють увагу явищам кельтоманії та кельтофілії, формуванню французького національного наративу та бретонського етнонаративу як реакції

---

⁴⁵ Бочковський О.-І. (1932). Молода Бретанія і необретонський активізм. *Діло*, 249, 4. URL: <https://libraria.ua/issues/192/23121/>; *Діло*, 250, 3. URL: <https://libraria.ua/issues/192/23066/>; *Діло*, 251, 3. URL: <https://libraria.ua/issues/192/23169/>; <https://libraria.ua/issues/192/23169/>; *Діло*, 252, 3. URL: <https://libraria.ua/issues/192/23061/>; *Діло*, 253, 3. URL: <https://libraria.ua/issues/192/23175/>; *Діло*, 255, 3. URL: <https://libraria.ua/issues/192/23036/>; *Діло*, 256, 2. URL: <https://libraria.ua/issues/192/23294/>; <https://libraria.ua/issues/192/23294/>; *Діло*, 259, 3. URL: <https://libraria.ua/issues/192/23152/>; *Діло*, 261, 3. URL: <https://libraria.ua/issues/192/23105/>; *Діло*, 264, 2. URL: <https://libraria.ua/issues/192/23298/>; *Діло*, 266, 3. URL: <https://libraria.ua/issues/192/23284/>

на зконструйований французькими інтелектуалами негативний гетерообраз Бретані і бретонців.

Рух Гваларн активно досліджується літературознавцями. Існує також низка історичних напрацювань, які розкривають політичну та ідеологічну сторону другого Емзаву і Гваларну як його ключового елементу. Досліджується також проблема колабораціонізму учасників Гваларну з німецькою окупаційною владою 1940–1944 рр. та вплив цього явища на подальший розвиток бретонського націєтворчого процесу та сприйняття його суспільством.

На окрему увагу в історіографічній базі заслуговують праці українських інтелектуалів Михайла Драгоманова та Ольгерда-Іполита Бочковського, які аналізували сучасні їм події бретонського націєтворчого процесу. Це свідчить про те, що українські мислителі були добре поінформовані про локальні події в Європі, могли їх кваліфіковано освітлювати та сподівалися у такий спосіб показати можливі моделі для українського націєтворчого руху.

На нашу думку, недостатньо висвітлена періодизація діяльності Гваларну. Варто було б висвітлити трансформацію філософії та діяльності Гваларн періодами чи етапами.

1.2. Джерельна база дослідження

Збір і дослідження джерел про діяльність учасників руху навколо часопису Gwalarn не можна назвати легкою задачею. Сучасниками «гвалярнівців» було приділено недостатньо уваги висвітленню діяльності бретонських інтелектуалів, тому, скажімо, згадки про Gwalarn у сучасній їм франкомовній пресі не є надто численними. Бретономовна преса, що ставала друкованим органом бретонських політичних угруповань, вимагає кропіткого опрацювання із залученням знань бретонської мови, яка як предмет викладання і вивчення, а також як мова словників чи онлайн-перекладачів не є поширеною, що вимагає додаткового часового ресурсу для пошуку довідників, навчальних посібників, консультантів з бретонської мови. Частина джерел видавалася на кшталт

«саміздату» (брошури, плакати, приватні тематичні підбірки статей з теми) і збереглася без чіткої інформації про походження і авторську приналежність, через що такі джерела важко ввести в науковий обіг.

Статистичні джерела

Для розуміння динаміки мовно-культурної ситуації в Бретані, ми скористалися статистичними джерелами. Для оцінки актуальної мовної ситуації ми залучили результати соціолінгвістичного анкетування 2018 року, статистику з проєкта *Endangered Languages (ELA)* та Міжнародного Комітету з захисту бретонської мови (*ICDBL*). Так, із низки статистичних джерел є можливість прослідкувати динаміку позитивного чи негативного приросту мовців.

Довідкові джерела

Основним довідковим джерелом з теми бретонських національно-культурних рухів є історична енциклопедія з кельтської культури (Koch, 2005) – об’ємне видання, що подає лаконічно, але концентровано визначення та найголовнішу довідкову інформацію про явища, пов’язані з кельтськими спільнотами. З енциклопедії ми дізнаємося, зокрема, про розвиток бретонської літератури ХХ століття⁴⁶, а також про такі поняття, реалії, персоналії:

– *emsav* – бретонський мовно-літературний рух та про його періодизацію. Націєтворчі процеси в Бретані мали витoki у першу чергу саме в мовно-літературному відродженні (1103–1105);

– персоналії трьох *emsav*’ів – Ле Гонідек та Керваркер (Теодор Герсар де ля Вільмарке) першого емсаву, Ропарз Емон, Фанш Еліес, Жакез Ріу, Юен Дрезен другого емсаву, Пер Денез, Ронан Юон, Юен Ольє, Арзель Евен третього емсаву;

– друковані органи бретонських партій та рухів⁴⁷.

Допоміжним довідковим джерелом може стати у пригоді енциклопедія «Британіка», яка містить стислу статтю бретонського лінгвіста та письменника

⁴⁶ Johnson, Diarmuid. Breton literature [2] 20th century. In: *Celtic culture: A historical encyclopedia* / Edit. by John T. Koch. ABC Clio, 2005. P. 272–275.

⁴⁷ Gibson, Jacqueline. (2005). Language (revival) movements in the Celtic countries [5] Brittany. In: *Celtic culture: A historical encyclopedia* / Edit. by John T. Koch. ABC Clio, 1103–1105.

Пера Денеца, до речі, представника третьої хвилі Емзаву, про бретонську літературу ХХ століття і про рух Гваларн⁴⁸.

Цінним довідковим, а також ілюстративним джерелом, слугує *двомовний словник бретонської мови – есперанто*, випущений Ропарзом Емоном у 1930 році, з короткою передмовою та граматичною довідкою про есперанто⁴⁹. Наявність такого джерела додатково до Nord Okcidento, подану мовою есперанто до основного журналу, ілюструє, наскільки всерйоз лідер Гваларну ставився до ідеї обрання есперанто в якості активної мови іноземного спілкування.

До допоміжних джерел відносимо також одно- і двомовні словники, оскільки до кваліфікаційної роботи залучено матеріали іноземними мовами - бретонською, французькою, англійською і, меншою мірою, німецькою. Для перекладу бретономовних текстів було використано такі словники онлайн: Devri⁵⁰, Favereau⁵¹ та банк даних словників Geriafurch⁵². Усі вони пропонують переклад чи тлумачення бретонської лексеми французькою мовою.

Наративні джерела представлені дитячими спогадами Мони Озуф – французької історикині з бретонським корінням, яка спеціалізується на темі Французької революції 1789 року та її наслідків.

Автобіографічний мемуар Мони Озуф «Твір французькою: повернення до бретонського дитинства» (2009) надає цінну інформацію про окремих учасників другого емсаву та зокрема Gwalarn'у – про Ропарза Емона та Ольє Мордреля. У мемуарі дослідниця поринає в дитячі спогади навколо шкільних років, детально описує мовну та ідеологічну ситуацію вдома й особливості освіти в школі. Значну частину мемуару присвячено постаті батька Мони Озуф – суспільно-політичного активіста Яна Соньєра. Переплітаючи замальовки живих споминів про нього з тонкою рефлексією та педантичним аналізом його поглядів і

⁴⁸ Denez, Per. The Gwalarn Movement. In: *Britannica*. URL: <https://www.britannica.com/art/Breton-literature/The-Gwalarn-movement>

⁴⁹ Hemon, R. (1930b). Geriadurig esperantek-brezonek. Brest, Gwalarn. URL: https://bibliotheque.idbe.bzh/data/cle_33/Geriadurig_Esperantek-Brezonek_.pdf

⁵⁰ Режим доступу: <http://devri.bzh/>

⁵¹ Режим доступу: <http://www.arkaevraz.net/dicobzh/>

⁵² Режим доступу: <https://geriafurch.bzh/fr>

сподівань, авторка детально окреслює загальне тло, на якому розгорталися бретонські суспільно-політичні рухи, формувалися політичні угруповання та організації, згадує провідних постатей та медіа – газети, журнали, брошури. Описуючи бібліотеку свого батька, наповнену саме такими матеріалами – бретономовними газетами, брошурами, плакатами, серед яких був і *Gwalarn*, «об’єкт особливої уваги, оскільки мій батько перечитував його екземпляри»⁵³, письменниця резюмує, що таку бібліотеку, найімовірніше, можна було би назвати «бойовою», «повстанською» (*militante*).

Із мемуару Мони Озуф також видно, які функції виконував журнал *Gwalarn*: просвітницьку функцію та функцію підтримання та популяризації бретонської мови як мови універсальної. Саме з цих журналів авторка відкрила для себе імена світових класиків художньої літератури, твори яких були перекладені Ропарзом Емоном та Юеном Дрезеном. Ці переклади мали засвідчувати живучість бретонської мови та її спроможність адекватно реагувати на виклики найвибагливіших творів «великої літератури»⁵⁴.

Періодика

Періодичні джерела формують найбільшу частку нашої джерельної бази. Оскільки досліджуваний нами національно-культурний рух сформувався навколо однойменного періодичного видання, цілком логічно оглянути доступні номери журналу *Gwalarn* та його додатки – *Kannadig Gwalarn* та *Nord Okcidento*, а також попередник *Gwalarn*’у – періодичне видання *Breiz Atao*.

Газета *Breiz Atao*⁵⁵ виходила з січня 1919 року та пропонувала матеріали двома мовами – французькою та бретонською. Це був друкований орган Союзу бретонської молоді – політичного угруповання націоналістичного спрямування. Редактором та автором численних політичних есеїв був Ольє Мордрель, який був дотичний до заснування *Гваларну*. Ропарз Емон, перш ніж зануритися в суто лінгвістичну діяльність з реформування бретонської мови та в експерименти з бретонською художньою літературою у проєкті *Гваларн*,

⁵³ Ozouf, Mona. (2009). *Composition française: Retour sur une enfance bretonne*. Paris, Gallimard, 88.

⁵⁴ *Ibidem*.

⁵⁵ *Breiz Atao*. – [1919–1924].

неодноразово висловлювався на сторінках *Breiz Atao*. Друкувалися в цьому органі і Юен Дрезен, і Абеозен – бретонські письменники, співавтори Гваларну в майбутньому.

Матеріали пропоновані Ольє Мордрелем, демонстрували суто політичний характер та розкривали ідеологічну позицію діяча та мету і тематику друкованого органу, головним редактором якого був Мордрель. Так, Ольє Мордрель різко критикував французьку мовну політику, висував ідеї пан- та інтеркельтизму, бретонського націоналізму. На відміну від нього, Ропарз Емон вже тоді меншою мірою артикулював відкрито свою політичну позицію, а сторінки *Breiz Atao* використовував для публікації своїх художніх творів бретонською мовою, лінгвістичних розвідок або перекладів. Бувало, що до таких текстів він додавав двомовний бретоно-французький словник для поліпшення вивчення мови. Утім, його деякі матеріали допомагають зрозуміти його політичну та ідеологічну позицію, де він не полишав мрії про самодостатність та незалежність Бретані та наголошував на необхідності взаємодії з іншими культурами та відкритості до світу. Такими есеями можна назвати «*Breiz hag ar bed*» («Бретань і світ», серпень 1923 р.)⁵⁶, «*Gandhi*» («Ганді», січень 1924 р.)⁵⁷, «*Ar Vroadelez hag ar Stad*» («Національність і держава», серпень 1924 р.)⁵⁸.

Окремо цінним для дослідження є номер *Breiz Atao*, в якому з'являється Маніфест Гваларну французькою мовою – № 2(74) від лютого 1925 року⁵⁹. На титульній сторінці (див. Додаток А) *Breiz Atao* анонсується випуск *Gwalarn* – «бретонського від початку до кінця» додатку *Breiz Atao*. Сам Маніфест проголошує мету, принципи та обґрунтовує причини виходу цього апендикса, який потім перетвориться на самостійне видання. Тезово основні положення Маніфесту можна сформулювати так:

⁵⁶ Hemon, Roparz. *Breiz hag ar bed*. *Breiz Atao*. 1923, № 8–9 (56–57). URL: https://bibliotheque.idbe.bzh/data/cle_121/Breiz_Atao_1923_.pdf

⁵⁷ Hemon, Roparz. *Gandhi*. *Breiz Atao*. 1924, № 1–2 (61–62). P. 389–390. URL: https://bibliotheque.idbe.bzh/data/cle_121/Breiz_Atao_1924.pdf

⁵⁸ Hemon, Roparz. *Ar Vroadeleg hag ar Stad*. *Breiz Atao*. 1924, № 1–2 (61–62). P. 456–458. URL: https://bibliotheque.idbe.bzh/data/cle_121/Breiz_Atao_1924.pdf

⁵⁹ *Breiz Atao*. – [1925].

– «немає відродження національного без відродження лінгвістичного». Брейз Атао, яка вже доклала зусиль до підтримки бретономовного контенту, зобов'язалася створити окремий бретономовний щомісячник;

– цільовою групою Гваларну мала стати освічена бретономовна молода еліта; очікувалася миттєва та різка реакція молоді проти «застарілих манер та фальшивої селянськості, звеличених регіоналізмом», проти кліше.

Детальніше зміст Маніфесту розглядається в Розділі 3 цієї роботи, а переклад повного тексту можна читати в додатках.

Отже, з 1925 року починається історія власне видання *Gwalarn*⁶⁰ – спочатку у якості додатка до *Breiz Atao*, потім, з 1926 року, як самостійного видання. Власне *Gwalarn* меншою мірою артикулював політичні питання. На його шпальтах мали змогу друкуватися бретономовні літератори, дослідники-мовознавці та перекладачі. Схожу функцію ніс на собі додаток до Гваларну – «Каннадік Гваларн»⁶¹.

Пандан до Гваларну – журнал *Nord Okcidento*⁶² мовою есперанто представлений у нашій джерельній базі двома номерами, що були випущені у 1928 році. Сама наявність такого додатку надає змогу замислитися над вибором мови та аудиторії. Окремим візуальним джерелом інформації про політичні погляди Гваларнівців може стати обкладинка журналу на есперанто з картою кельтських територій, що контрастують зі своїми метрополіями – Англією та Францією (див. Додаток Б).

Номер журналу *Dalc'homp sonj Revue bretonne historique* № 24⁶³ за 1988 рік містить у собі матеріали наративно-мемуарного, науково-популярного характеру. Три статті оповідають спогади їхніх авторів про Ропарза Емона і Гваларн:

– бретонський письменник та лінгвіст Пер Денез присвятив статтю постаті Ропарза Емона до 10-річчя його смерті, де змалював своєрідний політичний портрет діяча з детальним біографічним екскурсом, аналізом становлення

⁶⁰ *Gwalarn*. – [1925–1944].

⁶¹ *Kannadig Gwalarn*. – [1932].

⁶² *Nord Okcidento*. – [1928].

⁶³ *Dalc'homp sonj: Revue bretonne historique*. 1988. № 24.

поглядів Ропарза Емона, детальним описом його літературної, наукової та видавничої діяльності. Пер Денез, будучи сам письменником, акцентує увагу на художніх творах Ропарза Емона, розмірковує про тематику, ілюструє свою оповідь об'ємними цитатами з поетичних творів діяча. Стаття містить світлини різних років життя діяча, отже, можемо дізнатися про соціальні зв'язки ідейного лідера Гваларну, реалії його повсякдення⁶⁴;

– із статті «Вплив Гваларну» Вефи де Беленк ми маємо уявлення про роль, яку міг відігравати журнал Гваларн для тих, хто долучався до вивчення бретонської мови. Авторка ділиться своїм власним досвідом взаємодії з журналом, наголошує на його винятковості: «Із Гваларном я відкрила світ бретонською мовою. В одному журналі я знаходила художні тексти – оригінальні та перекладені, дослідження на найрізноманітніші теми. Звичайно, таке інтелектуальне підкріплення я знаходила і в інших книгах і журналах. Але саме у Гваларні подібна інформація подавалася мені тією мовою і з тим духом, які мені найбільше пасували»⁶⁵;

– «Як я познайомився з Луї Немо» – короткий есей-спогад П'єра Лорана про його приятельське спілкування з Ропарзом Емоном (чиє справжнє ім'я було Луї Немо). Спогади торкаються таких біографічних моментів діяча, як його співпраця з часописом *Breiz Atao* – виданням, з якого потім вийшов Гваларн, руйнування його бібліотеки внаслідок бомбардування Бреста у 1941 році, судовий процес у Ренні 1947 року, де автор есею був присутній у якості свідка. «Він залишається для мене чоловіком, який завдяки своїм талантам та наполегливості на фундаменті, закладеному в минулому столітті Ле Гонідеком, з прагненням добитися щасливої рівноваги між традицією та інновацією, дозволив бретонській мові піднятися у ранг модерних мов»⁶⁶.

⁶⁴ Denez Per (1988) Roparz Hemon (1900–1978). *Dalc'homp sonj: Revue bretonne historique*, 24, 6–10.

⁶⁵ De Bellainq, Vefa. (1988). L'influence de Gwalarn. *Dalc'homp sonj: Revue bretonne historique*, 24, 11.

⁶⁶ Laurent Pierre. (1988). Comment j'ai connu Louis Némo. *Dalc'homp sonj: Revue bretonne historique*, 24, 15.

Отже, ці три тексти об'єднані тим, що містять спогади сучасників та знайомих ключової фігури Гваларну Ропарза Емона про нього самого, про їхню взаємодію та спілкування з ним, суб'єктивні оцінки його особистості, симпатії чи антипатії, світлини. Свідчення є емоційно забарвленими, часто торкаються не лише суспільно-політичних явищ та процесів, а і побутових фрагментів, що надає змогу певною мірою відтворити повсякдення, в якому розгортався рух Гваларн, а також деталізувати історико-політичний портрет лідера Гваларну.

До категорії періодичних джерел нами віднесено тематичну експозиційну підбірку-брошуру текстів про Гваларн, зібрану бібліотекою міста Брест у 1989 році⁶⁷. Так, серед текстових та ілюстративних «експонатів», присвячених діяльності Гваларну, знаходимо і їхній Маніфест, і світлини учасників руху. Ця брошура презентує у лаконічній формі бачення концепції Гваларну.

1.3. Методологія та методи дослідження

Періодичне видання «Гваларн» випускалося з 1925 по 1944 роки, тобто, в період другого Емзаву, який датують 1918–1944 рр. Саме ця хвиля національно-культурного руху відзначається своєю неоднозначністю та винятковою багатовимірністю.

Національно-культурні рухи вивчаються не тільки в історичному вимірі, але і як соціальне явище, у першу чергу. Для розуміння причин та передумов виникнення руху в суспільстві, його розвитку і драматичного згортання, а також для розуміння бретонського мовно-культурного сьогодення та збереження історичної пам'яті про це явище ми застосовуємо *соціальний підхід*. Цей підхід надає нам змогу зрозуміти, наприклад, для якої цільової аудиторії реформувалася бретонська мова, створювалася складна інтелектуальна література бретонською мовою та випускалася преса про Бретань мовою есперанто.

---

⁶⁷ Gwalarn: Histoire d'un mouvement littéraire. Brest, Bibliothèque municipale de Brest, 1989. 40 с.

Логічно, що розглядаючи таке явище, суспільний рух, слід враховувати низку факторів, які на нього вплинули – мовні, освітні, економічні, політичні та розглядати в системі. Так, явище Гваларну постає як цілісний об'єкт, і такому всеохоплюючому вивченню сприяють *системний підхід та принципи багатofакторності і всебічності*.

Виникнення руху Гваларн та метаморфози його філософії та ідеології не є ізольованими процесами, а стали наслідком попереднього довготривалого конфлікту між політикою Франції щодо корінних етносів та їхнім прагненням до формування своєї етнічної та національної ідентичності. Крім того, ці явища стали передумовами для розгортання подальших національно-культурних рухів у Бретані, які створили нову хвилю та відрізнялися за своєю формою втілення та прагненнями. Отже, у своєму дослідженні ми дотримуємося *принципу історизму*. Принцип історизму дозволяє нам описати еволюцію Гваларну в діяхронічному зрізі в конкретних історичних рамках з урахуванням тенденцій та процесів, на тлі яких розгортався бретонський рух.

На етапі збору джерел та наукових напрацювань з нашої теми, а також на етапі написання критичного огляду джерельної бази ми послуговуємося загальнонауковими методами – аналізу та синтезу, індукції та дедукції, що дозволяють всебічно опрацювати наявну текстову, статистичну та зображальну інформацію.

Серед спеціально-історичних методів для подальшого дослідження ми обрали історико-генетичний метод, біографічний метод та запропонували застосування методу просопографії.

Історико-генетичний метод сприяв послідовному розкриттю основних хвиль бретонського руху за мовне та культурне відродження в контексті націотворчих процесів, а також фіксуванню послідовної трансформації цих хвиль.

Біографічний метод дозволив нам створити історико-політичний портрет лідера руху Ропарза Емона. У поєднанні із принципами історизму та об'єктивності біографічний метод на основі фактів із життєпису історичної

особи може допомогти прослідкувати еволюцію політичних ідей філолога та вибір ним методів та інструментів втілення цих ідей.

Метод просопографії може дозволити нам реконструювати колективний портрет руху Гваларн для розуміння соціологічної складової – освіченість, професії, статус, політичну активність гваларнівців, цільову групу, на яку були спрямовані дії Гваларну. Аналогічне застосування методу просопографії ми знайшли, наприклад, у історикині Ольги Казакевич при дослідженні нею Київської Старої Громади⁶⁸. У нашій роботі ми описали Гваларн як соціальну групу або спільноту, що могла би бути в майбутньому дослідженою цим методом.

Рух Гваларн ми також описуємо через діяльність та заходи його представників навколо книгодрукування, освіти, науки. Це передбачено *діяльнісним підходом*.

Інформаційний підхід допомагає нам ефективно використовувати весь потенціал інформативної, довідкової, історіографічної та джерельної бази для отримання наукового знання про досліджуваний нами предмет.

З опорою на *аксіологічний підхід* ми можемо здійснити аналіз ціннісних орієнтирів, на яких базувалася діяльність навколо видавництва “Гваларн” та які лягли в основу ідей та діяльності лідера руху.

Серед джерелознавчих методів дослідження ми обрали критичний метод, щоби визначити наукову цінність кожного джерела у контексті роботи та відібрати потрібні.

Нами передбачено застосувати метод *close reading* - метод, що застосовується в мово-та літературознавстві з метою детального змістового аналізу текстового масиву джерел. За допомогою цього методу ми, зокрема, можемо представити зміст окремих творів Ропарза Емона.

Таким чином, багатовимірність та багатоплановість предмету дослідження — європейського мовно-культурного руху ХХ ст., зумовили комплексність вибору принципів, підходів і методів дослідження.

---

⁶⁸ Казакевич О. (2016). Просопографія Київської Старої Громади (друга половина ХІХ століття), *Актуальні питання суспільних наук та історії медицини*, 3(11), 50-54

Отже, після аналізу історіографічної, джерельної та методологічної бази дослідження ми можемо резюмувати:

1) Історіографія другого Емзаву та конкретно Гваларну представлена відносно достатньою кількістю англо- та франкомовних наукових джерел, які є результатами досліджень літературознавчих, лінгвістичних, соціолінгвістичних, культурологічних, політичних та історичних аспектів. Дослідники також звертаються до питань соціології мови та літератури. Україномовна історіографія представлена текстами Михайла Драгоманова та Ольгерда-Іполита Бочковського про сучасні їм хвилі бретонського руху. Ці тексти є вагомими не тільки для досліджуваної нами теми, а й у прив'язці до її актуальності саме в українському контексті: розвідки М. Драгоманова та О.-І.Бочковського є частиною інтелектуальної історії України. Сучасні наукові розвідки присвячені аспектам мовної політики Франції та її впливу на регіональні мови або, навпаки, її ефективності вбiк підтримання престижу французької мови.

2) Джерельна база дослідження характеризується різноплановістю та всебічністю. У роботі використані опубліковані офіційні документи, довідкові джерела, статистичні дані, а також періодика. Опубліковані джерела у вигляді правових актів Франції різних епох, Європи та Європейського Союзу надали уявлення про юридичний фактор, що вплинув (і впливає) на соціолінгвістичну ситуацію. Довідкові джерела допомагають теоретично осмислити термінологічний та категоріальний апарат дослідження. Залучення статистичних даних дозволило прослідкувати динаміку падіння кількості носіїв бретонської мови, а періодичні видання стали основним першоджерелом і одночасно предметом дослідження; вони, за допомогою як текстів, так і зображень, ілюструють політичні прагнення діячів навколо Гваларну, спогади про них, оцінку їхньої діяльності. Нарешті, маємо наративне джерело - мемуари французької історикині бретонського походження Мони Озуф, яка живо й буденно, через призму себе-дитини, але одночасно й в ретроспективі, через

призму фахівчині рефлексує про свої спогади навколо Гваларну, мовної ситуації, шкільної рутини та ідентичностей.

3) Методологічні основи нашої розвідки базуються на трьох найважливіших принципах – історизму, об'єктивності та багатофакторності, що застосовуються комплексно з загальнонауковими, спеціально-історичними, джерелознавчими та філологічними методами дослідження, а також із різноплановими науково-методологічними підходами.

З опорою на ці принципи, методи та підходи ми здійснили спробу провести ґрунтовний аналіз історіографічних, джерельних та методологічних аспектів розгортання другої хвилі Емзаву та появи журналу Гваларн у 1925-1944 роках.

Отриманий у цьому розділі комплекс історіографічного, джерельного та методологічного інструментарію допоможе якнайширше проаналізувати наявну фактографію, сформулювати причинно-наслідкові зв'язки, а також здійснити спробу аналітичного осмислення обраної теми в межах визначеної мети та завдань.

РОЗДІЛ 2.

ФОРМУВАННЯ ІДЕЙ БРЕТОНСЬКОГО НАЦІОНАЛІЗМУ ТА ПАНКЕЛЬТИЗМУ

Концепція журналу «Гваларн» ілюструвала, на погляд соціолога Ронана Ле Коадіка, ідеї націоналізму за Е. Гелнером, коли висока культура транслиувалася зверху, від еліт, до народу, а основою цієї культури ставала вишукана література національною мовою⁶⁹. З іншого боку, на нашу думку, націоналізм, віддзеркалюваний діяльністю Гваларну та ідеями Ропарза Емона та Ольє Мордреля, засновників журналу, пояснюється також концепцією Бенедікта Андерсена про нації як уявні спільноти, а саме, про створення текстового друкованого метапростору національною мовою, який дозволив би навколо себе об'єднати однодумців. Андерсен описував процеси, коли створювалися та кодифікувалися письмові, літературні варіанти мов саме для друкованої продукції, які надавали можливість комунікувати «під Латиною» але «над діалектами»⁷⁰.

Ми спостерігатимемо саме такий патерн в прагненнях Гваларну та, щонайменше, у межах як першого, так і другого Емзавів: комунікувати «під французькою», але над численними усними говірками бретонської. Таке текстоцентроване бачення гваларнівцями та, зокрема, їхнім ідейним лідером Ропарзом Емоном бретонського націєтворення, з опорою на стандарт літературної бретонської мови та на реформовану художню літературу, із головним кредитом довіри саме освіченим представникам бретономовної спільноти видається нам не імпульсивним рішенням, а результатом впливу попереднього історичного та інтелектуального досвіду суспільства, як-от:

---

⁶⁹ Підберезних І., Вісько Г. (2023). Бретонські національно-культурні рухи другої половини XIX – першої половини XX століття в оцінках Михайла Драгоманова та Ольгерда-Іполита Бочковського. *Етнічна історія народів Європи*, 71, 63-70.

⁷⁰ Anderson, B. (2016) *Imagined Communities. Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. Verso, 44.

- жорстка мовна та освітня політика французьких урядів, спрямована на закріплення французької мови як єдиної визнаної мови, мовну асиміляцію етнічних груп, паралельно з окремими наступами на бретонську мову;

- поширення ідей романтизму, поруч з яким відбувалися лінгвістичні, етнографічні, літературні, археологічні пошуки і яке стало ресурсом живлення для націотворчих процесів у країнах Європи та, зокрема, (пан)кельтизму - ідеї вільного об'єднання кельтських народів для досягнення загальної мети, яка полягала в обопільному захисті та підтриманні національних мов та культур, обміні інтелектуальними та творчими надбаннями на шляху до автономії;

Про це і йтиметься детальніше в підпунктах Розділу 2.

2.1. Мовна та національна політика Франції

“L'école, et c'est là sa merveille, s'ingénie à nous rendre pareils. [...] Moments fugitifs. Car l'école, dès la cour de récréation, est bien le lieu où l'on oublie d'où on vient, où s'efface la singularité taciturne de la maison, où on se sent comme tout le monde.”⁷¹

(M. Ozouf. “Composition française. Retour sur une enfance bretonne”)

Мовна політика Франції має чітко вибудовану концепцію та систематично й послідовно підтримує традиції мовного центрizmu не одного століття. Чинна Конституція від 4.10.1958 р. (перегляд 2008 р.) визначає французьку мову як мову республіки (ст.2: “La langue de la République est le français”⁷²), а також закріплює підтримку світу франкофонії, солідарність та кооперацію з народами, які користуються французькою мовою (ст.87 та 88)⁷³. Регіональні мови Франції на рівні Конституції досі залишаються “невидимими”: про їхню підтримку,

⁷¹ “Школа - і в цьому її диво - прагне перетворити нас на однакових. [...] Плинні моменти. Адже школа, ще зі свого двору, це місце, де ти забуваєш, звідки ти походиш, де бліднішає непевна окремішність домівки, де почуваєшся, як усі”. Цитати взято з: Ozouf, M. (2009). *Composition française: Retour sur une enfance bretonne*. Paris: Gallimard, 105-106.

⁷² Texte intégral de la Constitution du 4 octobre 1958 en vigueur. <https://www.conseil-constitutionnel.fr/le-bloc-de-constitutionnalite/texte-integral-de-la-constitution-du-4-octobre-1958-en-vigueur>

⁷³ Ibid.

захист чи взагалі про регулювання питань регіональних мов у тексті головного закону не йдеться. У 1992 році, із офіційним народженням Європейського Союзу, з'явилася і Європейська Хартія регіональних та міноритарних мов⁷⁴. Дата і місце появи — 5.11.1992 р., Страсбург. Франція підписала Хартію у 1999 році, проте не ратифікувала, апелюючи тим, що в Хартії немає чіткого визначення понять “регіональна мова” та “міноритарна мова”. На веб-сторінці Ради Європи подано коментар про процес просування ратифікації Хартії у Франції. Зокрема, зазначено, що у 2013 році деякі регіони Франції — і серед них Бретань разом з містом Ренн — висловили зацікавлення щодо застосування рекомендацій Хартії відповідно до своїх повноважень та у співпраці з Радою Європи.⁷⁵

Риторика про необхідність захисту французької мови, укріплення її авторитету та використання мови як вирішального цементуючого фактору державності лунає у Франції з 16 століття — від трактату “Захист і уславлення французької мови” поета Жоакена де Белля, що концептуалізував ідею. А сам процес мовної централізації, як зазначає О. І. Чередниченко, бере початок аж у 12 столітті — від узаконення вжитку французької мови придворними нотаріусами⁷⁶. Укріпленням позицій французької мови, її популяризацією та експансією займається, окрім інших установ, заснована у 1635 році Французька академія⁷⁷.

Попри це, беручи до уваги соціолінгвістичну ситуацію на мапі Франції (велика кількість регіональних говірок французької мови та самостійних регіональних мов), дослідження 1790 року показувало, що «лише одна п'ята населення могла фактично говорити французькою, менше ніж 2/3 розуміли її і

---

⁷⁴ ECRML

⁷⁵ Promoting ratification of the European Charter for Regional or Minority Languages in France. URL: <https://www.coe.int/en/web/european-charter-regional-or-minority-languages/promoting-ratification-in-france>

⁷⁶ Чередниченко О. І. (2013). Захист офіційної мови в національній державі: досвід Франції. *Мовознавство*, 5, 29

⁷⁷ Казакевич О. М. (2017) Від загрози єдності до визнання цінності: політика Франції щодо мов корінних народів після 1789 року. *Гілея: науковий вісник*. 126, 174

більше ніж 1/3 взагалі її не розуміла»⁷⁸. До 1793 року Національні збори заохочували дублювати свої тексти регіональними мовами, хоча з бретонською мовою це було складно зробити, адже було важко знайти фахівців, здатних працювати з бретонською мовою на рівні письмового перекладу офіційних текстів. Хоча регіональні мови, зокрема бретонська, асоціювалися у нової влади з контрреволюцією та старорежимністю, їх дозволяли також деякий час використовувати в школах для поліпшення вивчення французької мови. Такі кроки були легітимізовані законом 1794 року про початкову освіту (*Décret du 27 brumaire an III*⁷⁹), в якому зазначалося, що назагал освіта має відбуватися французькою мовою, проте місцеві говірки виступатимуть допоміжними засобами⁸⁰. Цей закон додавав, що діти вивчатимуть Декларацію прав людини і громадянина та конституцію Французької республіки, а також зібрання оповідань про героїчні події та пісні перемоги (*Chap.IV Art.2*)⁸¹.

У 1802 році законом було ініційовано децентралізоване фінансування початкових шкіл, яке спіткали проблеми, адже не всі міста та округи могли собі це дозволити. У Бретані воно призвело до небажаних для влади наслідків: у сільській місцевості, де спостерігався однозначно брак кваліфікованих спеціалістів, до того ж мала неабиякий вплив католицька церква з місцевим єпископом. У школах релігійний зміст навчання був суттєвим. На скаргу місцевих республіканців про те, що французька в опануванні Катехізису відсутня, Префект Фіністеру намагався спонукати єпископа до запровадження двомовної освіти — і це виявилось марним, адже єпископ апелював тим, що релігійні тексти слід вивчати добре зрозумілою (*familiar*) мовою, і саме це, до речі, приваблювало людей до навчання⁸². Фанш Брудік наводить статистичні дані станом на 1864 рік: 556 общин Нижньої Бретані відзначені в опитуванні

---

⁷⁸ McDonald, Mary (1989) *We are not French! - Language, culture and identity in Brittany*. London / New York: Routledge, 89, цитується за Mendel, Kerstin (2004) *Regional Languages in France: The Case of Breton*. LSO Working Papers in Linguistics 4, 68

⁷⁹ L'institution des écoles primaires. URL: http://dcalin.fr/textoff/lakanal_1_1794.html

⁸⁰ Mendel, Kerstin (2004) *Regional Languages in France: The Case of Breton*. LSO Working Papers in Linguistics 4, 67-68.

⁸¹ L'institution des écoles primaires. URL: http://dcalin.fr/textoff/lakanal_1_1794.html

⁸² Mendel, Kerstin (2004) *Regional Languages in France: The Case of Breton*. LSO Working Papers in Linguistics 4, 69

Дюре як такі, де “французька мова все ще не була в ужитку”. Населення цих общин становило 1 060 375 осіб, що відповідало 84% населення Нижньої Бретані. Лише близько 100 000 осіб користувалися французькою мовою⁸³. Таким чином, сільська Бретань сильніше за інші регіони опиралася офранцуженню. Цей опір викликав утім напругу в бретономовній спільноті — між прибічниками нового та старого режимів, оскільки тісно асоціювався з опором революційним ідеям.

Коли уряд спіткала невдача з уведенням у бретонські школи французької мови, Комітет з питань освіти заборонив ужиток бретонської мови в школах Бреста (1836 рік), і саме тоді починають фіксувати застосування нелегального, офіційно не підтримуваного прийому — носіння «символу» (*le symbole*) учнями, які вживали бретонську мову в шкільному побуті, і яких було за цим помічено (іншими учнями). Фактично, “символ” (що являв собою дощечку, яку треба було носити на шиї) був утіленням тактики булінгу, стигматизації та міг сприяти доносам, адже той учень, хто вже мав символа, міг його позбутися, якщо вказував на інших учнів, від яких почув бретонську мову (Додатки А, Б).

Нарешті, слід відзначити низку реформ та законів міністра публічної освіти та мистецтв Жуля Феррі 1880-х рр. як одну з віх уніфікуючої мовної політики Франції. На сайті Сенату Франції ці закони й сьогодні оцінюються як позитивні зрушення в сфері освіти в довгостроковій перспективі, з огляду на їхню спрямованість на рішучу секуляризацію освіти, безкоштовність та обов’язковість початкової освіти - з метою “укріплення Батьківщини шляхом навчання громадян усіх класів, змішаних на одних шкільних лавах”⁸⁴.

П’єр Анкреве пропонує термін «французька лінгвістична ідеологія» (*idéologie linguistique française - ILF*) для позначення монолінгвізму на рівні держави як результату таких багатовікових, регулярних, майже однотипних

⁸³ Broudic, F. (2007). La puissante ténacité de l’obstacle de la langue bretonne. In Lieutard, H., & Verny, M. (Eds.), *L’école française et les langues régionales*. Presses universitaires de la Méditerranée. doi :10.4000/books.pulm.902 <https://books.openedition.org/pulm/902>

⁸⁴ Les lois scolaires de Jules Ferry: Офіційний сайт Сенату Франції. URL: <https://www.senat.fr/connaitre-le-senat/lhistoire-du-senat/dossiers-dhistoire/les-lois-scolaires-de-jules-ferry/dossier-dhistoire-les-lois-scolaires-de-jules-ferry.html>

мовно-політичних заходів: усі громадяни французької держави мусили говорити виключно французькою мовою⁸⁵.

Франсіс Фавро зазначає, що на початку 20 століття ще була достатня кількість носіїв бретонської мови - близько 1,2 млн. осіб на загальні 1,5 млн. населення Нижньої Бретані⁸⁶. І саме на цей час, якщо звернутися до вищезгаданої статистики, наданої Фаншем Брудіком, випадає «злам» на соціолінгвістичному графіку - різке падіння кількості носіїв бретонської мови - як монолінгвів, так і білінгвів, із помітним збільшенням франкофонів (Додаток В). Питання бретонської мови опиняється в епіцентрі політичних дебатів ще починаючи від законів Жуля Феррі. Період утисків бретонської мови триватиме, як зазначає Ф. Фавро, аж до 50-х рр. 20 ст. Різке падіння на графіку позначене 1902 роком. Саме тоді Еміль Комб, президент Ради, у рамках політики відокремлення держави від церкви ввів заборону на ведення служіння бретонською мовою, яке він називав «примусовим», «нав'язливим», «abusif». Утім, відмічає Фавро, ситуація була протилежною, і ще з Середньовіччя діяло т.зв. «правило говірки», тобто, службу вели тією мовою, якою розуміла більшість спільноти, церковного приходу, а в Нижній Бретані, за винятком деяких населених пунктів, населення розуміло лише бретонську мову⁸⁷. Саме заборона Емілем Комбом бретонської мови як мови відправлення культу, додана до комплексу шкільних реформ і методик, закріпила «успіх» мовної політики Франції в Бретані на довгу перспективу.

Для ілюстрації шкільного повсякдення в Бретані у міжвоєнний період ми звертаємося до мемуару-автобіографії історикині Мони Озуф «Composition française. Retour sur une enfance bretonne»⁸⁸. Фахівчиня з революції 1789 року, авторка низки монографій з історії шкільної освіти Франції, Мона Озуф у

---

⁸⁵ Hawkey, J. W., & Kasstan, J. R. (2015). Regional and Minority Languages in France: Policies of Homogenization or a Move toward Heterogeneity? A Case Study on Francoprovençal. *The French Review*, 89(2), 111. <http://www.jstor.org/stable/24549384>

⁸⁶ Favereau, F. (2003). L'évolution du discours sur la langue bretonne au XXe siècle. In Schuwer, M. (Ed.), *Parole et pouvoir 1 : Le pouvoir en toutes lettres*. Presses universitaires de Rennes. doi :10.4000/books.pur.32297

⁸⁷ Ibid

⁸⁸ Ozouf, M. (2009). *Composition française. Retour sur une enfance bretonne*, Gallimard

мемуарі говорить мовою не тільки фахівчині, а й свідка повсякдення та учасниці навчального процесу у 1930-40 рр. У мемуарах є глави «Школа Бретані» та «Школа Франції». У главі «Школа Бретані» йдеться фактично не про школу, а про бібліотеку батька авторки: це була література Бретані й про Бретань. Ця колекція книг могла бути маркована соціумом як «*militante*» - бойова, повстанська⁸⁹. Очевидно, що такого юридичного поняття і такого окремого інституту як «школа Бретані», з урахуванням регіонального компоненту, у 1930-х рр. не існувало. Це були школи Франції, з уніфікованими стандартами вимог, концепція яких «спускалася» з центру — з Парижа.

Отже, мовна політика Франції здавна базується на принципах центризму та мовної уніфікації та асиміляції. Для реалізації цих принципів уряд систематично спирався й спирається на освітні реформи, в які впліталися жорсткі заходи обмеження вжитку регіональних мов та активні заходи з популяризації та підняття престижу французької мови з метою її укріплення. Додаткового ефекту додали обмеження та заборони на бретонську мову під час богослужіння, адже релігійні католицькі бретономовні практики були важливою складовою повсякдення бретонців і були важливим каналом підтримання й передачі мови.

2.2. Поняття панкельтизму. Формування ідей панкельтизму

*Nous sommes un de ces peuples, et le soleil celtique nous illumine*⁹⁰.

(“*Les Avantages du Panceltisme*” Olier Mordrel)

Ідеологічне наповнення бретонського націотворчого процесу, як і схожі процеси у інших кельтських етносів, можна краще зрозуміти, якщо торкнутися поняття кельтизму, або панкельтизму. Саме ця ідея стала однією з підвалин мовно-культурних рухів кельтських етнічних спільнот у 20 столітті.

⁸⁹ Ibidem, 75-102.

⁹⁰ “Ми - один з цих народів, і кельтське сонце нам світить”. Цитата Les Avantages du Panceltisme. In: Breiz Atao, 1923, 4-5, 295

Оксфордський словник відмічає, що слово *Pan-Celticism* з'явилося в англійській мові у 1860-х роках. Зазначається, що поняття вперше засвідчене у джерелі 1863 року — одному з номерів журналу *Journal British Archaeological Association*⁹¹. Справді, у статті “On Early Celtic Poetry” автор Дж. В. Ірвінг детально аналізує валлійську поезію 12 століття, і саме до неї він вживає поняття Pan-Celticism: «Найглибшою сутністю всіх валлійських писань дванадцятого століття є те, що я, можливо, назву духом *панкельтизму*. Це — ключ до Джофрі Монмутського та усіх письменників тих днів. Здається, що вони - як стародавні іудеї, що вимагали собі короля, такого, як у націй навколо них, і, піднісши таким чином *pendragonship* до рівня спадкової монархії, возвели Артура на уявний трон»⁹². Отже, панкельтизмом у поетичних творах, за Ірвінгом, можна назвати ідею збирання кельтських націй на чолі із сильним (над)національним лідером — представником одного з кельтських етносів. Витоки панкельтизму пропонується шукати у художніх текстах Середньовіччя.

Вважаємо за доречне зазначити, що дослідники вбачають зв'язки між панкельтизмом, романтичним націоналізмом, кельтоманією та літературним романтизмом, і наголосити, що саме романтичні ідеї значною мірою вплинули на оформлення ідеології панкельтизму. Наприкінці XVIII - поч. XX ст. у Європі, зокрема у Франції, були активні кельтомани. Особливо відзначилася Кельтська Академія - організація, створена за Наполеона, діяла у 1805-1814 рр., потім перетрансформувалася в Королівську спілку антикварів Франції. Метою Академії було дослідження галльського минулого Франції, його популяризація, з подальшим створенням необхідних ідеологічних наративів, які би вдало вписували історію галлів у сучасну історію Франції⁹³. Попри ідеологічну заангажованість та, часом, сумнівні ідеї, кельтомани дали поштовх кельтським дослідженням та зануренню в кельтські культури. Романтичний панкельтизм

⁹¹ Pan-Celticism. In : OED. https://www.oed.com/dictionary/pan-celticism_n

⁹² Irving, G.V. (1863). On Early Celtic Poetry. *Journal of the British Archaeological Association*, 19, 73-79.

⁹³ Вісько Г. Г. (2022). “Застигле вугілля”, “наші грубі пращури” та “елемент опору”: гетерообраз бретонця і Бретані у франкофонних художніх творах XIX століття. *Закарпатські філологічні студії*, 23, 1. 230-231.

розпочався в XIX столітті з листування антикварних спілок Бретані, Уельса та Шотландії, а першою культурною «акцією» панкельтизму дослідники називають збір коштів валлійцем Томасом Прайсом для видання Ле Гонідеком Біблії бретонською мовою на поч.1820-х рр. В Уельсі стали організовувати фестивалі *Eisteddfod*. На одному з таких фестивалів дуже приязно вітали бретонську делегацію на чолі з Теодором Герсаром де ля Вільмарке - укладачем знаменитої збірки бретонського фольклору *Barzaz-Breiz*⁹⁴.

На стику 19 та 20 століть панкельтизм набув потужного організаційного оформлення у вигляді Кельтських конгресів - науково-культурних і, паралельно, політичних заходів-з'їздів. На таких конгресах, зокрема, вирішувалися питання ефективного (наскільки це було можливо в тих соціолінгвістичних та політичних умовах) залучення кельтських мов у сфери адміністрації, освіти та культури⁹⁵. Наприклад, Уолтер Фарел доповідав про панкельтський Конгрес 22-30 липня 1930 року на сторінках «*Irish Monthly*». Доповідь він так і назвав: «Панкельтизм». Це був детальний репортаж із кожного дня науково-просвітницької події, з якого ми дізнаємося про учасників з'їзду, тематику виступів, види заходів тощо. Цей з'їзд був не тільки науковою, але й культурно-мистецькою подією, оскільки пропонував, окрім виступів науковців, театральну виставу «*An Danar*» Піреса Бешлі – ірландського автора, учасника Великоднього Повстання 1916 року, концерти ірландської, валлійської, шотландської та менської музики, проповідь ірландською мовою Отця Мак Глейшіна тощо. Автор не тільки переказував зміст Конгресу, а й надавав коментар щодо доречності вибору мов, тематики, форми подання матеріалу, риторики тощо. Із коментарів Фарела видно, що концепт панкельтизму на той час вже був сформований, а деякі організаційні нюанси Конгресу начебто не вписувалися в нього, наприклад, запрошення представника англійської аристократичної верхівки для відкриття Конгресу. Цей факт, імовірно, здивував учасників, оскільки цей лорд не належав до

---

⁹⁴ Pan-Celticism. In: *Celtic culture: A historical encyclopedia* / Edit. by John T. Koch. ABC Clío, 1416.

⁹⁵ Ibid., 1418.

«кельтів», а був «Sasanach» (ірл. – «англієць»). Проте він засвідчував свої симпатії до всього кельтського та зізнався, що мав “кельтські смаки”⁹⁶. Автор доповіді про Конгрес вважав за необхідне згадати одну з побутових розмов на ресепшені закладу, що приймав Конгрес, де представник валлійської сторони говорив, що, валлійці, їдучи до Лондона, насправді повертають на свою землю. Таким чином, ідеї панкельтизму включали в себе і своєрідне відновлення історичної справедливості, принципове окреслення “своїх” історичних територій. Підбиваючи підсумки, автор-коментатор події відзначав важливість панкельтського руху та необхідність його підтримки «усіма шістьма гілками роз’єднаної морем Кельтської раси». Можливість регулярно збиратися мала надати поштовх кожній із гілок для самопрезентації та вивчення досвіду й досягнень інших. Наприклад, Корнуелл та Мен, мови яких зникли, а потім штучно реанімувалися, могли би стати прикладом застереження для інших чотирьох гілок та їхніх мов. Парадоксально, але відзначаючи «мініатюрність та самотність» кожного кельтського народу, Фарел утім наголошував на тому, що жодна кельтська гілка не мусила поступатися своєю мовою та культурою заради союзу з іншими гілками, переймати їхні риси, а отже, поставала проблема мови-зв’язки для спілкування кельтських народів. У якості мови-зв’язки (*liaison*) Фарел пропонував розглядати англійську чи французьку – мови, що змагаються і завойовують⁹⁷.

Історична енциклопедія кельтських культур⁹⁸ пропонує розмежовувати поняття панкельтизм та кельтизм у такий спосіб: *панкельтизм* (Pan-Celticism) визначається як сукупність культурних рухів, рушійною ідеєю яких є *кельтизм* (Celticism). А кельтизм, своєю чергою, розуміється як спорідненість між кельтськими мовами, що сприяла надалі формуванню культурних зв’язків між кельтськими землями, і могла би сприяти подальшому зближенню між сучасними кельтськими народами.

⁹⁶ Farrell, W. (1930). Pan-Celticism. *The Irish Monthly*, 58(688), 506. <http://www.jstor.org/stable/20512870>

⁹⁷ Ibid., 512-513.

⁹⁸ Pan-Celticism. In: *Celtic culture: A historical encyclopedia* / Edit. by John T. Koch. ABC Clio, 1415-1419.

На початку 20 століття ідею панкельтизму серйозно підхопила і розвивала бретонська політична преса, наприклад, націоналістична газета Брейз Атао (виходила у міжвоєнний період у 1919-1939 рр.)⁹⁹ - друкований орган політичної організації Groupe Régionaliste Breton. У кожному номері Брейз Атао, починаючи з №4-5 від 1923 року¹⁰⁰, був додаток «Panceltia» (Додаток Г), де і висвітлювалися новини про політичне, суспільне, культурне життя в дружніх кельтських регіонах і державах та про їхні міжнародні відносини. Появу такої рубрики анонсував вступний есей Ольє Мордреля «Переваги панкельтизму»¹⁰¹, що був продубльований і англійською мовою (імовірно, щоби адресувати слово автора не тільки кельтам Франції, а й кельтам Великої Британії). В есеї було описане депресивне становище Бретані, ізольованої морем від інших споріднених кельтів; становище Бретані, яка не знала нічого, окрім Франції, та контактувала лише з Парижем, який упродовж багатьох років їй викладав та нав'язував негативні кліше про неї саму, як-от дикунство, застарілість, лють. У порівнянні з Бретанню, на думку автора есею, інші кельтські народи перебували в набагато кращому становищі. «Панкельтизм врятує Бретань. Ми довідаємося в Уельсі, в Ірландії, у Шотландії, що ми належимо до одного 25-мільйонного народу кельтів, з яким завжди рахувалися держави, і що назва «Кельт» насправді випромінює престиж, щойно ви покинете кордони Франції. Ми побачимо, що там є держави, де наше ім'я «Бретонці» люди зустрічають інакше, аніж з іронією та високомірністю; держави, де люди нас люблять просто за те, що ми є саме ми, *бретонці*. Там ми віднайдемо впевненість у собі, якої нам так бракує. [...] Ми поставимо собі питання: як ми змогли мирно жити до цього дня у державі, яка *прийшла до нас*, і в якій ми фактично *на чужині, за кордоном*»¹⁰², йшлося в цьому тексті. Тобто, панкельтизм розглядався як возз'єднання бретонців зі своєю кельтською сім'єю, символічне повернення додому.

⁹⁹ https://bibliotheque.idbe.bzh/liste_theme.php?id=breiz-atao-727&l=fr

¹⁰⁰ Ibid. рубрика або секція “Панкельтія” починається в номерах підшивки зі ст.295.

¹⁰¹ Les Avantages du Panceltisme. In: Breiz Atao, 1923, 4-5, 295

¹⁰² Ibid.

Отже, витoki панкельтизму слід шукати в літературних текстах Середньовіччя та в ідеях Романтизму. У панкельтизмі політичні діячі кельтських спільнот вбачали можливість кельтської співдружності без взаємної мовної чи культурної асиміляції (тобто, кельтський мультикультуралізм), артикулювання питань історичної справедливості. Бретонські політичні діячі сприймали панкельтизм як можливість бретонців інтегруватися до споріднених ним народів, віднайти свою гідність, яка була зруйнована Францією, та символічно повернутися додому, до «Своїх».

Підбиваючи підсумки Розділу 2, ми резюмуємо:

1) послідовна жорстка мовна політика Франції була спрямована на підняття та закріплення престижу стандарту французької мови та на зменшення впливу регіональних мов, діалектів та говірок. Ця політика підкріплювалася шкільними реформами, які звужували вжиток бретонської мови, шкільними педагогічними практиками, які фактично стигматизували бретономовних, а також наступом на бретономовні релігійні практики, які були важливим медіумом підтримання живої бретонської мови. Такий комплексний вплив “зверху” призвів до різкого спаду кількості бретономовних моно- та білінгвів на початку 20 століття. І Світова війна так само негативно позначилася на стані бретонської мови;

2) агресивні заходи держави убік бретонської мови викликали реакцію, у першу чергу, в освічених колах носіїв бретонської мови. Крім того, у 19 столітті в Європі зародилися ідеї кельтизму, або панкельтизму, які стали підґрунтям для подальшого розгортання рухів за мовне та культурне відродження - емзавів.

РОЗДІЛ 3.

ТРИ ХВИЛІ ЕМЗАВУ ТА РУХ ҐВАЛАРН (1925-1944 рр.) ЯК ЦЕНТРАЛЬНИЙ ФЕНОМЕН ДРУГОГО ЕМЗАВУ (1918-1944 рр.)

1.1. Поняття “Емзав”. Три Емзави. Особливості другого міжвоєнного Емзаву (1918-1944 рр.)

*Hag holl deñzorioù Breizh
Zo dispak er c'hastell
Gant alc'houez aour ar yezh
Digor eo an dourell...
Anjela Duval (1964) ¹⁰³*

Хвилі бретонського національно-культурного відродження 19-21 століття називають бретонським словом *Emsav* (емзав, або емзао). Прикметник *emsav* має значення «спроможний; той, що має переваги; здібний; практичний, зручний»¹⁰⁴, «цікавий»¹⁰⁵. Іменник *emsav* перекладається як “перевага”¹⁰⁶ і також зафіксувався в бретонському словнику як термін на позначення політичного піднесення (*soulèvement politique*) та бретонського руху (*mouvement breton*)¹⁰⁷. Детальніше значення лексеми *Emsav* можна розглянути в Додатку Г.

Історична енциклопедія кельтських культур дефініює емзав як рух з відродження мови (*language revival movement*)¹⁰⁸. Традиційно фахівці з кельтських та бретонських студій описують три хвилі Емзаву. Перший емзав розпочався в ХІХ столітті як наслідок загальноєвропейського захоплення кельтами і вписався в концепцію романтичного націоналізму. У лінгвістичному

¹⁰³ “І всі скарби Бретані накопичені в замку, вежа якого відчиняється золотим ключем мови”. Із поезії “Золотий ключ” Анжели Дюваль: <http://www.anjela.org/oberenn/an-alchouez-aour/?lang=bz>

¹⁰⁴ Emsav 1. In: DEVRI. <http://devri.bzh/dictionnaire/e/emsav-1/>

¹⁰⁵ Emsav. In: Favereau. http://www.arkaevraz.net/dicobzh/index.php?ifr=&b_lang=1&b_kw=emsav&b_port=1&b_srch=1&b_mut=1&b_abr=0

¹⁰⁶ Emsav 2. In: DEVRI. <http://devri.bzh/dictionnaire/e/emsav-2/>

¹⁰⁷ Emsav 3. In: DEVRI. <http://devri.bzh/dictionnaire/e/emsav-3/>

¹⁰⁸ Gibson, Jacqueline. (2005) Language (revival) movements in the Celtic countries [5] Brittany. In: *Celtic culture: A historical encyclopedia* / Edit. by John T. Koch. ABC Clío, 1103

аспекті відзначилася діяльність лінгвіста Ле Гонідека, який розпочав реформування бретонської орфографії. У літературознавчому та етнографічному плані знаковою стала збірка бретонських пісень Barzaz-Breiz, упорядкована Теодором Герсаром де ля Вільмарке (псевдонім Керваркер). Суспільно-політична активність цієї хвилі відзначилася першими петиціями на захист бретонської мови. Тривав перший емзав до Першої Світової війни. Другий емзав тривав між війнами, з 1918 до 1944 року. Про нього детальніше йтиметься нижче. Третій емзав розпочався у 1946 році й триває сьогодні¹⁰⁹. Цю хвилю розпочала група студентів на захист бретонської мови. Серед студентів був майбутній письменник та викладач бретонської мови Пер Денез. Медійне оформлення у сфері художньої літератури ця хвиля культурного відродження отримала у вигляді журналу Al Liamm - нащадка й продовжувача традицій Гваларну¹¹⁰. Ал Ліам існує й досі, виходить один раз на два місяці, актуальний номер 461 охоплює період листопада - грудня 2023 року. Журнал має свій сайт та ось вже близько 70 років вправно виконує завдання, які стояли й перед Гваларном, - є платформою для бретономовних авторів¹¹¹. Третій емзав також характеризується появою та розвитком приватних освітніх бретономовних ініціатив. Їхня поява пояснювалася, у першу чергу, відсутністю державних пропозицій щодо викладання бретонської мови у школах, що тривало до 1951 року - до оприлюднення закону Дексона, який дозволяв викладання регіональних мов. Із 1960-70х рр. національно-культурне відродження серед своїх медіумів обрало ще й музику. З'явилися фестивалі "фест-ноз", постали своєрідні музичні амбасадори Бретані, як-от Алан Стівелл¹¹². Окрім закону Дексона, знаковим документом третього емзаву стала Бретонська культурна Хартія 1978 року. Завдяки їй було збільшено кількість бретономовного етерного часу та запроваджено бретонську мову як окрему навчальну

---

¹⁰⁹ Ibid., 1103-1105

¹¹⁰ Ibid., 1104

¹¹¹ Сайт журналу Al Liamm: <https://alliamm.bzh/>

¹¹² Gibson, Jacqueline. (2005) Language (revival) movements in the Celtic countries [5] Brittany. In: *Celtic culture: A historical encyclopedia* / Edit. by John T. Koch. ABC Clío, 1104

можливість з 8 класу і до бакалаврату, розроблено стандарти викладання бретонської мови¹¹³.

Ронан Кальве пропонує варіант періодизації емзавів з урахуванням політичного фактору - з прив'язкою до виникнення політичних формувань. Таким чином, у першого емзаву є конкретний рік народження - 1898, відзначений заснуванням Бретонського Союзу Регіоналістів (L'Union Régionaliste Bretonne), за яким послідувала поява першої преси повстанського спрямування¹¹⁴. Початок другого емзаву також можна прив'язувати до утворення конкретної організації у 1918 році - Союзу бретонської молоді (L'Union de la Jeunesse Bretonne). Самі емзави Кальве також дефініює як політичні рухи¹¹⁵.

При глибшому зануренні в процеси другого Емзаву відмічаємо, що ця хвиля була вже впевнено політично оформлена та артикульована у численних друкованих медіях - з'явилися такі видання політичного спрямування, часто - друковані органи політичних партій та організацій націоналістичного чи регіоналістського спрямування:

- Breiz Atao¹¹⁶;
- War Zao (Tract War Zao)¹¹⁷;
- Breiz Da Zont¹¹⁸;
- Dihunamb - випускався ваннським діалектом ще з 1905 року, мав релігійне спрямування¹¹⁹;

---

¹¹³ Mendel, Kerstin (2004) Regional Languages in France: The Case of Breton. LSO Working Papers in Linguistics 4, 71

¹¹⁴ Favereau, F. 2003. L'évolution du discours sur la langue bretonne au XXe siècle. In Schuwer, M. (Ed.), *Parole et pouvoir 1 : Le pouvoir en toutes lettres*. Presses universitaires de Rennes. Tiré de <http://books.openedition.org/pur/32297>

¹¹⁵ Calvez, R. (2000). La radio en langue bretonne. Roparz Hemon et Pierre-Jakez Hélias: deux rêves de la Bretagne, Presse universitaires de Rennes et Centre de Recherche Bretonne et Celtique, 24.

¹¹⁶ Breiz Atao в бібліотеці IDBE: https://bibliotheque.idbe.bzh/liste_theme.php?id=breiz-atao-727&l=fr

¹¹⁷ War Zao (Tract War Zao) в бібліотеці IDBE: https://bibliotheque.idbe.bzh/liste_theme.php?id=war-zao-et-tract-war-zao-565&l=fr

¹¹⁸ Breiz Da Zont в бібліотеці IDBE: https://bibliotheque.idbe.bzh/liste_theme.php?id=breiz-da-zont-553&l=fr

- Adsao¹²⁰;
- Buhez Breiz¹²¹ тощо.

Такі видання, як, наприклад, Dihunamb (який існував ще від самого початку 20 століття - з першої хвилі емзаву), Breiz Atao розміщували на своїх шпальтах як політичну публіцистику, так і художні проби пера бретонською мовою. Другий Емзав яскравіше проявив симбіоз політичних автономістських прагнень та руху за мовне та культурне відродження.

3.2. Журнал “Гваларн” (1925-1944) — центральний феномен другого Емзаву

“спочатку полишити нарід, але витворювати бретонську еліту...”

О.-І.Бочковський “Молода Бретанія і необретонський активізм”

Роком народження журналу Гваларн є 1925 рік. Саме тоді у газеті Брейз Атао, у №75, вийшов Маніфест майбутнього видання французькою мовою (Додаток Д). Під текстом підписалися Олье Мордрель - бретонський політичний діяч, інтелектуал, активіст та Ропарз Емон - філолог, письменник¹²². Обидва на той момент активно висловлювалися на сторінках Брейз Атао. Основні якорі змісту Маніфесту такі:

- замість підзаголовку зазначалося, що цей документ є першим і єдиним маніфестом Гваларну, створеним французькою мовою. У першому абзаці одразу зазначається головна умова націєтворення, згідно з баченням авторів, - мовне відродження;

- виголошувалася унікальність та винятковість цього продукту, оскільки він був адресований до бретономовних еліт і афішував новітню концепцію бретонської літератури, такої, яка була б конкурентною до літератури

¹¹⁹ Dihunamb в бібліотеці IDBE: https://bibliotheque.idbe.bzh/liste_theme.php?id=dihunamb-568&l=fr

¹²⁰ Adsao в бібліотеці IDBE: https://bibliotheque.idbe.bzh/liste_theme.php?id=adsao-754&l=fr

¹²¹ Buhez Breiz в бібліотеці IDBE: https://bibliotheque.idbe.bzh/liste_theme.php?id=buhez-breizh-751&l=fr

¹²² Повний текст Маніфесту і наш переклад до нього дивитися в додатку Е цієї кваліфікаційної роботи

європейських столиць і відповідала вишуканим естетичним та філософським критеріям - на противагу «примітивним казкам та коротеньким віршикам для неписьменних». Така література мала створюватися не діалектами чи патуа, чи говірками, а класичною бретонською мовою з уніфікованою орфографією.

- було заплановано пропонувати читачеві також найкращі зразки літератур кельтськими та іноземними мовами, з опорою на якісні методики перекладу та дослідження. Примітно, що кельтське відокремлюється від «іноземного», як «своє» від «чужого», що є, на наш погляд, відлунням ідей панкельтизму, що були сприйняті редакторами.

- утім зазначалося, що Гваларн (так само, як і Брейз Атао) мав стати експериментом з метою дізнатися про наявність у Бретані достатньої кількості освіченої читацької аудиторії - настільки освіченої, щоби зрозуміти саме літературний варіант бретонської мови і зразки високохудожніх модерних літературних текстів, слідувати за пан'європейськими літературними тенденціями - на противагу фольклорній "сільській", низькій традиції. Саме від сприйняття бретономовними елітами мав залежати подальший успіх Гваларну;

- передбачалося, що майбутня "висока" література стане зразком бретонської літературної та культурної ідентичності і тим самим зможе остаточно розвіяти міф про відсутність у бретонців цінної літературної традиції, попри політичну, спрямовану на націотворення, активність.

Отже, Маніфест проголошував курс на пошуки елітного літературного національного зразка та критикував захоплення регіоналізмом та сільською пасторальною естетикою як одним з його проявів.

В електронній бібліотеці IDBE нами знайдено номери журналу, починаючи з №6 від 1926 року, далі №9 від 1927 року аж до №165 від 1944 року. До папки Гваларну додається роз'яснення від бібліотеки, що перші п'ять номерів виходили як додатки до Брейз Атао, так само і номери 7 та 8, а от з номеру 9 1927 року журнал став виходити як самостійне видання. Також надається коментар щодо різної частоти виходу журналу в різні роки та

“випадання” деяких номерів¹²³. Своєї обіцянки майже не використовувати французьку мову для подальших публікацій автори Маніфесту практично дотрималися: крім двомовного допоміжного словничка наприкінці номерів, жодний текст був створений французькою мовою. Бувало, що більше половини змісту номера складали тексти авторства Ропарза Емона. Розглянемо та прокоментуємо декілька номерів Гваларну.

Перший окремий від Брейз Атао номер Гваларну (на якому все ще було вказано, що він є додатком) - №6 від 1926 року. Відкривався цей пандан поезією Ропарза Емона «Ніч кораблів», містив ще 4 тексти авторства Ропарза Емона, переклад уривку п'єси Шекспіра “Венеціанський купець”, переклад уривку «Мабіногіона», переклад уривку книги ірландського письменника, лінгвістичний есей Ропарза Емона «Батьки мови»; у кінці номера - двомовний словник.

Випуск №9 від 1927 року¹²⁴ відкривався вступним есеєм Ропарза Емона «Гваларн у Бретані», де він закликав читати журнал, не вагатися, не боятися читати бретонською мовою, і пояснював, чому він вбачав майбутнє мовне відродження саме в такій діяльності. Також номер містив два художні тексти Емона - уривок із п'єси та прозовий нарис, його переклад твору Шеллі «Прометей звільнений»; тексти Абеозена, Юена Дрезена.

Історикиня Мона Озуф пригадує свій контакт з літературою Гваларн і зізнається, що саме завдяки цьому журналу зробила багато особистих літературних відкриттів, дізналася про імена та твори, які оминала шкільна програма: «Завдяки Гваларну я познайомлюся з іменами авторів та творів, про які школа, а потім і колеж не згадають ані слова: Чехов, якого переклав Ропарз Емон; Есхіл та Готорн, завдяки Юену Дрезену, другу нашої сім'ї. Показати, що бретонська мова є спроможною передати нюанси «великої» літератури, що це не була оця мертва мова, оця «могила думки», за висловом Гюго - ось це було справжньою амбіцією Гваларну, так, що вся команда була охоплена

¹²³ https://bibliotheque.idbe.bzh/liste_theme.php?id=gwalarn-520&l=fr

¹²⁴ https://bibliotheque.idbe.bzh/data/cle_79/Gwalarn_1927_niv_9_.pdf

перекладацьким ентузіазмом. Мій батько, думаючи про мене, теж здійснив перекладацьку спробу - Лонгфелло...»¹²⁵

Одночасно дослідниця аналізує риторичку видання, при цьому зауважує, що меседжі, які транслиував Ропарз Емон, могли звучати невтішно (або, як зараз, можливо, висловилися б експерти з комунікації, «не екологічно») і демотивуюче для борців за бретонську ідентичність: «З усією бойовою завзятістю, на яку вона була спроможна, література Гваларну втім звучала не занадто любо для бойового повстанського настрою. Сувора прозова есеїстика Ропарза Емона постійно повторювала, що окрім театру бретонці нічого не можуть додати до культурної скарбниці людства, і нам слід визнати, що наша література - це бідність, без прикрас, без будь-яких емоцій»¹²⁶. Отже, на погляд історикіні, неправильно обрана риторика есеїв могла негативно сприйматися читачем, попри вагомий внесок команди Гваларна в модернізацію сучасної бретонської літератури. З іншого боку, її слова, на наш погляд, можна інтерпретувати і як іронічний докір беземоційному ідіостилю Ропарза Емона як творця художньої літератури.

Ще один цінний особистий спогад про досвід навколо Гваларну залишила бретонська письменниця Вефа де Беленк (Vefa de Bellaing або Bellainq) (1909-1998), авторка «Словника бретонських композиторів»¹²⁷ на шпальтах видання «Dalc'homr sonj» у 1988 році. За її словами, 165 номерів Гваларну були її цінною колекцією. Вона підписалася на журнал, щойно дізналася про його появу і щойно змогла читати, з огляду на володіння бретонською мовою, яку вона вивчала. так само, як і Ропарз Емон. Окремі важливі спогади пов'язані з

¹²⁵ «Grâce à Gwalarn, j'apprends le nom d'auteurs et d'oeuvres dont l'école, et même plus tard le collègue, ne soufflent mot: Tchekhov, que traduit Roparz Hémon; Eschyle et Hawthorne, grâce à Youenn Drezen, un ami de la maison. Montrer que la langue bretonne était capable de rendre les nuances de la grande littérature, qu'elle n'était pas une langue morte, cette "tombe de la pensée" selon Hugo, telle était la vraie ambition de Gwalarn, si bien qu'une frénésie de traduction s'était emparée de l'équipe. Mon père avait lui aussi entrepris une traduction de Longfellow, en pensant à moi.» 88

¹²⁶ «Toute conquérante, qu'elle fut, la lecture de Gwalarn n'était pourtant pas forcément douce à l'esprit militant. La prose sévère de Roparz Hémon y répétait inlassablement qu'en dehors du théâtre les Bretons ont peu à verser au trésor culturel de l'humanité, qu'il nous faut admettre que notre littérature est une pauvre, sans beauté et sans vraie émotion.» 88

¹²⁷ Vefa de Bellaing. URL:<https://www.skoluhelarvro.bzh/liste-hermines/vefa-de-bellaing/>

персональним знайомством з Ропарзом Емоном у 1927 році. У журналі письменниця пізнавала, за її виразом, світ бретонською мовою. «Звичайно, таке інтелектуальне живлення я би знайшла і в інших книгах та журналах. Проте в Гваларні цю інформацію мені подавали тією мовою та з тим духом, які мене переконували»¹²⁸. Окремий коментар Де Беленк присвячує відбитку, який лишив Гваларн на бретонській мові та її носіях: «Мені часто доводилося розгортати словник, щоби дізнаватися значення слова. Більшість з цих слів я впізнавала потім у розмовах носіїв бретонської мови від народження. Проте деякі терміни, особливо ті, що називали абстрактні речі, були змушені терпіти критику й насмішки безжалісних спеціалістів, які не могли погодитися з тим, що нові слова можна винайти. Ці слова, з яких тоді кепкували, яких стидалися, є частиною словника наших нових поколінь. І, отже, це ідеально: адже те, що не оновлюється, помирає»¹²⁹.

Окрім власне періодичного журналу, видавництво Гваларн проводило наукові дослідження та експериментувало з іншими форматами видань - видання творів художньої літератури окремими томами, дитяча література, словники та граматики.

У 1928 році до журналу Gwalarn випускався пандан мовою есперанто – Nord Okcidento (“Північний Захід” на есперанто). У цьому додатку можна було знайти науково-популярні статті, політичні та публіцистичні есеї та фельєтони про мовну ситуацію, переклади бретономовних творів на мову есперанто. Промовисто виглядала титульна сторінка Nord Okcidento (Додаток Ж), яка демонструвала мапу північного заходу Європи, де по центру яскравим білим кольором були відмічені території кельтських спільнот та держав (Ірландія на той момент вже була незалежною з 1922 року), а з ними контрастували чорні

¹²⁸ De Bellainq, Vefa. (1988). L'influence de Gwalarn. *Dalc'homp sonj: Revue bretonne historique*, 24, 11

¹²⁹ Ibid. “Il me fallait souvent ouvrir le dictionnaire pour connaître la signification d'un mot. La plupart de ces mots je les retrouverais après sur les lèvres des bretonnants de naissance. Mais d'autres termes, surtout ceux parlant de notions abstraites, devaient supporter la critique ou la raillerie d'impitoyables routiniers qui n'admettaient pas qu'on puisse forger des mots nouveaux. Ces mots moqués, honnis alors, font partie maintenant du vocabulaire quotidien de nos nouvelles générations. Et c'est parfait ainsi: ce qui ne se renouvelle pas meurt.”

окраїни Франції та Великої Британії (Англія), які не входили до кельтомовних територій¹³⁰.

У 1930 році видавництво Gwalarn випустило ще щонайменше два документи під редакцією Ропарза Емона мовою есперанто – двомовний словник бретонської та есперанто¹³¹ та двомовну брошуру з соціолінгвістичним дослідженням тогочасного стану бретонської мови «Дослідження стану бретонської мови у 1928 році»¹³². Останній документ містив короткий історичний нарис про бретонську мову, починаючи з IX ст., оновлені карти та списки бретономовних комун, а також результати анкетування населення, проведені Gwalarn'ом. Візуально обидві версії (бретонська та на есперанто) розташовувалися на сусідніх сторінках: зліва – бретономовна, справа – на есперанто. Анкета містила 4 питання:

«Якою мовою Ви переважно говорите?

Якщо користуєтеся двома, то якою більше подобається говорити?

Якою мовою Ви вивчаєте Катехізіс?

Якщо двома, то якою мовою Вам більше подобається вивчати Катехізіс?»¹³³.

Проект есперанто добре гармоніював з ідеями панкельтизму і розглядався бретонськими інтелектуалами як спроба мовно об'єднати кельтомовні спільноти, не надаючи, з одного боку, перевагу жодній з кельтських мов та оминаючи, з іншого боку, панівні мови метрополій.

Окрім Ропарза Емона серед редколегії Гваларну був письменник, митець та дослідник Ксавер де Ланглез (Xavier de Langlais). Окрім художніх творів - як текстових, так і візуальних - він також здійснював наукові розвідки з мистецтвознавства й фіксував це бретонською мовою. Йому присвячено сайт,

¹³⁰ Nord Okcidento 1-2 (1928) https://bibliotheque.idbe.bzh/data/cle_33/Nord-Okcidento_1_ha_2_.pdf

¹³¹ Hemon, R. (1930b). Geriadurig esperantek-brezonek. Brest, Gwalarn.

¹³² Hemon, R. (1930a) Enklask diwar-benn stad ar brezonek e 1928 – Esploro pri la situacio de la bretona lingvo en 1928. Brest, Gwalarn, 14-15.

¹³³ Hemon, R. (1930a) Enklask diwar-benn stad ar brezonek e 1928 – Esploro pri la situacio de la bretona lingvo en 1928. Brest, Gwalarn, 14-15. https://bibliotheque.idbe.bzh/data/cle_33/Enklak_diwar-benn_Stad_ar_Brezoneg_e_1928_.pdf

де можна ознайомитися з усіма видами його різнопланової творчої діяльності¹³⁴. До активних дописувачів зараховують письменника Юена Дрезена (Youenn Drezen), письменника і літературознавця Жакеза Ріу та поета Абеозена (Abeozen)¹³⁵.

Серед постатей, пов'язаних з Гваларном, вважаємо за доречне згадати і постать Модеза Гландура (Maodez Glanndour) - бретонського священника, поета, автора знакової поеми Imram (Merdeadur) (1941). У Гваларні з'явилися його літературні тексти «Troellennoù Glas» («Сині вихори», 1937)¹³⁶ та «Bragerizoù Ene» («Прикраси душі», 1939)¹³⁷, які, разом із поемою Imram (Merdeadur), літературні критики відносять до канону сучасної класичної бретонської літератури. Окрім цього, Модез Гландур разом з Пер-Яном Неделегом заснував у 1936 році журнал зі схожою концепцією, що і Гваларн, тільки присвячений теологічним розвідкам та випуску текстів літургій для релігійних святкувань бретонською мовою – «Studi hag Ober» («Вивчати та робити»)¹³⁸.

Утім, дослідниця Неллі Бланшар дотримується думки, що кількісна складова видань Гваларну свідчила радше про пасивність та недостатню репрезентативність руху. Вона вважає, що видавництва регіоналістського спрямування виявилися гнучкішими та пліднішими, щонайменше кількісно. Наприклад, на графіку «Кількість творів, написаних кожним автором з 1914 по 1939 роки»¹³⁹ (див. Додаток И) науковиця демонструє, що із усіх Гваларнівців справді активним автором був лише Ропарз Емон з 24 творами. Наступний за ним гваларнівець (червоним кольором) Юен Дрезен розташований за показниками далеко позаду, лише з 5 творами за 25 років. Ще одна інфографіка

¹³⁴ <https://www.xavierdelanglais.bzh/>

¹³⁵ Gibson, Jacqueline. (2005) Language (revival) movements in the Celtic countries [5] Brittany. In: *Celtic culture: A historical encyclopedia* / Edit. by John T. Koch. ABC Clío, 1103

¹³⁶ Glanndour, Maodez. (1937). Troellennoù Glas. In: Gwalarn, 109: https://bibliotheque.idbe.bzh/data/cle_108/Gwalarn_1937_niv_109_.pdf

¹³⁷ Glanndour, Maodez. (1939). Bragerizoù Ene. In: Gwalarn, 126, 6-23. https://bibliotheque.idbe.bzh/data/cle_109/Gwalarn_1939_niv_126_.pdf

¹³⁸ Studi hag Ober в цифровому архіві IDBE: https://bibliotheque.idbe.bzh/liste_theme.php?id=studi-hag-ober-496&l=fr

¹³⁹ <https://journals.openedition.org/lbl/docannexe/image/360/img-2.jpg>

«Головні видавці бретонською мовою між 1914 та 1939 роками»¹⁴⁰ (Додаток К) демонструє кількість друкованої продукції від видавництв регіоналістського спрямування (50 найменувань) та дозволяє порівняти їхні результати з результатами Гваларну (34 найменування) та інших видавництв націоналістичного спрямування. Гваларн критикував регіоналізм у літературі та мистецтві та дещо перебірливо ставився до текстів, таким чином, він поступався кількістю друкованої продукції видавцю-конкуренту, лояльному до регіоналізму¹⁴¹.

Із початком Другої світової війни та окупації Бретані німецькими силами журнал виходив з паузами до останнього номера 165 у травні 1944 року. Паузи у випуску були з вересня 1939 року до листопада 1940 року (період участі Ропарза Емона в бойових діях, полон у німців та реабілітація після повернення влітку 1940 року), а також у 1943 році, коли за шість місяців від березня до жовтня вийшов лише один номер 158.¹⁴²

Послідовником Гваларну став журнал *Al Liamm*, який має таке саме завдання та смислове навантаження, що й Гваларн - просування бретонської художньої літератури, пошук нових тем, форм, жанрів тощо. Цей журнал виходить і сьогодні, має свою інтернет-сторінку трьома мовами - бретонською, французькою та англійською, також його паперовий примірник можна передплатити¹⁴³.

Пам'ять про творців Гваларну сьогодні можна знайти в назвах вулиць у бретонських населених пунктах. Так, на Гугл-картах через пошуковий запит «Rue ім'я діяча» нам вдалося відшукати вулиці Ропарза Емона, Ксав'є де Ланглеза, Юена Дрезена та Жакеза Ріу (див. Додаток Л).

Таким чином, Гваларн закликав відкинути регіоналістські ідеї, відійти від низових фольклорних жанрів, запропонував принципово новий текстовий

¹⁴⁰ <https://journals.openedition.org/lbl/docannexe/image/360/img-4.jpg>

¹⁴¹ Blanchard, N. (2018) La littérature de langue bretonne de l'entre-deux-guerres. *La Bretagne Linguistique* [En ligne], 22, consulté le 25 janvier 2024. URL : <http://journals.openedition.org/lbl/360> ; DOI : <https://doi.org/10.4000/lbl.360>

¹⁴² GWALARN: https://bibliotheque.idbe.bzh/liste_theme.php?id=gwalarn-520&l=fr

¹⁴³ Al Liamm: <https://alliamm.bzh/>

продукт гіпотетичному освіченому бретономовному читачеві (якого автори у такий спосіб намагалися знайти чи створити) і в період між двох війн випустив різноманітну друковану продукцію - від періодичного літературного видання до опублікованих розвідок, від перекладів зразків світової літератури до дитячих книг. У цьому полягає його позитивний якісний вплив на бретономовну культуру. У кількісному плані, на думку деяких дослідників, видавництво Гваларн могло поступатися регіоналістам, ідеї яких воно критикувало.

3.3. Погляди Ропарза Емона (1900-1978) - засновника та ідейного лідера “Гваларн”у

“Pour tous ceux qui le connaissent, partisans ou adversaires, Roparz Hemon est également un mythe: c’est quelqu’un qui s’est littéralement immolé à la langue bretonne.”¹⁴⁴

(R. Calvez)

Авторами Маніфесту Гваларну були Ропарз Емон та Ольє Мордрель. Саме вони стояли створили концепцію майбутнього літературного журналу. Утім, з огляду на те, що Ольє Мордрель у перші ж роки фактично відійшов від роботи над виданням, ми концентруємося, у першу чергу, саме на політичному портреті Ропарза Емона.

Як зазначалося в попередньому підрозділі, Ропарз Емон був не тільки головним редактором Гваларну, а і плідним автором контенту - деякі номери містили більше половини текстів саме його авторства. Ці тексти належали і до художнього стилю, і до публіцистичного, і до науково-популярного і репрезентували розмаїття форм та жанрів - поезія, проза - велика і мала, драма, перекладна література, лінгвістичні та лінгвокультурологічні есеї, глосарії тощо.

¹⁴⁴ Calvez, R. (2000). La radio en langue bretonne. Roparz Hemon et Pierre-Jakez Hélias: deux rêves de la Bretagne, Presse universitaires de Rennes et Centre de Recherche Bretonne et Celtique, 14. “Для всіх, хто його знає, - і для прихильників, і для супротивників - Ропарз Емон є однаковою мірою міфом: це хтось, хто буквально принесений в жертву бретонській мові.”

Із 1941 року бретонський філолог займав одну з керівних посад Радіо Ренн Бретань. Під час співпраці з радіостанцією він не відходив від своїх ідей і назагал намагався створювати контент, схожий з контентом для журналу Гваларн. Якщо висловитися сучасною мовою цифрових медій, то Радіо Ренн могло би стати аудіоподкастом журналу.

Ми звертаємося до деяких біографічних даних про Ропарза Емона. Стислу довідку його життєвого шляху надає Ронан Кальве, з опорою на працю Фанша Морвану, при цьому зазначає, що навколо цієї постаті зібрано недостатньо біографічного матеріалу, що ставало причиною виникнення міфів та напівправдивих альтернативних епізодів із його життя¹⁴⁵.

Отже, майбутній лідер Гваларну народився 18 грудня 1900 року в родині механіка та вчительки. Його справжнє ім'я - Луї-Поль Немо. Був другою дитиною з шести у сім'ї. Навчався в ліцеї міста Брест, потім переїхав до Парижа, де продовжив навчання в ліцеї Сен-Луї з метою вступу в Політехнічну школу. Цього не вдалося зробити, тому він змінив освітній шлях і заглибився в англійську філологію. Луї-Поллю Немо пощастило перебувати в межах навчання в Великій Британії - у Лідсі. У Сорбонні він поглибив та завершив навчання, здобув при цьому у 1924 році ступінь агреже¹⁴⁶ з англійської мови. Далі, з 1925 року та аж до початку Першої світової війни у 1939 році викладав у ліцеї Бреста. Був мобілізований, поранений та отримав лікарняний. У 1941 році починається його співробітництво з Радіо Ренн-Бретань - він керує виходом радіопередач бретонською мовою. У серпні 1944 року Францію було звільнено від нацистської окупації, а Ропарз Емон змушений бігти в Німеччину, до Марбурга, але незадовго до падіння Рейху повертається у Францію, де його заарештовують і спочатку ув'язнюють на один рік, а потім виносять вирок - оголошення «в статусі національного безчестя», що руйнує його викладацьку кар'єру у Франції. У 1947 році Ропарз Емон перемістився до Ірландії. Там він

---

¹⁴⁵ Calvez, R. (2000). La radio en langue bretonne. Roparz Hemon et Pierre-Jakez Hélias: deux rêves de la Bretagne, Presse universitaires de Rennes et Centre de Recherche Bretonne et Celtique, 14.

¹⁴⁶ Детальну довідку про ступінь агреже, або про агрегацію надає, наприклад, ВУЕ: <https://vue.gov.ua/%D0%90%D0%B3%D1%80%D0%B5%D0%B6%D0%B5>

зміг відновити викладання на одній з посад Інституту Вищих Досліджень в Дубліні. Там, в Ірландії, він і помер у 1978 році¹⁴⁷.

Окрім французької та бретонської, Ропарз Емон володів англійською, валлійською, німецькою, ірландською, іспанською та есперанто, з них він робив переклади на бретонську. Свої персональні художні твори він писав винятково бретонською мовою. Англійську та французьку вживав як додаткові, допоміжні мови формулювання своїх ідей. Цікаво, що бретонську мову він вивчив - це не була його перша мова¹⁴⁸.

На сторінках Гваларну Ропарз Емон, за нашим спостереженням, майже не (щоби не вживати категорично «взагалі не») демонстрував свої політичні погляди. Він використовував простір сторінок для друку власних художніх творів та літературних експериментів інших бретономовних авторів, перекладів зразків світової літератури, лінгвістичних розвідок, методичних розробок для вивчення бретонської мови тощо, тобто, вів науково-просвітницьку та культурну діяльність. Можна, звичайно, обережно припустити, що свої політичні думки він укладав у слова своїх літературних героїв, проте ми вважаємо, що художня література не може бути надійним джерелом політичної думки свого автора, адже в художніх творах створюється фікційний світ, де персонажі не тотожні особі свого автора. Волю своїй політичній думці Ропарз Емон надавав ще до появи Гваларну. Ба більше: Гваларн, позбавлений будь-якої суспільно-політичної риторики його творців, став насправді наслідком і продуктом їхніх політичних прагнень. Ми знайшли підтвердження до своїх споглядань в есеї Пера Денеца, присвяченому Ропарзу Емону. Він називає Ропарза Емона повстанцем (*militant*), проте наголошує на його особливому способі боротьби - без публічності, а через письмові висловлювання, художню літературу та викладання мови¹⁴⁹.

¹⁴⁷ Calvez, R. (2000). *La radio en langue bretonne. Roparz Hemon et Pierre-Jakez Hélias: deux rêves de la Bretagne*, Presse universitaires de Rennes et Centre de Recherche Bretonne et Celtique, 12.

¹⁴⁸ Denez Per. (1988). Roparz Hemon (1900–1978). *Dalc'homp sonj: Revue bretonne historique*, 24, 6.

¹⁴⁹ Denez Per. (1988). Roparz Hemon (1900–1978). *Dalc'homp sonj: Revue bretonne historique*, 24, 6-7.

У попередньому підрозділі ми проаналізували зміст Маніфесту Гваларна, який віддзеркалював політичні прагнення Ропарза Емона та Ольє Мордреля: національне відродження шляхом мовного та літературного відродження; опора на інтелектуальні еліти нації, запит на високоосвіченість політичних лідерів. До появи Гваларну Ропарз Емон активно друкувався на сторінках Брейз Атао, і саме там можна познайомитися з його публіцистикою на політичні теми. Так, у 1923-1924 рр., тобто, до Маніфесту, з'явилися його опубліковані міркування - есеї «Бретань і світ» (1923), «Ганді» (1924), «Національність і держава» (1924). На прикладі цих текстів спробуємо додати деталей до реконструювання поглядів Ропарза Емона, які, на нашу думку, стали щільним підґрунтям і для майбутнього Маніфесту видання, і для подальших хвиль Емзавів.

Есей «Бретань і світ» (Breiz hag ar Bed, 1923) відкривається роздумами автора про т.зв. «бретонський дух» (spered Breiz), що можна також трактувати, як бретонську самосвідомість, самоідентифікацію тощо. Примітно, що в першій секції есею Ропарз Емон розмірковує про стосунки бретонського та французького духу і доходить висновку, що антагонізм не мусить бути обов'язковим, що «працювати на користь Бретані не завжди означає працювати проти Франції». Він відзначає, що бретонці набули стільки французьких ознак - через освіту, через створення своєї літератури, преси, театру за французькими лекалами, що викорінити ці риси і на пустому місці створити нове, бретонське - важко, щонайменше. Маючи сумніви щодо спроможності бретонців у тому часовому моменті створити щось унікально своє самостійно, Ропарз Емон чітко артикулює ідею панкельтизму як альтернативу французькому духу – «з перших своїх днів, із днів Кермаркера¹⁵⁰, обернули свої погляди на наших заморських братів. Це перша спроба скинути пута французького духа, перший крок до свободи. Але ще не свобода. А прийде вона, коли Ірландія, Бретань та Уельс спільно збудують нову кельтську цивілізацію - більшу, багатшу, аніж та, яку

---

¹⁵⁰ Кермаркер, Керваркер - бретонський переклад прізвища Вільмарке, укладача збірки бретонського фольклору Барзас-Брейз, представника першого Емзаву (наше пояснення).

збудували ми лише на нашому спадку, - ані велику, ані достатньо багату, щоби чинити опір цивілізації Франції»¹⁵¹.

Окрім панкельтизму, у цьому тексті чітко простежується прагнення Ропарза Емона до космополітизму бретонців в обхід Франції, до взаємообміну між культурами. У такий спосіб, вважає він, культури можуть збагатитися, стати сильнішими, а у випадку бретонців це ще й послабить вплив Франції, негативні риси якого проявляються зокрема в тім, що бретонці бачать дійсність через призму французьких текстів, винаходів та вчень. Окремий акцент він, не дивно, робить на піднятті престижу бретонської мови - від «пригнобленого патуа до гнучкої та сильної мови» на рівні “перших мов світу». Для цього він закликає створювати якомога більше текстів¹⁵².

Отже, він закликає досліджувати нове поза кордонами Франції. Отже, не відкидаючи одразу французьке тло (бо це не так просто), на якому, між іншого, бретонці мусили будувати щось своє, Ропарз Емон утім проголошує у політичному плані кінцеву мету для Бретані - ідентичнісну незалежність, окремішність (щонайменше ідентичнісну автономію) від Франції. Усі дії, до яких він спонукає читачів, спрямовані на те, щоби Бретань стала країною, а не частиною країни Франції: «Ми більше не можемо нічого не робити. Ось цей час вибору: або нам бути Країною, або нам бути частиною країни Франції»¹⁵³.

Есей «Ганді» («Gandhi», 1924) також з'явився на сторінках Брейз Атао. Із назви видно, що він присвячений постаті лідера індійського національно-визвольного руху Махатмі Ганді. Ропарз Емон подає читачеві біографію індійського діяча та наголошує, що такі революційні постаті з'являються раз на

---

¹⁵¹ “...adal an deiziou kenta, adal deiziou Kermarker, trôet o sellou davet hor breudeur tra-mor. Ar c’henta taol-esa eo bet d’en em diyeoa diouz spered Bro-C’hall, ar c’hammed kenta war-zu an dieubidigez. An dieubidigez, avat, n’oa ket. Ha pa zeufe Iwerzon, Breiz ha Kembre da zevet kenetrezh eur sevenadur keltiek nevez - ledanoc’h, pinvidikoc’h eged eun hini savet war herez eur vro hepken - ne ve na ledan, na pinvidik a-walc’h da zerc’hel penn ouz sevenadur Bro-C’hall.” Hemon, R. (1923) Breiz hag ar bed. *Breiz Atao*, 8 (56). URL: https://bibliotheque.idbe.bzh/data/cle_121/Breiz_Atao_1923_.pdf

¹⁵² Hemon, R. (1923) Breiz hag ar bed. *Breiz Atao*, 9 (57). URL: https://bibliotheque.idbe.bzh/data/cle_121/Breiz_Atao_1923_.pdf

¹⁵³ “N’hellomp mui chom da dermal. Poent eo dilenn: pe beza eur Vro, pe beza eur rann-vro eus Bro-C’hall”. Hemon, R. (1923) Breiz hag ar bed. *Breiz Atao*, 9 (57). URL: https://bibliotheque.idbe.bzh/data/cle_121/Breiz_Atao_1923_.pdf

століття. Перед аналізом діяльності цього діяча Ропарз Емон розмірковує про політичний стан Індії, про взаємне (не)сприйняття індусів та англійців, рефлексує з приводу впливу колоніальної політики Англії на становище Індії. Далі лінгвіст рефлексує над поглядами Ганді, при цьому явно йому симпатизує, хоча і зауважує з певною долею іронії, що такий підхід, імовірно, не для бретонців, оскільки Ганді, пише Емон, пропонував народу в пошуках свободи йти двома «Шляхами» - Шляхом Спокою, Ненасильництва та Шляхом Самоуправління. Бретонці же часто хапалися за зброю, «щоби захистити правду, а також брехню під видом правди». Об'єднує цей есей з попереднім думка про те, що для формування власної нації та державності слід відмовитися від тієї культури, яку принесла метрополія, та спиратися на власні минулі надбання. Окремо автор згадує мотив колективного страждання як неодмінної складової на шляху до формування нації.

«Національність та держава» («*Ar Vroadelez hag ar Stad*», 1924)¹⁵⁴ демонструє роздуми діяча про співвіднесеність понять, що покладені в назву тексту. Він артикулює ідеї, які потім будуть часто звучати у теоретиків учень про націоналізм: нація - феномен сучасний (він датує його появу кінцем XVIII століття), кордони націй та держав не завжди співпадають, проте, вважає Емон, нація має право створити свою окрему державу. Необхідними елементами для самоствердження нації Емон вважає розвиток національної науки та освіти. У третій частині свого есею він, наводячи приклади Чехо-Словаччини та Югославії, на нашу думку, полемізує з Лігою Націй, а саме, з деякими положеннями її Пакту від 28 червня 1919 року, наприклад, про більш розвинуті нації чи держави, які мають “підклубатися” про менш розвинуті¹⁵⁵.

Примітно, що Вефа де Беленк наголошує на ідеї поєднання минулого Бретані з її майбутнім, коли говорить метафорично про значення діяльності Ропарза Емона. Це дещо розходиться з тими уявленнями, які ми могли отримати після прочитання Маніфесту Гваларну, в якому його автори закликали

¹⁵⁴ Hemon, Roparz. *Ar Vroadeleg hag ar Stad. Breiz Atao*, 1924, 1–2 (61–62), 456–458

¹⁵⁵ The Covenant of the League of Nations.
https://libraryresources.unog.ch/ld.php?content_id=32971179

відійти від минулих традицій та кліше, та есеїв Емона про фактичну відсутність бретонської минулої культури, на яку можна спертися. Де Беленк зазначає, що Ропарз Емон якраз не заперечував минуле, а спирався на нього для побудови майбутнього канону, що засвідчували, на її думку, його твори. «Ми мали побачити Бретань такою, яка вона була насправді, думати про майбутнє, а не застрягнути в минулому. Потужні поеми заміщали тужливі народні пісні, ми могли дозволити тюльпанам квітнути поруч із золотим дроком, а менгіри, що нарешті показалися з туману, могли стати колонами, які підтримували би надію, засновану на реальності»¹⁵⁶.

Під час окупації Франції Ропарз Емон продовжував свою письменницьку, журналістську та наукову діяльність, при цьому робив це, ймовірно, за сприяння окупаційної сторони. Через це вже на межі ХХ та ХХІ століття виникали суспільні невдоволення та деякі кампанії з перейменування, наприклад колежу Діван у Фіністері та зняття з його назви імені Ропарза Емона¹⁵⁷. Крім того, сьогодні знаходимо інтернет-ресурси антирегіоналістського спрямування, де, зокрема, знаходяться полемічні дописи щодо залучення філолога до співпраці з окупантами¹⁵⁸. Отже, суспільство ще й досі неоднозначно реагує на його біографію та діяльність, а, за наявності білих плям, намагається їх заповнити.

Таким чином, Ропарз Емон, філолог за фахом, убачав культурне та національне відродження Бретані саме у розвитку художньої літератури та літературного варіанту бретонської мови. Крім того, для націотворчих процесів вважав необхідною наявність освічених еліт - носіїв літературного стандарту мови та поціновувачів високої культури, на протигагу народній традиції. Свої політичні думки він на шпальтах Гваларну не висловлював. Проте реконструювати сонм його політичних ідей ми змогли, обравши у якості

¹⁵⁶ De Bellainq, Vefa. (1988). L'influence de Gwalarn. *Dalc'homp sonj: Revue bretonne historique*, 24, 12

¹⁵⁷ Un nom propre pour le collège breton.

https://www.liberation.fr/societe/2000/05/11/un-nom-propre-pour-le-college-breton-le-conseil-general-du-finistere-exige-que-l-etablissement-porta_324165/

¹⁵⁸ <https://www.regionalismes.info/infos/index.html>

джерел Маніфест Гваларну та три його політичних есея бретонською мовою, що були опубліковані ще до анонсування виходу Гваларну. Гваларн, що містив суто художні тексти, насправді став практичним утіленням та інструментом політичних прагнень Ропарза Емона.

Отже, формулюючи висновки до Розділу 3, ми зазначили таке:

1) Емзави - рухи мовно-культурного відродження Бретані, які також називають і політичними рухами. Усі три хвилі Емзавів, від 19 століття до сьогодні, відзначаються поживленням художнього, наукового та публіцистичного текстотворення, а також пошуками методів та інструментів підняття престижу бретонської мови;

2) Другий емзав, що тривав з 1918 до 1944 років, позначився розвитком друкованих бретономовних органів та значно яскравішим артикулюванням політичних прагнень. Центральним медійним феноменом другого Емзаву став журнал Гваларн - продукт та практичне втілення політичних ідей своїх творців про націотворення в Бретані. Анонсовано було Гваларн у політичній газеті Брейз Атао, а саме, у Маніфесті. Саме Маніфест Гваларну авторства Ропарза Емона та Ольє Мордреля найповніше відбивав прагнення та сподівання творців Гваларну;

3) Лідер та головний редактор Гваларну Ропарз Емон активно долучався до наповнення журналу. Свої політичні ідеї він висловлював на шпальтах інших медій, наприклад, газети Брейз Атао. У його есеях знаходимо роздуми про співвіднесення понять "національність" та «держави», про шляхи формування бретонської самоусвідомленості та ідентичності («бретонського духу»), про необхідні елементи для процесу націотворення - мову, освіту, науку. У своїх інтелектуальних пошуках він спирається на сучасні йому іноземні приклади, аналізує їх та резюмує, наскільки вони прийнятні для ситуації в Бретані.

ВИСНОВКИ

Висновки відповідають поставленим на початку дослідження завданням. Ми проаналізували стан наукової розробки питання та резюмували таке:

По-перше, історіографія бретонських націотворчих процесів і, зокрема, трьох емзавів представлена відносно достатньою кількістю наукових робіт в іноземних наукових джерелах - англо- та франкомовних. В українській історіографії тема зустрічається фрагментарно, у статтях розкриваються поодинокі аспекти, здебільшого пов'язані з мовною політикою Франції, із загальними питаннями регіоналізму та сфокусовані саме на французьких акцентах. Окремою перевагою не тільки для історії бретонської націотворчості, а і для історії української інтелектуальної думки вважаємо залучені під час дослідження історіографії проблеми тексти українських інтелектуалів Михайла Драгоманова та Ольгерда-Іполита Бочковського про емзави, які вони аналізували з позиції експертів-сучасників явищ.

По-друге, джерельна база дослідження характеризується різноплановістю та всебічністю. У роботу залучено опубліковані, довідкові джерела, статистичні дані, одно- та двомовні словники, зокрема, три словники бретонської мови, а також періодичні видання та поодинокі нарративні джерела. Значною проблемою є складнощі, що виникають через мову: бретономовні джерела не просто опрацьовувати швидко внаслідок відсутності великих словників та онлайн-перекладачів. Проте саме ці бретономовні джерела є й однозначною перевагою роботи: в українській гуманітарній та суспільствознавчій науці залучення першоджерел бретонською мовою не є частим, оскільки їх неможливо перекласти із застосуванням машинного перекладу - онлайн-перекладачів з бретонської мови поки що немає.

По-третє, методологічні основи роботи базуються на трьох найважливіших принципах – історизму, об'єктивності та всебічності. Вищенаведені принципи застосовуються у поєднанні із загальнонауковими, спеціально-історичними, статистичними та джерелознавчими способами дослідження, а також із

різноплановими науково-методологічними підходами. Роботу виконано в межах кельтських студій, які є “парасольковою” дисципліною, отже, нами активно застосовувався міждисциплінарний підхід з метою якнайширшого осмислення теми через призму інших галузей знань, зокрема: лінгвістики, перекладознавства, соціології, соціолінгвістики, літературознавства.

У ході дослідження вдалося встановити причини та передумови виникнення бретонських націєтворчих рухів та окреслити їхні спільні риси. Так, рухи бретонського національного відродження - це рухи, у першу чергу, за відродження бретонської мови та відновлення її престижу. Унаслідок агресивної мовної та культурної політики Франції протягом більше ніж двох століть бретонська мова стрімко втрачала носіїв та позбувалася престижу. Націоналізм, який прослідковується у всіх хвилях рухів, вписується в концепції націоналізмів Ернеста Гелнера (формування національних освічених еліт) та Бенедікта Андерсена (створювати уявний текстовий простір національною мовою).

Ідеологічним тлом для Емзавів став панкельтизм. Ми з’ясували, звідки взялося поняття, принаймні, англомовне - це середина XIX століття. Панкельтизм передбачав утворення наддержавної співдружності кельтських територій задля досягнення спільної мети - підтримання та захисту їхніх національних мов та культур на шляху до автономії або повної незалежності кельтських країв. Важливим зауваженням прихильників панкельтизму було, що жодна з кельтських націй асимілюватиме інші, нав’язуватиме свою мову чи культуру. Кельтські з’їзди стали заходом, який сприяв такому міжкультурному обміну без взаємного поглинання. Панкельтизм у такий спосіб виявляється близьким до мультикультуралізму.

Ми охарактеризували коротко всі три Емзави, з’ясували, що чітке політичне оформлення отримав саме другий Емзав, а третій Емзав увібрав у себе риси попередніх хвиль.

Період другого Емзаву відзначився значною кількістю політичної преси - як французькою, так і бретонською мовами, часто націоналістичного

спрямування. Анонсувався Гваларн у саме такій газеті - Брейз Атао. У Маніфесті 1925 року висувалися наміри, очікування та вимоги до читача. Проте сам журнал Гваларн на своїх шпальтах не містив політичних гасел чи одкровень від своїх творців.

Ідейний лідер руху Гваларн філолог Ропарз Емон активно наповнював журнал своїми творами та творами, запропонованими низкою інших бретонських інтелектуалів. Проте його політичні висловлювання так само не потрапляли на шпальта Гваларну. Свої політичні думки він висловлював, наприклад, у Брейз Атао. У роботі ми проаналізували три есея Ропарза Емона бретонською мовою – «Бретань і світ», «Ганді» (обидва 1923 року, проте «Ганді» надрукований в номері 1924 року) та «Національність і держава» (1924).

У цій кваліфікаційній роботі у якості можливого подальшого розвитку досліджуваної теми нами пропонується спроба застосування методу просопографії при дослідженні руху. У західній та вітчизняній науковій традиції концепції просопографії співпадають не повністю. Іноземні історики більш схильні до того, щоби розглядати просопографію як «статистично-соціальний метод вивчення суспільних груп» (у ХІХ ст. метод застосовували при дослідженні античного суспільства). В українській традиції зустрічаються як індивідуальні просопографічні студії (історії сімей, наприклад), так і дослідження певних груп суспільства, часто поняття «просопографія» та «колективна біографія» дослідники вживають як синоніми, що, втім, не можна вважати цілком правомірним¹⁵⁹. Серед вітчизняних розвідок із застосуванням методу можна навести в якості прикладів, зокрема, просопографічні дослідження культури сліпих кобзарів¹⁶⁰, історії роду Потоцьких¹⁶¹, Київської Старої Громади¹⁶² тощо.

---

¹⁵⁹ Луговий О. М. (2020), Просопографія в історичному дослідженні : метод. вказівки до спеціального курсу. Одеса: ОНУ, 11-13.

¹⁶⁰ Попович О. В. (2011). Просопографія як метод дослідження культури сліпих кобзарів, *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Філософія, культурологія, соціологія*, 101-113.

Для повноцінного просопографічного дослідження необхідна коректна вибірка групи, яка залежить від предмету дослідження. При цьому постаті, яких включено до просопографічної виборки, за життя не мусили належати до однієї замкненої групи або навіть до одного прошарку суспільства, але їх могли об'єднувати сліди їхнього існування, а не обставини життя¹⁶³. У таку концепцію цілком вписується вже згадане просопографічне дослідження Київської Старої Громади¹⁶⁴. Угрупування навколо Гваларну можна певною мірою порівняти зі спільнотою Київської Старої Громади. Редколегію та авторів, які друкувалися у виданні Гваларн (1926-1944), можна вважати добре задокументованою обмеженою групою. Джерелами для відтворення списку учасників можуть стати всі номери журналу, наявні в архіві. Доступ до них є в IDBE. Додатково можна використовувати окремі біографічні розвідки (такі, наприклад, існують, щонайменше, про Ропарза Емона та Ольє Мордреля), енциклопедичні довідки, згадки учасників у періодиці. Отже, передбачається, що просопографія Гваларну є замкненою. За хронологічною ознакою просопографію Гваларну, імовірно, можна вважати синхронною, адже є чіткі хронологічні рамки існування журналу. У досліджуваній групі є чітка географічна локалізація – Бретань. Кінцевим результатом може бути електронна картотека чи база даних політичних портретів учасників руху, що може стати цінною опорою для подальших розвідок.

Таким чином, історія бретонського журналу Гваларн, а також ширше - історія емзавів потребує подальшого дослідження з міждисциплінарним підходом та з залученням як спеціально-історичних методів, так і методів з інших суспільствознавчих, гуманітарних та точних наук. На окрему увагу дослідників заслуговують творчі та політичні біографії культурних діячів, які

---

¹⁶¹ Chubina O. (2018). Prosopography as a method for collective biography study (using the example of study of the history of the Pototsky family), *Гуманітарний вісник ЧДТУ. Серія: Історичні науки*, 29, 13, 5-13.

¹⁶² Казакевич О. (2016). Просопографія Київської Старої Громади (друга половина XIX століття), *Актуальні питання суспільних наук та історії медицини*, 3(11), 50-54.

¹⁶³ Луговий О. М. (2020), *Просопографія в історичному дослідженні : метод. вказівки до спеціального курсу*. Одеса: ОНУ, 15.

¹⁶⁴ Казакевич О. (2016). Просопографія Київської Старої Громади (друга половина XIX століття), *Актуальні питання суспільних наук та історії медицини*, 3(11), 50-54.

згуртувалися навколо журналу - Абеозен, Юен Дрезен, Модез Гландур інші. Саме цим людям сучасна бретонська мова значною мірою завдячує своєю розширеною функціональністю, літературною репрезентативністю та гнучкістю - готовністю до нових викликів, експериментів та трансформацій, а, отже, імовірною життєстійкістю.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

Джерела

Опубліковані джерела

1. Конституція Франції. URL: <https://www.conseil-constitutionnel.fr/le-bloc-de-constitutionnalite/texte-integral-de-la-constitution-du-4-octobre-1958-en-vigueur> (дата звернення: 26.12.2023).
2. European Charter of Regional and Minority Languages (ECRML). URL: <https://rm.coe.int/collected-texts-charter-3e-edition-gbr/1680acca81>
3. L'institution des écoles primaires. Décret du 27 brumaire an III (17 novembre 1794). URL: http://dcalin.fr/textoff/lakanal_1_1794.html
4. The Covenant of the League of Nations. URL: https://libraryresources.unog.ch/ld.php?content_id=32971179
5. Матеріали про закони Жуля Фері на сайті Сенату Франції. URL: <https://www.senat.fr/connaitre-le-senat/lhistoire-du-senat/dossiers-dhistoire/les-lois-scolaires-de-jules-ferry/dossier-dhistoire-les-lois-scolaires-de-jules-ferry.html>
7. Сайт, присвячений Ксаверу де Ланглезу. URL: <https://www.xavierdelanglais.bzh/>
8. “Régionalismes” - сайт, що пропонує дискусію з “регіоналістськими” наративами: <https://www.regionalismes.info/infos/index.html>

Словники

9. Devri (тлумачний двомовний словник бретонської мови онлайн)
10. Favereau (довомовний бретоно-французький словник онлайн)
11. Geriafurch (банк даних бретоно-французьких словників онлайн)
12. Larousse (словники французької мови). <https://www.larousse.fr/dictionnaires/francais/>

Довідкові видання та статистика

13. Велика Українська Енциклопедія онлайн. <https://vue.gov.ua/%D0%93%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0>

%B0_%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%96%D0%BD%D0%BA%D0%B0

14. Betermin, F. (2018). Enquête socio-linguistique : qui parle les langues de Bretagne aujourd'hui? URL: <https://www.bretagne.bzh/actualites/enquete-socio-linguistique-qui-parle-les-langues-de-bretagne-aujourd'hui/>

15. Denez, Per. The Gwalarn Movement. In: *Britannica*. URL: <https://www.britannica.com/art/Breton-literature/The-Gwalarn-movement>

16. ELA (Endangered Languages). URL: <https://www.elalliance.org/languages/breton>

17. Gibson, Jacqueline. (2005) Language (revival) movements in the Celtic countries Brittany. In: *Celtic culture: A historical encyclopedia* / Edit. by John T. Koch. ABC Clio, 1103–1105.

18. Gwalarn: Histoire d'un mouvement littéraire. Brest, Bibliothèque municipale de Brest, 1989, 40 c.

19. Hemon, R. (1930a). Enklask diwar-benn stad ar brezonek e 1928 – Esploro pri la situacio de la bretona lingvo en 1928. Brest, Gwalarn. URL: https://bibliotheque.idbe.bzh/data/cle_33/Enklak_diwar-benn_Stad_ar_Brezoneg_e_1928_.pdf

20. Hemon, R. (1930b). Geriadurig esperantek-brezonek. Brest, Gwalarn. URL: https://bibliotheque.idbe.bzh/data/cle_33/Geriadurig_Esperantek-Brezonek_.pdf

21. Herault, R., & Willis, C. R. (2021). European Union Structural and Investment Funds and Celtic Language: An analysis of the 2007–2020 funding period in relation to Breton, Irish, Scottish Gaelic and Welsh.

22. International Committee for the Defense of the Breton Language. U. S. Branch ICDBL. URL: <https://icdbl.org/index.php>

23. Johnson, Diarmuid. (2005) Breton literature [2] 20th century. In: *Celtic culture: A historical encyclopedia* / Edit. by John T. Koch. ABC Clio, 272–275.

24. Kuter, L. Breton – an endangered language of Europe. URL: http://linguae-celticae.de/dateien/Lois_Kuter_Endangered_Breton.pdf

Наративні джерела

25. Ozouf, Mona. (2009). *Composition française: Retour sur une enfance bretonne*. Paris: Gallimard

Періодика

26. Al Liamm. - [1946-1980].

27. Breiz Atao. – [1919–1924].

28. Dalc'homp sonj: Revue bretonne historique. – [1988].

29. Gwalarn. – [1925–1944].

30. Irish Monthly. - [1936].

31. Kannadig Gwalarn. – [1932].

32. Libération. - [2000].

33. Nord Okcidento. – [1928].

34. Вестник Европы. – [1875].

35. Діло. – [1932].

36. Каталог продукції видавництва Гваларн - [19??]:
https://bibliotheque.idbe.bzh/data/cle_181/gwalarn_feuille_catalogue.pdf

Література

37. Agulhon, Maurice. (1998) Le Mythe Gaulois. *Ethnologie Française*, 28, 3, 296–302. <http://www.jstor.org/stable/40990074>. Accessed 31 May 2023/

38. Anderson, B. (2016) *Imagined Communities. Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. Verso

39. Baudens, S., & Slimani, A. (2009). La Bretagne : Un autre Laboratoire Juridique et Politique de la Révolution Française (1788–1789). *Revue Française d'Histoire Des Idées Politiques*, 29, 95–148. URL: <http://www.jstor.org/stable/24610575>

40. Bell, D. A. (2016). Revolutionary France and the Origins of Nationalism: An Old Problem Revisited. In L. Jensen (Ed.), *The Roots of Nationalism: National Identity Formation in Early Modern Europe, 1600-1815* (pp. 67–84). Amsterdam University Press. <http://www.jstor.org/stable/j.ctv8pzcpr.6>

41. Bergère, M. (2006). Les usages politiques de la Seconde Guerre mondiale en Bretagne : histoire, mémoire et identité régionale. In Crivello, M., Garcia, P., & Offenstadt, N. (Eds.). *Concurrence des passés : Usages politiques du passé dans la France contemporaine*. Presses universitaires de Provence. doi :10.4000/books.pup.5980

42. Blanchard, N. (2018) La littérature de langue bretonne de l'entre-deux-guerres, *La Bretagne Linguistique* [Online], 22, Online since 01 May 2020, connection on 22 January 2024. URL: <http://journals.openedition.org/lbl/360>; DOI: <https://doi.org/10.4000/lbl.360>

43. Bougeard, C. (2011). Chapitre VI. Partis et notables pendant la Seconde Guerre mondiale (1939–1944). In *Les forces politiques en Bretagne : Notables, élus et militants (1914–1946)*. Presses universitaires de Rennes. doi :10.4000/books.pur.110657

44. Broudic, F. (2007). La puissante ténacité de l'obstacle de la langue bretonne. In Lieutard, H., & Verny, M. (Eds.), *L'école française et les langues régionales*. Presses universitaires de la Méditerranée. doi:10.4000/books.pulm.902. URL: <https://books.openedition.org/pulm/902>

45. Broudic, F. (2006). *L'interdiction du breton en 1902 : une étape vers la Séparation* In : *Les Bretons et la Séparation : 1795-2005* [en ligne]. Rennes : Presses universitaires de Rennes, (généré le 31 janvier 2024). URL: <http://books.openedition.org/pur/23581> DOI : <https://doi.org/10.4000/books.pur.23581>

46. Calvez Ronan. (2000). La Radio en langue bretonne. Roparz Hemon et Pierre-Jakez Hélias: deux rêves de la Bretagne.

47. Carney Sébastien, (2016). Le mouvement breton au miroir de son historiographie. *Annales de Bretagne et des Pays de l'Ouest* [En ligne], 123–2, mis en ligne le 28 juillet 2018, consulté le 07 mai 2023. URL : <http://journals.openedition.org/abpo/3300>. DOI: <https://doi.org/10.4000/abpo.3300>

48. Chubina O. (2018). Prosopography as a method for collective biography study (using the example of study of the history of the Pototsky family), *Гуманітарний вісник ЧДТУ. Серія: Історичні науки*, 29, 13, 5-13.
49. Cohen, Paul. (2000). Of Linguistic Jacobinism and Cultural Balkanization: Contemporary French Linguistic Politics in Historical Context. *French Politics, Culture & Society*, 18, 2, 21–48. URL: <http://www.jstor.org/stable/42843113>. Accessed 31 May 2023
50. De Bellainq, Vefa. (1988). L'influence de Gwalarn. *Dalc'homp sonj: Revue bretonne historique*, 24, 11–13.
51. Denez Per. (1988). Roparz Hemon (1900–1978). *Dalc'homp sonj: Revue bretonne historique*, 24, 6–10.
52. Denez, G., & Hupel, E. (2009). Gwalarn: An Attempt to Renew Breton Literature. *Proceedings of the Harvard Celtic Colloquium*, 29, 70–80. URL: <http://www.jstor.org/stable/41219633>
53. Déniel, Alain. (1976). Le mouvement breton: 1919–1945.
54. Dietler, Michael. (1994) Our Ancestors the Gauls': Archaeology, Ethnic Nationalism, and the Manipulation of Celtic Identity in Modern Europe. *American Anthropologist*, 96, 3, 584–605. URL: <http://www.jstor.org/stable/682302>.
55. Égret, J. (1955). Les Origines de la Révolution en Bretagne (1788–1789). *Revue Historique*, 213(2), 189–215. URL: <http://www.jstor.org/stable/40950356>
56. Favereau, F. (2003). L'évolution du discours sur la langue bretonne au XXe siècle. In Schuwer, M. (Ed.), *Parole et pouvoir 1 : Le pouvoir en toutes lettres*. Presses universitaires de Rennes. doi :10.4000/books.pur.32297
57. Flaherty, Peter. (1987). Langue Nationale/Langue Naturelle: The Politics of Linguistic Uniformity during the French Revolution. *Historical Reflections / Réflexions Historiques*, 14, 2, 311–28. URL: <http://www.jstor.org/stable/41298882>. Accessed 31 May 2023
58. Franz, N. A. (2009). At the Crossroads: World War One and the Shifting Roles of Men and Women in Breton Ballad Song Practice. *Proceedings of the Harvard Celtic Colloquium*, 29, 81–90. URL: <http://www.jstor.org/stable/41219634>

59. Galand, R. (1980). Poets and Politics: The Revival of Nationalism in Breton Poetry since World War II. *World Literature Today*, 54(2), 218–222. DOI: <https://doi.org/10.2307/40134790>
60. Galand, R. (1985). The Tragic Vision of Tangi Malmanche. *World Literature Today*, 59 (3), 357–363. DOI: <https://doi.org/10.2307/40140842>
61. Gemie, S. (2012). La «Question bretonne» et le nationalisme breton. *Bulletin d'histoire politique*, 21 (1), 120–129. DOI: <https://doi.org/10.7202/1011700ar>
62. Gross, Janice. (2005). Revisiting ‘Nos Ancêtres Les Gaulois.’ Scripting and Postscripting Francophone Identity. *The French Review*, vol. 78, no. 5, 2005, pp. 948–59. *JSTOR*. URL: <http://www.jstor.org/stable/25479983>. Accessed 31 May 2023.
63. Hawkey, J. W., & Kasstan, J. R. (2015). Regional and Minority Languages in France: Policies of Homogenization or a Move toward Heterogeneity? A Case Study on Francoprovençal. *The French Review*, 89(2), 110–125. <http://www.jstor.org/stable/24549384>
64. Hemon, Roparz. Ar Vroadeleg hag ar Stad. *Breiz Atao*, 1924, 1–2 (61–62), 456–458. URL: https://bibliotheque.idbe.bzh/data/cle_121/Breiz_Atao_1924.pdf
65. Hemon, Roparz. (1923) Breiz hag ar bed. *Breiz Atao*, 8–9 (56–57). URL: https://bibliotheque.idbe.bzh/data/cle_121/Breiz_Atao_1923_.pdf
66. Hemon, Roparz. (1924) Gandhi. *Breiz Atao*, 1–2 (61–62), 389–390. URL: https://bibliotheque.idbe.bzh/data/cle_121/Breiz_Atao_1924.pdf
67. Hupel, E. (2017). What is Celtic in Breton culture? The case of the flooded city of Ys. *Proceedings of the Harvard Celtic Colloquium*, 37, 124–134. URL: <http://www.jstor.org/stable/45048891>
68. Krol, J. (2020). Roparz Hemon: Combative Linguistic and Literary Nationalism in the 1920s and 1930s. In: *Minority Language Writers in the Wake of World War One*. Palgrave Studies in Minority Languages and Communities. Palgrave Macmillan, Cham. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-030-52040-3_5
69. Kuter, L. (1985). Labeling People: Who Are the Bretons? *Anthropological Quarterly*, 58(1), 13–29. DOI: <https://doi.org/10.2307/3317743>

70. Laurent Pierre. (1988). Comment j'ai connu Louis Némo. *Dalc'homp sonj: Revue bretonne historique*, 24, 14–15.
71. Le Coadic Ronan. (1998) L'identité bretonne. Terre de brume. 478 p.
72. Le Coadic, Ronan. (2003) Les contrastes bretons. *Ethnologie française*, 3 (3), 373–379. DOI: <https://doi.org/10.3917/ethn.033.0373>
73. Leach, D. (2010). 'A sense of Nordism': the impact of Germanic assistance upon the militant interwar Breton nationalist movement. *European Review of History: Revue européenne d'histoire*, 17, 629–646.
74. Léonard, A. (2010). «Nos ancêtres les Gaulois» : la celtomanie en France. In Burle-Errecade, É., & Naudet, V. (Eds.). *Fantasmagories du Moyen Âge : Entre médiéval et moyen-âgeux*. Presses universitaires de Provence. DOI: 10.4000/books.pup.2131
75. Meadwell, H. (1990). The politics of language: Republican values and Breton identity. *European Journal of Sociology / Archives Européennes de Sociologie / Europäisches Archiv Für Soziologie*, 31(2), 263–283. <http://www.jstor.org/stable/23997389>
76. Mouton, J.-Y. (2010). In Quest of an Ancient Breton Literature. *Proceedings of the Harvard Celtic Colloquium*, 30, 148–156. URL: <http://www.jstor.org/stable/41219658>
77. Perschke, Reena. (2014). Ausgrabungen und Zerstörungen an den Megalithen von Carnac während der deutschen Besatzung der Bretagne (1940–1944). *Archäologische Informationen*, 37, 81–152. DOI: <https://doi.org/10.11588/ai.2014.0.18196>
78. Postic, F., Laurent, D., Simon, J.-F., & Veillard, J.-Y. (2003). Reconnaissance d'une culture régionale: la Bretagne depuis la Révolution. *Ethnologie Française*, 33(3), 381–389. URL: <http://www.jstor.org/stable/40990589>
79. Stover, J. D. (2012). Modern Celtic Nationalism in the Period of the Great War: Establishing Transnational Connections. *Proceedings of the Harvard Celtic Colloquium*, 32, 286–301. URL: <http://www.jstor.org/stable/23630944>

80. Williams, Heather. (2007). Postcolonial Brittany: Literature between languages.
81. Williams, Heather. (2009) Between French and Breton: The Politics of Translation. *Romance Studies*, 27, 3, 223–233.
82. Бадида, А. Ю. (2022). Колабораціонізм у Франції 1940–1944 років та його оцінки: чи можливі уроки для України? *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право.* 1, 72, 7–10. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.72.1>
83. Бочковський О.-І. (1932) Молода Бретанія і необретонський активізм. *Діло.* 249, 4. URL: <https://libraria.ua/issues/192/23121/>
84. Бочковський О.-І. (1932) Молода Бретанія і необретонський активізм. *Діло.* 250, 3. URL: <https://libraria.ua/issues/192/23066/>
85. Бочковський О.-І. (1932) Молода Бретанія і необретонський активізм. *Діло.* 251, 3. URL: <https://libraria.ua/issues/192/23169/>
86. Бочковський О.-І. (1932) Молода Бретанія і необретонський активізм. *Діло.* 252, 3. URL: <https://libraria.ua/issues/192/23061/>
87. Бочковський О.-І. (1932) Молода Бретанія і необретонський активізм. *Діло.* 253, 3. URL: <https://libraria.ua/issues/192/23175/>
88. Бочковський О.-І. (1932) Молода Бретанія і необретонський активізм. *Діло.* 255, 3. URL: <https://libraria.ua/issues/192/23036/>.
89. Бочковський О.-І. (1932) Молода Бретанія і необретонський активізм. *Діло.* 256, 2. URL: <https://libraria.ua/issues/192/23294/>
90. Бочковський О.-І. (1932) Молода Бретанія і необретонський активізм. *Діло.* 259, 3. URL: <https://libraria.ua/issues/192/23152/>
91. Бочковський О.-І. (1932) Молода Бретанія і необретонський активізм. *Діло.* 261, 3. URL: <https://libraria.ua/issues/192/23105/>
92. Бочковський О.-І. (1932) Молода Бретанія і необретонський активізм. *Діло.* 264, 2. URL: <https://libraria.ua/issues/192/23298/>
93. Бочковський О.-І. (1932) Молода Бретанія і необретонський активізм. *Діло.* 266, 3. URL: <https://libraria.ua/issues/192/23284/>

94. Вісько Г. Г. (2022) Бретонський національно-культурний рух GWALARN в оцінках Ольгерда-Іполита Бочковського // «Україна і Європа: спільність історичної долі (ціннісний аспект)» в рамках міжнародного проекту Erasmus+ за напрямком Jean Monnet «Implementation of European values as a basis of democracy in Ukraine»: тези доповідей наукової конференції «Україна і Європа: спільність історичної долі (ціннісний аспект)», Миколаїв, 16 листоп. 2022 р. / ЧНУ ім. Петра Могили. Миколаїв: Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 72–75.

95. Вісько Г. Г. (2023). Есперанто як lingua franca в уявленнях бретонських мовно-культурних діячів у 1920-1930 рр. *Конфлікти, війни та соціальні трансформації епохи модерну: теорія, історія, сьогодення : матеріали XI Міжнародної наук.-практ. конф. (м. Київ, 12–13 червня 2023 р.)* / укладачі П. В. Федорченко-Кутуєв, О. М. Казьмірова, О. М. Вольський та ін. – Університетська книга, 35-37.

96. Вісько Г. Г. (2022). “Застигле вугілля”, “наші грубі пращури” та “елемент опору”: гетерообраз бретонця і Бретані у франкофонних художніх творах ХІХ століття. *Закарпатські філологічні студії*, 23, 1. 228-236. DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.23.1.44>.

97. Вісько Г. Г. (2023) Михайло Драгоманов про бретонський національно-культурний рух ХІХ століття // XVII Міжнародна наукова конференція «Ольвійський форум – 2023: стратегії країн Причорноморського регіону в геополітичному просторі», Миколаїв, 15–18 червня 2023 р. / ЧНУ ім. Петра Могили. Миколаїв: Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 133–136.

98. Драгоманов М. (1875) Новокельтское и провансальское движение во Франции // *Вестник Европы*. 8, 688–740.

99. Драгоманов М. (1875) Новокельтское и провансальское движение во Франции // *Вестник Европы*. 9, 153–203.

100. Казакевич Г., Казакевич О. (2020) В поисках «своего» Чужого: Ирландия и Финляндия в украинском национальном нарративе рубежа ХІХ–ХХ веков. *Ab Imperio*. 2, 73–101.

101. Казакевич О. (2016) Просопографія Київської Старої Громади (друга половина XIX століття). *Актуальні питання суспільних наук та історії медицини*. 3, 50–54. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apcnim_2016_3_8

102. Казакевич О. М. (2017) Від загрози єдності до визнання цінності: політика Франції щодо мов корінних народів після 1789 року. *Гілея: науковий вісник*. 126, 173–178. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/gileya_2017_126_44

103. Луговий О. М. (2020). Просопографія в історичному дослідженні : метод. вказівки до спеціального курсу. Одеса: ОНУ

104. Підберезних І., Вісько Г. (2023). Бретонські національно-культурні рухи другої половини XIX – першої половини XX століття в оцінках Михайла Драгоманова та Ольгерда-Іполита Бочковського // *Етнічна історія народів Європи*. <https://doi.org/10.17721/2518-1270.2023.71.09>

105. Попович О. В. (2011). Просопографія як метод дослідження культури сліпих кобзарів, *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Філософія, культурологія, соціологія*, 101-113.

106. Соломенна Т. В. (2020) Стратегії відносин французьких діячів культури і німецьких окупантів в роки Другої світової війни. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції: «Європейські антитоталітарні культурні практики», м. Чернігів, 26–27 червня 2020 р. Чернігів, С. 143–146.

107. Чередниченко О. І. (2013). Захист офіційної мови в національній державі: досвід Франції. *Мовознавство*, 5, 28–36

Дисертації, автореферати

108. Hupel, E. (2010). *Gwalarn : Histoire d'un mouvement littéraire en Bretagne*. Université Rennes 2

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

Le symbole — “символ”, атрибут стигматизації за мовною ознакою та булінгу в бретонських школах 19-поч.20 ст.

Джерело: Broudic, Fanch. (2014) Quand il était interdit de parler le breton à l'école...

URL: <http://www.langue-bretonne.org/archives/2014/12/12/31128046.html> (дата

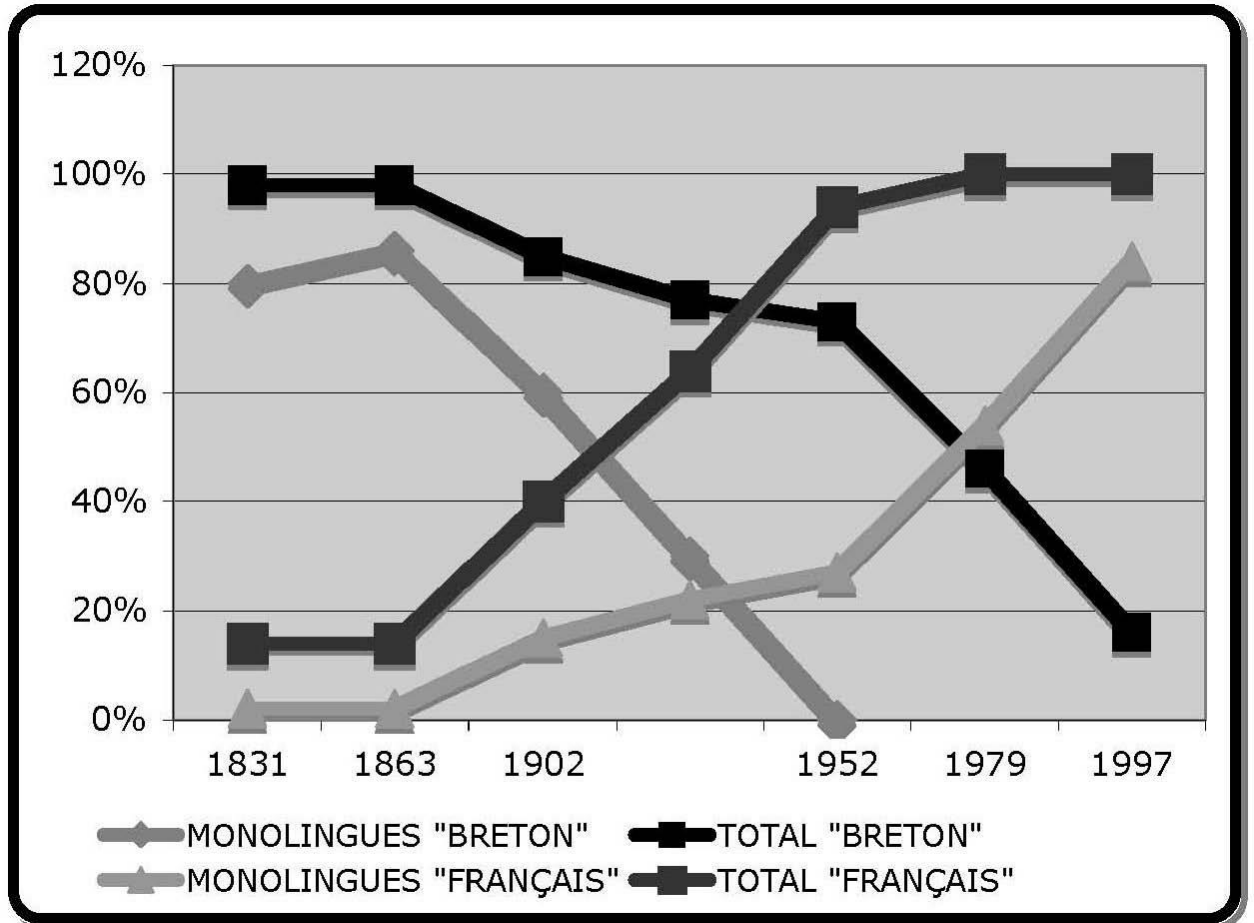
звернення: 28.12.2023).

Le symbole — “символ”, атрибут стигматизації за мовною ознакою та булінгу в бретонських школах 19-поч.20 ст.

Зліва - “Дитина і символ”, гравюра Ксавера де Ланглеза, бретонського митця. одного з редакторів “Гваларн”у. Справа - символ.
 Джерело зображення: Сайт, присвячений життю та творчості Ксавера де Ланглеза. <https://www.xavierdelanglais.bzh/la-honte-de-enfants-parlant-breton-a-lecole/>

Графік соціолінгвістичної динаміки в Бретані з 1836 до 1997 року,
запропонований Фаншем Брудіком

Джерело: Broudic, F. (2007). La puissante ténacité de l'obstacle de la langue bretonne. In Lieutard, H., & Verny, M. (Eds.), *L'école française et les langues régionales*. Presses universitaires de la Méditerranée. doi :10.4000/books.pulm.902
URL: <https://books.openedition.org/pulm/docannexe/image/902/img-1.jpg>

Лексема *emsav* в онлайн-словниках

Geriafurch

emsav Breton → Français Rechercher

Favereau

- **EMSAV**, ad. **avantageux, -se, -ment, intéressant (financière), (comp.) préférable**, & g. -ioù usu. **avantage, parf. mouvement (montant), insurrection, & Mouvt.Breton.**

Devri

- Capable.
- m. Avantage.
- Soulèvement politique.

Dictionnaire des sciences et des techniques – Brezhoneg21

- **emsav** : avantage
- **emsav** : avantageux
- **emsav / emsavus** : favorable
- **emsav / emsavus** : bénéfique

Termofis

- Culture **emsav** sevenadurel | m. | emsavioù sevenadurel | mouvement culturel
- Écologie **emsav** ekologour | m. | emsavioù ekologour | mouvement écologiste
- Histoire **emsav** ar re e-maez bloc'h | m. | mouvement des non-alignés
- Organisation **emsav** evit ar peoc'h | m. | emsavioù evit ar peoc'h | mouvement pour la paix
- **Emsav** gall evit steuñviñ ar genel | m. | Mouvement français du planning familial
- Politique **emsav** awenet gant De Gaulle | m. | emsavioù awenet gant De Gaulle | mouvement gaulliste
- **emsav** benelour | m. | emsavioù benelour | mouvement féministe
- **emsav** broadel | m. | emsavioù broadel | mouvement national
- **emsav** frankizour | m. | emsavioù frankizour | mouvement libéral
- **emsav** micherour | m. | emsavioù micherour | mouvement ouvrier
- Protection de l'environnement **emsav** ekologel | m. | emsavioù ekologel | mouvement écologique

Скріншот бази бретонських словників Geriafurch: <https://geriafurch.bzh/fr>

Лексема *emsav* у словнику Devri

	Corpus	Abréviations I	Abréviations étymologie	DEVRI	Le dictionnaire diachronique du breton - Martial Menard																			
emsav																								
a	b	ch	c'h	d	e	f	g	h	i	j	k	l	m	n	o	p	r	s	t	u	v	w	y	z

Recherche 'emsav...' : 10 mots trouvés

Page 1 : de *emsav-1* (1) à *emsavus* (10) :

emsav .1 ▼

emsav .1 adj.

I. (en plt de qqn)

(1) Capable.

- (1900) *KZVr* 101 - 25/03/00. (Lannuon) **Emza**, barrek. Da skouer : Me 'zo **emza** d'ober-ze. •(1925) *SFKH* 12. deustoh dehon bout pinuik mat, n'em gavé ket **anzaù** é unan donet de ben ag ul labour ken bras.

(2) Bezañ emsav : s'en tirer.

- (1957) *BLBR* 99/23. «Sikour t' eus ezomm ? – «Ne meus ket, **emzav on** ! Je m'en tire, j'y arrive.» •(1964) *ABRO* 40. Ne vern penaos **e vijen** ken **emzav** ha kouerien baour va bro a ranke tremen gant gouloù rousin.

(3) (en plt des activités humaines) Avantageux, intéressant.

- (1890) *MOA* 132a. Avantageux, tr. «**Emzao**.»
- (1938) *WDAP* 1/23. (Pleiben, Ar c'hastell-nevez...) **Emzao**, ano gwan. Gounidus, talvoudus, spletus, founnus, ampletus. Skouer : n'eo ket **emzao** larda moc'h abaoe ma'z eo keraet ar brenn-gwiniz. **Emzavoc'h** eo gwerza laez dre e zienn eget dizona leueou. •(1943) *FHAB* *Gwengolo/Here* 350. (Kleder) **Emzav** : aes en em denna, aes en em denna gant «**emzavoc'h**» eo beza daou pe dri, **emzavoc'h** eo ober tan gant glaou eget gant keuneud.» •(1957) *ADB* *lxiv* 4/458. (An Ospital-Kammfroud) **Emzao** : adj. – Avantageux ; **emzavoh** : préférable ; Dre beseurt hent mond ? Ken **emzao** eo dit mond dre ar wenojenn-mañ. – **Emzavoh** eo dit mont dre ar vorh. Le sens de ces deux mots est quelquefois très voisin de celui de *fonnuz*, *fonnusoh* (sans cependant évoquer aussi précisément l'idée de quantité numérique, ni même de rapidité. •(1957) *BLBR* 99/23. **Amzao** (**Emzao**) êz, spletuz, avantajuz. Ar gér-ze a vez implijet dreistoll en derez keverata (comparatif) pe en derez-uhel (superlatif) «**emzavoh**» eo labourad gand ar «brabant».

(4) Bezañ emsav gant e labour : (?) être à jour (?).

- (1938) *WDAP* 1/23. (Pleiben, Ar c'hastell-nevez...) Eur gwall boanier eo ar mevel nevez hag **emzao emaomp** bremañ **gant hol labour**.

II. (en plt de qqc.) Pratique, commode.

- (1943) *FHAB* *Gwengolo/Here* 350. (Kleder) **Emzav** : aes en em denna, aes en em denna gant «**emzavoc'h**» benveg eo ar falc'h eget ar falz da drouc'ha foenn». •(1957) *BLBR* 99/23. **Amzao** (**Emzao**) êz, spletuz, avantajuz. Ar gér-ze a vez implijet dreistoll en derez keverata (comparatif) pe en derez-uhel (superlatif) «**emzavoh**» benveg eo ar falh eged ar falz da droha foenn. •(1982) *PPBA* 43. (Argol) Bouteier **emzao**, tr. «Des souliers commodes.»

emsav .2 ▼

Продовження додатку на наступній сторінці

ДОДАТОК Г (продовження)

Лексема *emsav* у словнику Devri

emsav

(Argol) Bouteier **emzao**, tr. «Des souliers commodes.»

emsav .2

emsav .2 m. Avantage.
 •(1931) *VALL* 50a. Avantage, tr. «**emzao** m.»

emsav .3

emsav .3 m. –ioù

(1) Soulèvement politique.
 •(1907) *BOBL* 15 juin 142/2e. Ar 100^{ved} rujumant var droad, deuz Narbonn, pehini a zo 'n em laket ive a du gant an **emzao**, a zo bet ordrenet kas anezan da Gap. •(1931) *VALL* 703b. action de soulever, de se soulever contre, tr. «**emzao** ou **emzav** m.»

(2) spécial. Mouvement breton.
 •(1905) *BOBL* 28 janvier 19/3c. Salo ma talc'ho an **Emzao** da greski. •(1906) *BOBL* 17 février 74/1a. Mar deo deut an **emzao** breton da veza ken galloudus. •(1906) *BOBL* 16 juin 91/1b. en **emzao** broadus-ze. •(1911) *BOBL* 10 juin (d'après *GMGE* 167). ebarz an **Emzao**. •(1912) *GMGE* couv. La genèse d'un mouvement (Ganedigez eun **emzao**). •(1920) *FHAB* Mae 340. eur brezegen war istor Breiz hag an **Emzav** brezonek. •(1925) *FHAB* Meurzh 98. an **Emzao** breizek. •(1926) *FHAB* Eost 287. nerzan an **emzao** breizek kristen. •(1958) *BAHE* 15/4. Filozofiezh an **emsav** kulturel.

emsavadeg

Скріншоти трьох значень лексеми *emsav*. Пошуковий запит:
<http://devri.bzh/recherche/?q=emsav&submit=>

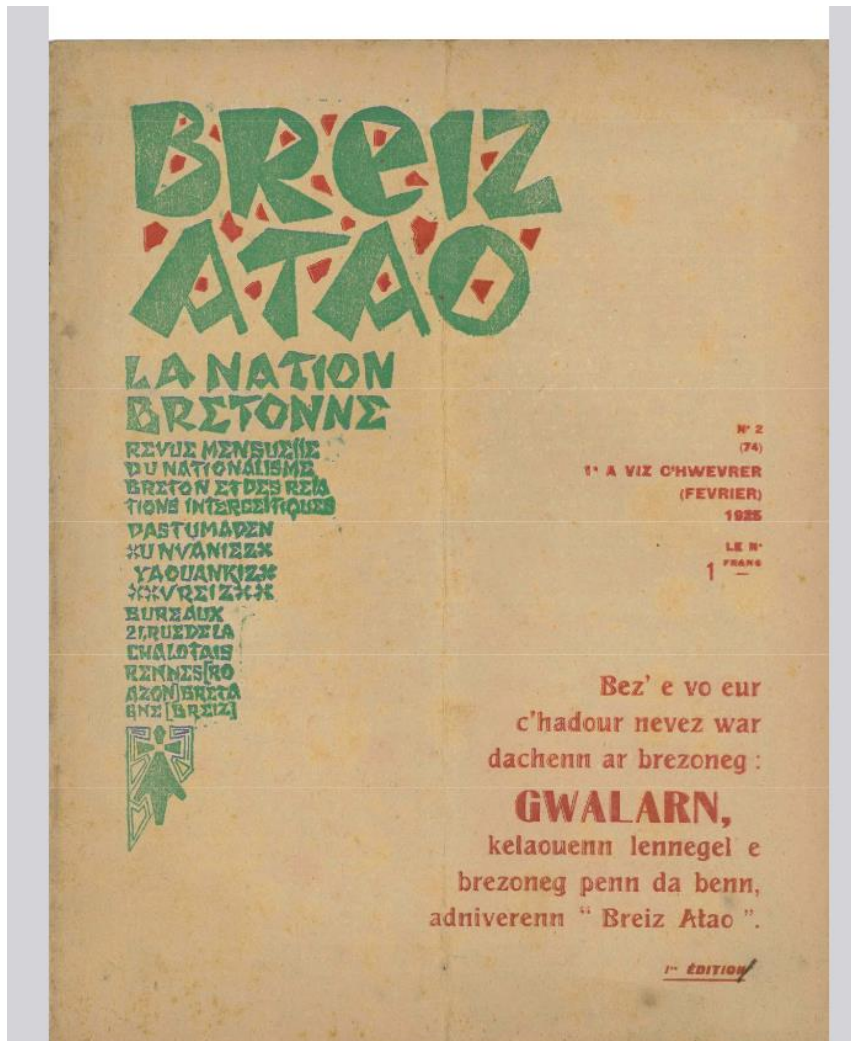
Візуальне оздоблення газети Breiz Atao

Така графіка, починаючи з №4-5 від 1923 року, відкривала секцію “Панкельтія” в “Брейз Атао”. У “Панкельтії” доповідалося про життя та міжнародні відносини кельтських регіонів та Ірландії.

https://bibliotheque.idbe.bzh/data/cle_121/Breiz_Atao_1923_.pdf

Титульна сторінка газети Breiz Atao (1925. № 2 (74)) з анонсуванням виходу літературного апендикса Gwalarn

Напис зліва

(французькою та бретонською): *Breiz Atao* / бретонська нація / щомісячний журнал бретонського націоналізму та інтеркельтських відносин / видавництво Союзу бретонської молоді / адреса

Напис справа внизу (бретонською): *ось новий борець на бретонському полі: GWALARN, літературна газета бретонською мовою від початку до кінця, додатковий номер Breiz Atao.*

Джерело.: <https://bibliotheque.idbe.bzh/document.php?id=breiz-atao-1925-n-73-a-85-14050&l=fr>

Маніфест “Гваларн”у в газеті “Брейз Атао” №75 1925 року

524

GWALARN

Premier et dernier manifeste de GWALARN en langue française.

Il n'est pas de renaissance nationale sans renaissance linguistique. L'exemple de toutes les nationalités le montre. Et en Bretagne, toutes les organisations qui se sont préoccupées à divers degrés du relèvement du pays l'ont compris.

Breiz Atao qui, dans la mesure du possible, a fait jusqu'ici la plus large part à la langue bretonne, vient de faire pour elle un nouvel effort. Il vient de créer une revue trimestrielle bretonnante, sous forme de supplément : **Gwalarn**, déjà annoncée dans son numéro de janvier dernier.

Il importe de faire clairement connaître ce qu'est **Gwalarn**, quels sont ses buts, et à qui particulièrement il s'adresse.

Gwalarn est avant tout quelque chose de neuf et d'unique : une revue littéraire, destinée à l'élite du public bretonnant, et dont l'ambition n'est rien moins que d'engager la littérature bretonne sur la voie que suit depuis longtemps la littérature de mainte petite nation : la Bohême, la Flandre, la Catalogne entre autres.

C'est dire que l'avènement de **Gwalarn** marquera en Bretagne dans le domaine littéraire ce que l'avènement de **Breiz Atao** a marqué dans le domaine politique : réaction violente et raisonnée de la jeunesse cultivée contre les modes surannées et la fausse paysannerie mises en honneur par le régionalisme, contre le clinquant, les clichés, les fadeuses, le plat et naïf propagandisme dont a vécu jusqu'ici ce qu'on veut bien appeler notre littérature.

Pour la première fois une revue bretonnante présentera exclusivement à des lecteurs instruits des articles faits pour eux, susceptibles de les intéresser au même degré qu'une page tirée de n'importe quelle publication d'une capitale européenne, au lieu de contes enfantins et de poésies poussives à l'usage d'illettrés.

Pour la première fois une revue bretonnante fournira des travaux d'une irréprochable tenue littéraire, et fermant la porte aux patois (même décorés du nom de dialectes), adoptera une langue de forme classique, et une orthographe rigoureusement unique, suivant l'exemple des *Skeila Segobran*.

Pour la première fois, une revue bretonnante entreprendra méthodiquement de donner, à l'aide d'études et de traductions, une idée à ses lecteurs des littératures celtiques et étrangères, du présent et du passé.

Pour la première fois, une revue bretonnante se présentera devant le public avec un programme, des conceptions esthétiques et philosophiques nettement assises.

Pour la première fois, une tentative sera faite pour mettre « à la page » la Bretagne celtique, par d'autres moyens que sa destruction.

Gwalarn, de même que **Breiz Atao**, n'entend tromper personne. **Gwalarn** est une expérience :

Il s'agit de savoir s'il existe en Bretagne un public assez instruit du breton pour pouvoir comprendre la langue littéraire (aussi distante du langage du paysan breton que la langue de M. France l'est de celle du paysan français), un public assez éclairé pour suivre une littérature bretonne qui, tout en s'efforçant de puiser sa sève dans le génie de la race, veut être d'esprit européen, s'inspirant des méthodes littéraires européennes d'aujourd'hui, tant dans l'expression que dans la pensée.

Il s'agit de savoir s'il existe en Bretagne un public assez dégagé du provincialisme que son éducation française lui avait assigné — assez intelligent et d'esprit assez moderne pour soutenir une revue, dont malin article, par sa nouveauté même,

pourra au premier abord surprendre, scandaliser peut-être, et ce qui serait plus grave, déconcerter de bonnes volontés.

Nous répétons ce que nous avons dit tant de fois : le sort de notre littérature, auquel est lié celui de notre langue, et par suite, celui de notre nationalité, est entre les mains de l'élite.

D'elle dépendra le succès de **Gwalarn**.

Il existe bon nombre de personnes qui se sont jusqu'à présent, écartées du mouvement bretonnant, parce qu'elles lui reprochaient, à côté de sa veulerie politique, sa nullité culturelle.

Nous souhaitons que le premier exemplaire de **Gwalarn** leur tombe entre les mains (au besoin nous y aiderons), afin qu'elles s'aperçoivent que le moment est venu pour elles de changer d'attitude.

Le but de **Gwalarn** n'est pas d'élever de petits piédestaux à de petits talents, mais de déclencher un mouvement général dans l'élite bretonnante. L'indifférence de cette élite à l'égard de **Gwalarn**, si elle se déclarait et s'affirmait, nous dicterait notre conduite : nous arrêterions sa publication et consacrerions à nos affaires personnelles le temps que jusqu'à présent nous avons cru devoir réserver à la culture de notre idiome national.

Notre programme est vaste. Faire revivre un obscur petit bulletin pendant dix ou vingt ans ne nous tente pas. Nous voulons essayer de faire quelques chose avec notre langue. S'il s'avère que l'aventure est impossible, nous nous retournerons vers des œuvres moins décevantes.

Les colonnes de **Gwalarn** sont ouvertes à toutes les plumes, sans distinction de parti. L'adhésion à **Gwalarn** n'implique pas l'adhésion au nationalisme breton. La littérature peut être mise au service de la politique, mais elle n'en dépend pas essentiellement. Il y aura place dans notre revue littéraire pour l'idée bretonne ; il y aura place pour un art libre vis-à-vis de toute doctrine. Nous concevons qu'on puisse s'attacher au breton par pur patriotisme. Nous concevons aussi qu'on puisse le faire par pur sentiment esthétique.

Un franc groupement de toutes les valeurs bretonnantes, actuellement dispersées, sans conscience de ce qu'elles représentent, doivent et peuvent, au-dessus de toute étiquette politique, est donc possible sur le terrain de **Gwalarn**.

Nous croyons qu'il peut se faire, qu'il doit se faire. Nous croyons qu'il se fera.

Les succès qui encouragent notre action politique nous permettent d'augurer favorablement de notre tentative littéraire. Qu'on nous fasse donc la plus large confiance. C'est tout ce que nous demandons.

Roparz HEMON.
Olivier MORDREL.

N. B. — Le premier numéro de **Gwalarn** accompagnera le numéro de mars de **Breiz Atao**. L'abonnement annuel est fixé à 5 francs, en sus de l'abonnement à **Breiz Atao**. Nous prions tous ceux de nos lecteurs qui s'intéressent à notre langue et ont à cœur son relèvement d'adresser cette somme, augmentée au besoin (en ce cas bien spécifier : souscription pour **Gwalarn**) à M. l'Administrateur de **Breiz Atao**, chèque postal C.C. 25-29, Rennes — dans le plus bref délai possible, afin que nous sachions à quoi nous en tenir quant au tirage.

F. DEBAUVAIS.

Джерело:

https://bibliotheque.idbe.bzh/data/cle_118/Breiz_Atao_1925_niv_73_da_85.pdf

ДОДАТОК Е (продовження)

Пропонуємо наш переклад документу.

Маніфест Гваларну.

“Перший і останній маніфест Гваларну французькою мовою.

Не настане національне відродження без відродження мовного. Це демонструє приклад усіх національностей. І в Бретані всі організації, що хоч якоюсь мірою піклуються про зріст країни, це зрозуміли.

Газета **Брейз Атао**, яка, мірою своїх можливостей, зробила найбільше для бретонської мови, здійснила ще одне зусилля. Вона створила триместровий журнал бретонською мовою у вигляді додатку - **Гваларн**, що вже був анонсований у січневому номері.

Слід чітко проінформувати, що таке **Гваларн**, які його цілі та до кого саме він звертається.

Перш за все, **Гваларн** - це дещо нове та унікальне, це - літературний журнал, призначений для еліт бретономовної спільноти, і чією амбіцією є щонайменше спрямувати бретонську літературу на той шлях, яким крокує вже протягом довгого часу література більшості малих націй - Богемії, Фландрії, Каталонії та інших.

Поява **Гваларну** відзначить у Бретані на літературному тлі те, що позначила поява **Брейз Атао** на тлі політичному: бурхливу та зрозумілу реакцію освіченої молоді на моду забобонів та на фальшиву рустикальність, що їх вшановує регіоналізм; проти дешевих підрбок, кліше, вульгарності, чий поверхневий та наївний пропагандизм дожив аж до сьогодні - те, що прагнуть називати нашою літературою.

Уперше бретономовний журнал представлятиме винятково освіченим читачам статті, створені саме для них, здатні їх зацікавити так само, як сторінка, витягнута з будь-якого видання рівня європейської столиці, а не інфантильні казочки та примітивні поезії для неосвічених.

Уперше бретономовний журнал виконуватиме завдання взірцевої літературної манери і, зачинивши двері від патуа (навіть прикрашеним ярликами діалектів), пристосує мову до класичних форм і до суворо уніфікованої орфографії, услід за прикладом Sketla Segobrani¹⁶⁵.

Уперше бретономовний журнал візьметься методично за те, щоби надати своїм читачам уявлення про кельтські та іноземні літератури сьогодення та минувшини, з опорою на дослідження та переклади.

Уперше бретономовний журнал постане перед публікою зі своєю програмою та чітко обґрунтованими естетичною і філософською концепціями.

Уперше буде зроблено спробу вивести кельтську Бретань на порядок денний у інший спосіб, аніж через її руйнування.

Гваларн, так само, як і **Брейз Атао**, не збирається нікому брехати. **Гваларн** - це експеримент:

Ідеться про те, щоби дізнатися, чи існує в Бретані достатньо обізнана в бретонській мові публіка, спроможна зрозуміти літературну мову (так само віддалену від мовлення бретонського селянина, як і мова Мадам Франції віддалена від мовлення французького селянина), достатньо освічена публіка, щоби попрямувати за бретонською літературою, яка з усіх сил намагається пустити свої паростки у геній раси, прагне бути європейською за своїм плином думок, надихається європейськими літературними методами сьогодення - як у зовнішній формі вираження, так і у змісті думок.

Ідеться про те, щоби дізнатися, чи існує в Бретані публіка, достатньо вільна від провінціалізму, який їй приписала її французька освіта, достатньо розумна і з настільки сучасним мисленням, щоби підтримати журнал, більшість статей в якому, за своєю новизною, можуть, у першу чергу, здивувати, або навіть обурити і - що виявилось би ще важчим - відволікти від добродесностей.

Ми повторюємо те, на чому наголошували вже стільки разів: випуск нашої літератури, до якої прив'язана наша мова і, як наслідок, наша національність, знаходиться в руках еліт. Від неї залежить успіх **Гваларну**.

---

¹⁶⁵ Sketla Segobrani - тритомник апокріфічних оповідань у дусі фольк-хісторі під авторством Мевена Мордієна та Франсуа Валле https://br.wikipedia.org/wiki/Sketla_Segobrani

Існує велика кількість людей, які до сьогодні дистанціювалися від бретонського руху, оскільки дорікають йому, поруч із його політичною слабкістю, ще й за культурну нікчемність.

Ми бажаємо, щоби перший екземпляр **Гваларну** впав їм у руки (за необхідності, ми допоможемо з цим), щоби вони відчували, що ось саме цей момент змінити своє ставлення настав.

Метою **Гваларну** є не створювати малі п'єдестали для малих талантів, а запустити в дію всеохоплюючий рух у бретонській еліті. Байдужість еліти, якщо така про себе заявить та ствердиться, убік **Гваларну**, продиктує нам іншу поведінку: ми припинимо його публікацію і спрямуємо на наші особисті справи той час, який думали присвятити культурі нашого національного вираження.

Програма в нас обширна. Підтримувати просто життєздатність темного, незрозумілого, незначного бюлетеня протягом 10 чи 20 років не тішить нас. Ми хочемо спробувати зробити щось із нашою мовою. Якщо виявиться, що така справа є неможливою, то ми повернемося до творів, які менше розчаровують.

Шпальти **Гваларну** відкриті для всіх письменницьких пер, незалежно від їхньої приналежності до сторін чи партій. Залученість до **Гваларну** не передбачає залученості до процесів бретонського націоналізму. Літературу можна буде залучити на службу до політики, але назагал вона не залежатиме від цього. У нашому літературному журналі буде місце для бретонської національної ідеї. У ньому так само буде місце для вільного мистецтва на противагу будь-яким доктринам. Ми зробимо внесок у те, щоби до бретонської мови можна було прив'язатися з мотивів чистого патріотизму. Ми також зробимо внесок у те, щоби це можна було зробити суто з естетичних міркувань.

Чітка систематизація усіх бретонських цінностей, які зараз усюди розпорошені без того, щоби усвідомлювати, що вони собою являють, який обов'язок несуть та що вміють поза будь-якими політичними наліпками, є тепер можливою на території **Гваларн**.

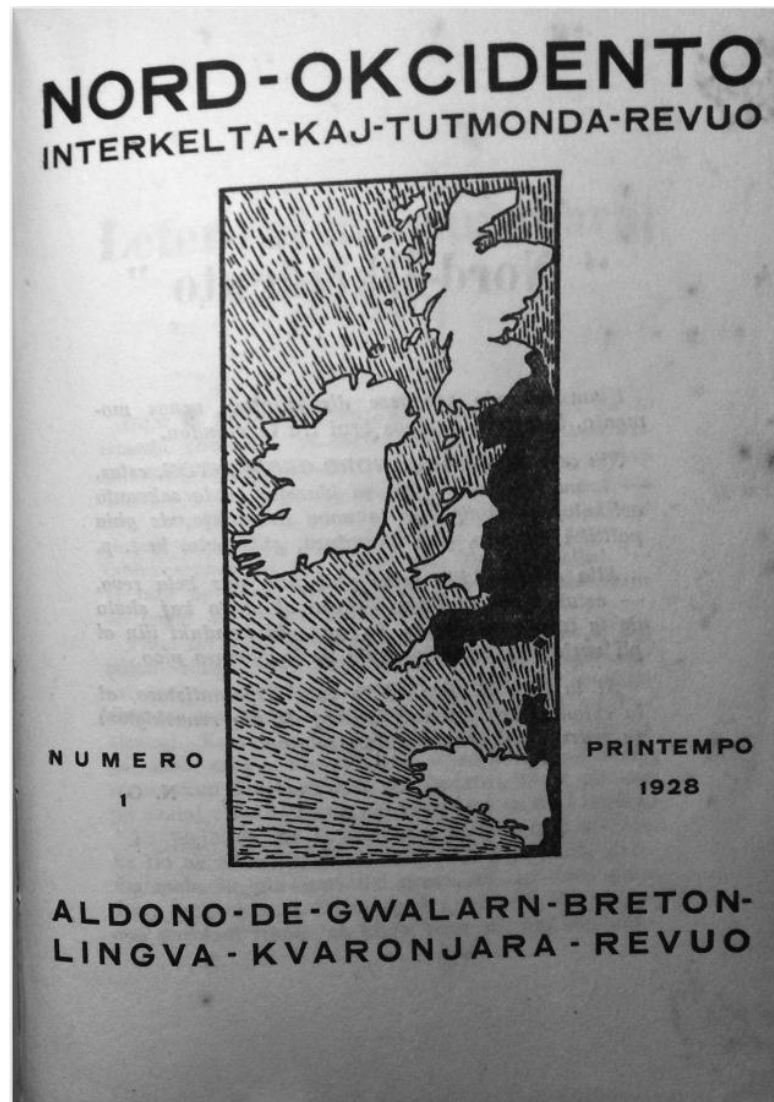
Ми віримо, що він може впоратися й мусить впоратися. Ми віримо, що він неодмінно впорається.

Очікувані успіхи, які мотивують нас на політичну активність, дозволяють нам передбачити й успішність нашої літературної спроби. Хай люди нам подарують широку довіру! Це єдине, чого ми вимагаємо.”

Ропарз Емон

Олів'є Мордрель

Титульна сторінка видання мовою есперанто
 Nord Okcidento – пандану до журналу Gwalarn

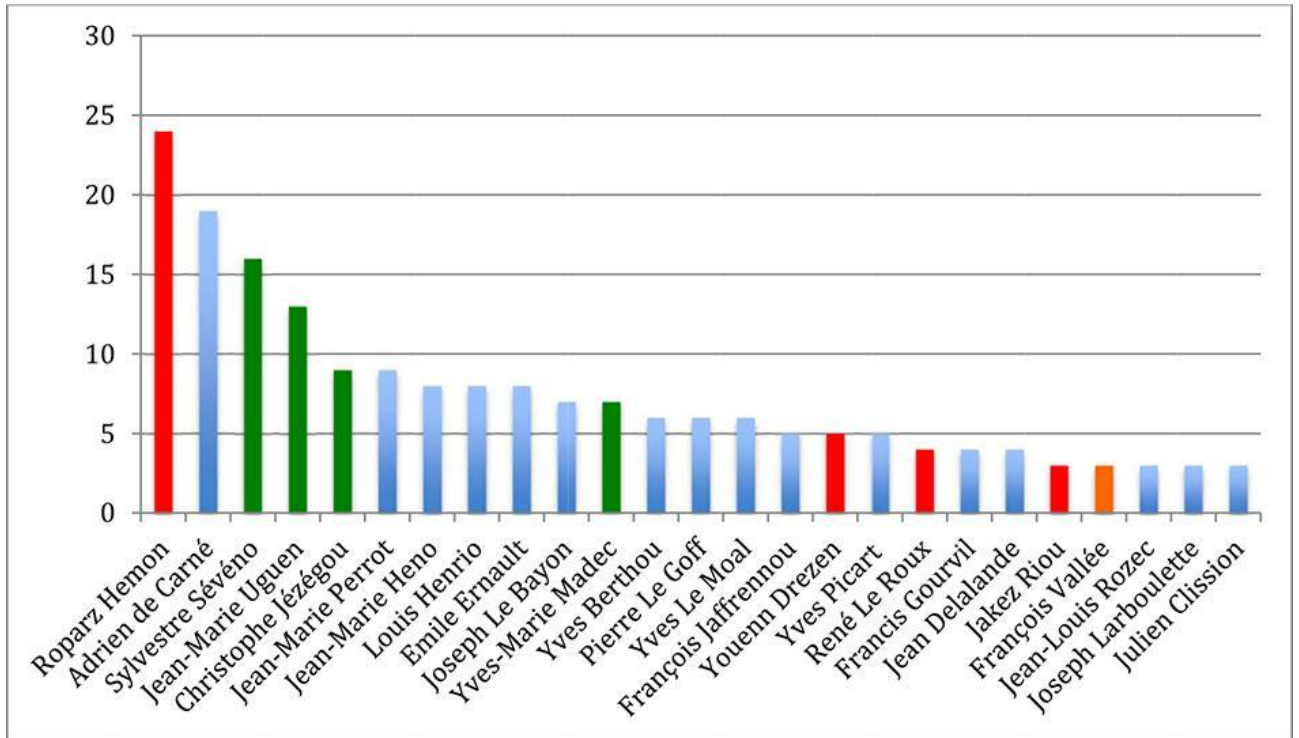
Напис зверху: «Північний Захід / міжкельтський та всесвітній журнал»

Написи зліва та справа: «№ 1 / весна 1928»

Напис знизу: «Додаток до бретонського Гваларну / журнал мовою есперанто»

Див.: <https://bibliotheque.idbe.bzh/document.php?id=nord-okcidento-n-1-et-2-4558&l=fr>

**Графік «Кількість творів, написаних автором з 1914 по 1939 роки»,
за Нелі Бланшар**

Джерело:

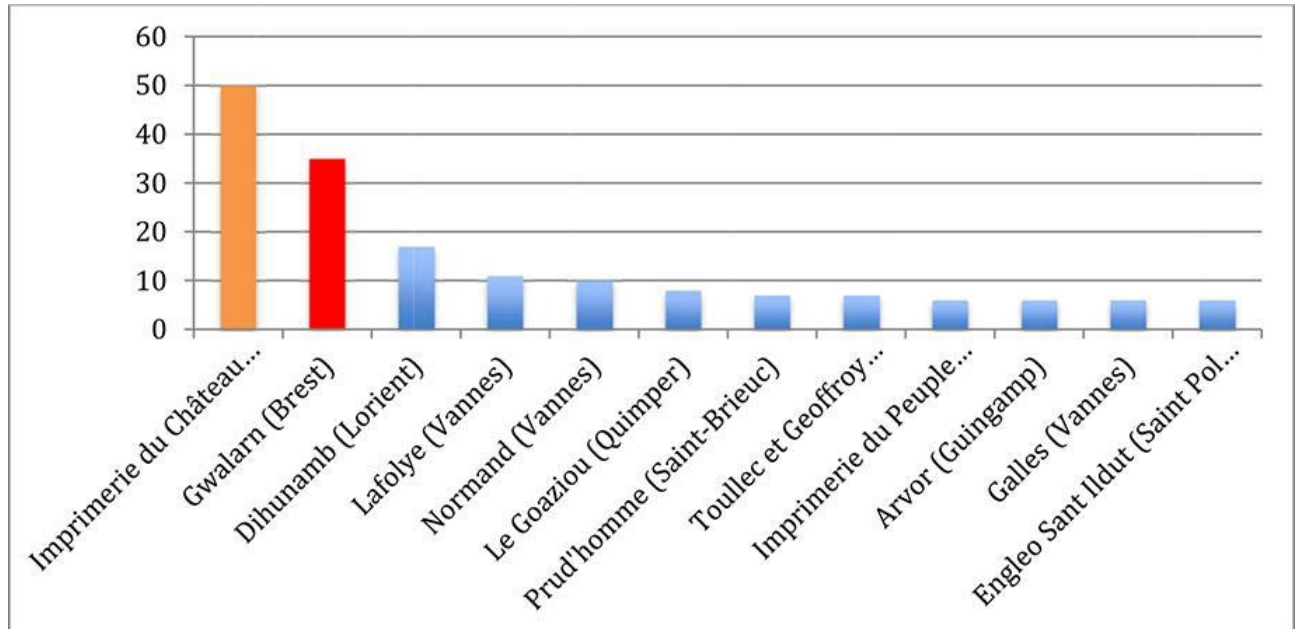
Blanchard,

N.

(2018)

<https://journals.openedition.org/lbl/docannexe/image/360/img-2.jpg>

**Кількість друкованої продукції (найменувань) у видавництвах Бретані,
за Нелі Бланшар**

Джерело:

Blanchard,

N.

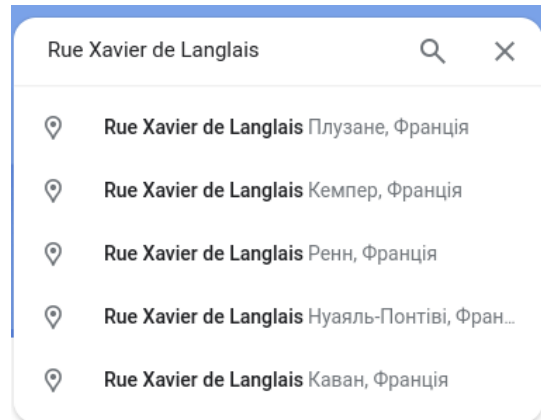
(2018)

<https://journals.openedition.org/lbl/docannexe/image/360/img-4.jpg>

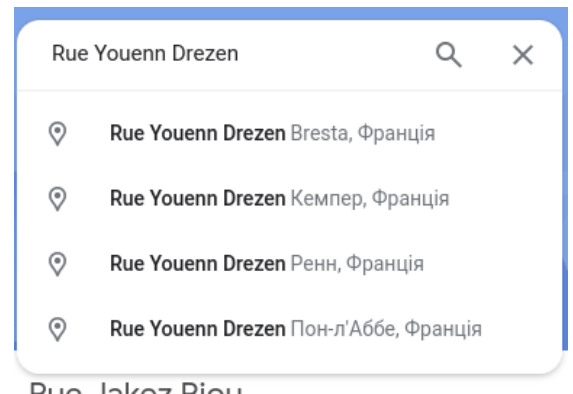

**Вулиці, названі на честь діячів Гвалану.
Результати наших пошуків на Гугл-мапах**

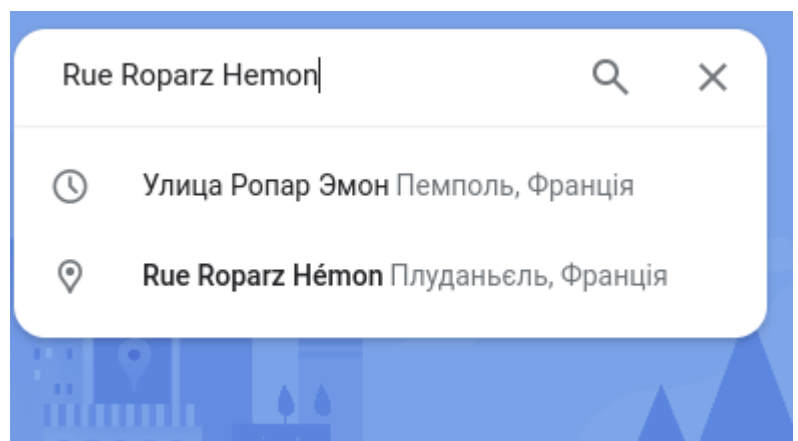
Вулиця Ксав'є де Ланглеза:

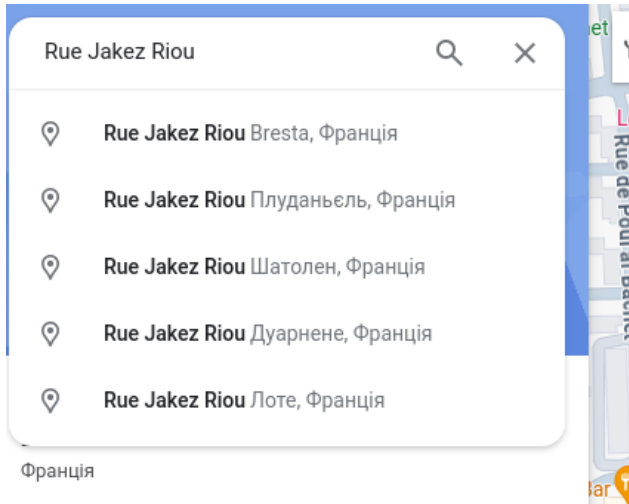

Вулиця Юена Дрезена:

Вулиця Ропарза Емона:

ДОДАТОК Л (продовження)**Вулиця Жакеза Ріу:**

Джерело:

Гугл-мапи